

**VLADA CRNE GORE
MINISTARSTVO EKONOMIJE**

**INDUSTRIJSKA POLITIKA CRNE GORE 2019-2023. GODINE
Nacrt**

Podgorica, maj 2019. godine

I. UVOD	6
1. Značaj industrijske politike Crne Gore.....	6
2. Obuhvat industrijske politike	7
3. Usklađenost IP 2023 sa postojećim strateškim okvirom	7
3.1. Nacionalni kontekst.....	8
3.2. Usklađenost sa ključnim politikama EU u kontekstu procesa evropskih integracija	9
3.2.1. Inovirana strategija Industrijske politike EU.....	11
3.2.2. Strategija pametne specijalizacije	12
3.2.3. Digitalna Agenda	12
3.2.4. Zeleni rast i cirkularna ekonomija	13
3.3. Regionalni kontekst.....	13
II. ANALIZA STANJA	15
1. Pozicija industrije u privrednom razvoju Crne Gore – trendovi razvoja.....	15
3. Izabrani ekonomski indikatori: komparativni pregled.....	26
4. Izazovi industrijske politike u narednom periodu	26
4.1. SWOT analiza	27
4.2. Pristup reviziji Industrijske politike kroz prizmu novih izazova	28
1. STRATEŠKI CILJ 1: UNAPREĐENJE OKVIRA ZA EFIKASNJI INDUSTRIJSKI RAZVOJ	33
1.1. OC.1.1. Unapređenje i dalji razvoj energetske i saobraćajne infrastrukture.....	34
1.2. OC.1.2. Unapređenje ICT infrastrukture za rast konkurentnosti preduzeća	35
1.3. OC.1.3. Podsticati održivo upravljanje resursima.....	36
1.4. OC.1.4. Razvoj ljudskog kapitala kroz obrazovanje i sticanje vještina za konkurentnost industrije u skladu sa potrebama tržišta rada	37
1.5. OC.1.5. Unapređenje regulatornog okvira i poslovnog ambijenta	38
2. Strateški cilj 2: INVESTICIJE I FINANSIJE ZA MODERNIZACIJU INDUSTRIJE	39
2.1. OC.2.1. Unapređenje pristupa finansiranju za konkurentna i inovativna preduzeća	41
2.2. OC.2.2. Kreiranje regulatornog okvira i implementacija novih finansijskih instrumenata	41
2.3. OC.2.3. Podsticanje investicija u modernizaciju prerađivačke industrije	42
3. Strateški cilj 3: PODSTICANJE INOVACIJA, TRANSFERA TEHNOLOGIJE I RAZVOJA PREDUZETNIŠTVA.....	43
3.1. OC.3.1. Razvoj inovacione infrastrukture u skladu sa potrebama preduzeća	45
3.2. OC.3.2. Unapređenje inovacionih aktivnosti kroz saradnju naučnoistraživačkih institucija i preduzeća	46
3.3. OC.3.3. Jačanje kapaciteta za pristup EU fondovima	47
3.4. OC.3.4. Razvoj institucionalne infrastrukture i usluge podrške za razvoj preduzetništva	48
3.5. OC.3.5. Podsticanje razvoja zelene ekonomije.....	49
3.6. OC.3.6. Podrška diverzifikaciji ponude industrijskog sektora.....	49
3.7. OC.3.7. Podsticanje digitalne transformacije preduzeća.....	50
4. Strateški cilj 4: UNAPREĐENJE PRISTUPA TRŽIŠTU	51
4.1. OC.4.1. Pojednostavljenje trgovinskih procedura i smanjenje tehničkih barijera trgovini.....	53
4.2. OC.4.2. Unapređivanje povezivanja u klustere i međunarodne lance vrijednosti	54
4.3. OC.4.3. Jačanje izvoznih performansi preduzeća	54
IV. IMPLEMENTACIJA INDUSTRIJSKE POLITIKE 2019-2023. GODINE.....	56
1. Koordinaciona struktura za implementaciju Industrijske politike	56
2. Monitoring i evaluacija	59
3. Finansijski okvir	59
4. Komunikaciona strategija za usmjeravanje Industrijske politike	61
Spisak tabela i grafika	62

SKRAĆENICE

AES	Programme for authorized economy subjects	OPS	Programa ovlaštenih privrednih subjekata
AMECO	European Commission Annual macro-economic database	AMECO	Godišnja baza makroekonomskih podataka Evropske komisije
CCEQ	EU Candidate and Potential Candidate Countries' Economic Quarterly	CCEQ	Ekonomski kvartalni izvještaj o zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima
CDPM	Cabinet of Deputy Prime Minister	KPPV	Kabinet Potpredsjednika Vlade
CEFTA	Central European Free Trade Agreement	CEFTA	Centralno-evropski sporazum o slobodnoj trgovini
COSME	EU programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises	COSME	Program EU za konkurentnost malih i srednjih preduzeća 2014-2020
COST	European cooperation in science and technology	COST	Program EU za saradnju u oblasti nauke i tehnologije
CPM	Cabinet of Prime Minister	KPV	Kabinet Predsjednika Vlade
DB WB	Doing Bussines World Bank Report	DB SB	Izvještaj Svjetske Banke "Doing Business"
DG GROWTH	Directorate-General for Internal market, industry, enterprenourship and SMP	DB GROWTH	Generalni direktorat za unutrašnje tržište, industriju, preduzetništvo i MSP
DG CNECT	Communications Networks, Content and Technology	DG CNECT	Mreže za komunikaciju, sadržaj i tehnologiju
EaSI	Programme for Employment and Social Innovation	EaSI	Program EU za zapošljavanje i socijalne inovacije
EBRD	European Bank for reconstruction and development	EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EC	European Commission	EK	Evropska komisija
EDIF	Western Balkans Enterprise Development & Innovation Facility	EIDF	Fond za razvoj inovativnih preduzeća Zapadnog Balkana
EEN	Enterprise Europe Network	EMP	Evropska mreža preduzetništva
EFSI	European Fund for Strategic Investments	EFSR	Evropski Fond za Strateški Razvoj
EIA	Environmental Impact Assessment	EIA	Procjena uticaja na okruženje
EIB	European Investment Bank	EIB	Evropska investiciona banka
EIICM	European informative and inovation centre	EIICM	Evropski informativni i centar za inovacije
EIF	European Investment Fund	EIF	Evropski investicioni fond
EMAS	Eco-Management and Audit Scheme	EMAS	Eko menadžment i kontrolne šeme
ENEF	WB EDIF Enterprise expansion fund	ENEF	Fond za razvoj inovativnih preduzeća Zapadnog Balkana-za razvoj
EIO	European Integration Office	KEI	Kancelarija za Evropske integracije
Erasmus+	EU programme for education, training, youth and sport	Erasmus+	Program EU za obrazovanje, trening, mlade i sport
EU	European Union	EU	Evropska unija
EUSAIR	EU Strategy for Adriatic Ionian Region	EUSAIR	EU strategija za jadransko jonski region
EUSDR	EU Strategy for Denube Region	EUSDR	EU strategija za dunavski region
EUREKA	Intergovernmental organisation for market-driven industrial R&D	EUREKA	Međuvladina organizacija za istraživanje i razvoj vođena potrebama tržišta
EUROSTAT	EU statistical office	EUROSTAT	Statistički zavod EU
FDI	Foreign direct investment	SDI	Strane direktne investicije
FSC	Forest Stewardship Council certification	FSC	Sertifikacija gazdovanja šumama
GCI	Global Competitiveness Index	GCI	Indeks globalne konkurentnosti
GDP	Gross Domestic Product	BDP	Bruto domaći proizvod
GEI	Global Entrepreneurship Index	GEI	Index globalnog preduzetništva
GETI	Global Enabling Trade Index	GETI	Globalni index omogućavanja trgovine
GERD	Gross domestic expenditure on research and development.	GERD	Bruto domaći izdaci za istraživanje i razvoj

GII	Global Innovation Index	GII	Index globalne inovacije
GMP	World Health Organisation Good Manufacturing Practice	GMP	Dobre prakse u proizvodnji Svjetske zdravstvene organizacije
GVA	Gross Added Value	BDV	Bruto dodata vrijednost
H2020	Horizon 2020 EU Research and Innovation programme	H2020	Program EU Horizont 2020 za istraživanje i inovacije
ICT	Information and communication technology	ICT	Informacione i komunikacione tehnologije
IDF MNE	Investment and Development Fund of Montenegro	IRF CG	Investiciono-razvojni fond Crne Gore
IESE	The Venture Capital & Private Equity Country Attractiveness Index	IESE	Indeks privlačnosti rizičnog i privatnog kapitala
IFI	International Financial Institutions	MFI	Međunarodne finansijske institucije
IMF	International Monetary Fund	MMF	Medjunarodni monetarni fond
IP 2023	Industrial policy	IP 2023	Industrijska politika
IPA	Instrument for pre-accession	IPA	Pretpristupni instrument
IPARD	Rural Development component of the Instrument for Pre-accession Assistance	IPARD	Pretpristupni instrument za ruralni razvoj
IPCEI	Important projects of common European interests	IPCEI	Važni projekti od zajedničkog evropskog interesa
IPI	Industrial production index	IPI	Indeks industrijske proizvodnje
ISSP	Institute for Strategic Studies and Prognoses	ISSP	Institut za strateške studije i projekcije
ITRE	European Parliament Committee on Industry, Research and Energy	ITRE	Komitej za industriju, istraživanje i energiju Evropskog Parlamenta
KET	Key enabling technologies	KET	Ključne tehnologije u nastajanju
LEIT	H2020 Leadership in Enabling and Industrial Technologies	LEIT	H2020 Liderstvo u rastućim i industrijskim tehnologijama
MAP REA	Multi-Annual Action Plan for Regional Economic Area	MAP REA	Višegodišnji akcioni plan za regionalnu ekonomsku oblast
MARD	Ministry of Agriculture and Rural Development	MPRR	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
MC	Ministry of Culture	MK	Ministarstvo kulture
MD	Ministry of Defence	MO	Ministarstvo odbrane
MSDT	Ministry of Sustainable Development and Tourism	MORT	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
MEC	Ministry of Economy	MEK	Ministarstvo ekonomije
MED	Ministry of Education	MP	Ministarstvo prosvjete
MF	Ministry of Finance	MF	Ministarstvo finansija
MFA	Ministry of Foreign Affairs	MVP	Ministarstvo vanjskih poslova
MFF	The Multiannual Financial Framework	MFF	Višegodišnji Finansijski Okvir
MH	Ministry of Health	MZ	Ministarstvo zdravlja
MIDAS	Montenegro Institutional Development and Agriculture Strengthening	MIDAS	Projekat institucionalnog razvoja i jačanja poljoprivrede CG
MIPA	Montenegrin investment promotion agency	MIPA	Agenciju za promociju investicija Crne Gore
MLSW	Ministry of Labor and Social Welfare	MRSS	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
MMSP	Micro, small and medium enterprises	MMSP	Mikro, mala i srednja preduzeća
MNGOV	Government of Montenegro	VCG	Vlada Crne Gore
MONSTAT	Montenegrin statistical office	MONSTAT	Uprava za statistiku Crne Gore
MPA	Ministry of Public Administration	MJU	Ministarstvo javne uprave
MS	Ministry of Science	MNA	Ministarstvo nauke
MMSP	Micro, small and medium sized enterprises	MMSP	Mala i srednja preduzeća
NATO	North Atlantic Treaty Organization	NATO	Sjevernoatlantski Savez
NACE	Nomenclature generale des Activites economiques	NACE	Klasifikacija djelatnosti

NCTS	New computerised tranzit system	NCTS	Novi kompjuterizovani tranzitni sistem
NIPAC	National IPA Coordinator	NIPAC	Nacionalni IPA koordinator
NUTS	The Nomenclature of Territorial Units for Statistic	NUTS	Klasifikacije teritorijalnih jedinica za statistiku
OG	Operational goal	OC	Operativni cilj
OECD	Organisation for economic cooperation and development	OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
UN	United Nations	UN	Ujedinjene Nacije
UNDP	United Nations Development Program	UNDP	Program za razvoj Ujedinjenih Nacija
PAMN	Program for Accession of Montenegro into the EU	PPCG	Program pristupanja Crne Gore
R&D	Research and development	R&D	Istraživanje i razvoj
RCC	Regional Cooperation Council	RSS	Regionalni Savjet za Saradnju
RCA	Revealed comparative advantage	RCA	Otkrivene komparativne prednosti
RIS ³	Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation	RIS*	Strategija istraživanje i inovacije za pametnu specijalizaciju
S ³ P	S3 smart specialisation platform	S ³ P	Platforma S3 za pametnu specijalizaciju
SBA	Small Business Act	SBA	Akt o malom biznisu
SEE 2020	South East Europe 2020	SEE 2020	Strategija Jugoistočna Evropa 2020
SEEIST	South East European International Institute for Sustainable Technologies	SEEIST	Međunarodnog instituta za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope
SG	Strategic goal	SC	Strateški ciljevi
SIDA	Swedish International Development Cooperation Agency	SIDA	Svedska Međunarodna Agencija za saradnju i razvoj
SNA	System of National Accounts	SNR	Sistem nacionalnih računa
SPIRE	Sustainable Process Industry through Resource and Energy Efficiency	SPIRE	EU inicijativa pokrenuta od strane sedam sektora prerađivačke industrije
SWOT	Strengths weaknesses, opportunities, threats	SWOT	Analiza snaga-slabosti-prilika-prijetnji
TEU	Treaty establishing the European Union	UEU	Ugovor o Evropskoj uniji
TFEU	Treaty on the functioning of the European Union	UDEU	Ugovor o funkcionisanju EU
VB TLI	Trade Logistics Index	VB TLI	Indeks trgovinske logistike
VCPE	Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index	VCPE	Indeks privlačenja rizičnog i privatnog kapitala
WB	World Bank	SB	Svjetska banka
WBIF	Western Balkans Investment Framework	WBIF	Investicioni okvir za Zapadni Balkan
WEF	World Economic Forum	SEF	Svjetski ekonomski forum
WTTC	World Travel & Tourism Council	WTTC	Svjetski savjet za putovanja i turizam
ZZZCG	Employment Agency Montenegro	ZZZCG	Zavod za zapošljavanje Crne Gore

I. UVOD

1. Značaj industrijske politike Crne Gore

Industrijska politika Crne Gore 2019-2023. godine (IP 2023) predstavlja strateški dokument za razvoj konkurentnosti crnogorske ekonomije sa fokusom na industrijski sektor. IP 2023 prepoznaje da su stvarni nosioci promjena i razvoja upravo privredna društva koja, uz adekvatnu podršku, treba da maksimiziraju svoj potencijal rasta, razvoja i konkurentnosti.

IP 2023 predstavlja nastavak aktivnosti implementiranih u okviru Industrijske politike do 2020. (IP 2020) usvojene u junu 2016.godine. Nakon tri godine implementacije, u februaru 2019.g. pripremljen je Srednjoročni pregled efekata realizacije, na bazi čega je urađena revizija i shodno preporukama formulisana nova politika za period 2019-2023.g.

Glavna svrha IP 2023 je da uspostavi strateški okvir i prioritete za industrijski razvoj, koji su realni i ostvarljivi, uzimajući u obzir raspoložive prirodne, ljudske i finansijske resurse za ostvarenje dinamičnog ekonomskog rasta, održivog razvoja i povećanje broja radnih mjesta koordiniranim intervencijama nadležnih institucija.

Konkurentna industrijska baza pokreće rast produktivnosti, inovacije i investicije, istovremeno podstičući zaposlenost, te obezbjedjujući bolji životni standard za sve. Crna Gora posluje u intenzivno konkurentnom globalnom okruženju, gdje je promjena jedina konstanta, i gdje promjene imaju snažan uticaj na transformaciju naših preduzeća, te se kao mali, otvoren i eurizovan sistem, Crna Gora mora tim promjenama neprestano prilagođavati i kreirati prostor za rast i razvoj. Iako je ostvaren značajan ekonomski napredak posljednjih godina, potencijali rasta industrijskog sektora nisu u dovoljnoj mjeri valorizovani i dokument IP 2023 predlaže koordinirane aktivnosti u smislu jačanja modela integrativne industrijske politike.

Strateški razvojni okvir crnogorske ekonomije postavlja ambicioznu, ali i ostvarivu perspektivu budućeg rasta. Ostvarivanje razvojne agende, odnosno agende kontinuiranih ekonomskih reformi, zahtijeva koherentnost Vladinih politika i ulaganja, u oblastima koje podržavaju dugoročno održiv razvoj, a u uslovima stabilnog i stimulatavnog ambijenta za poslovanje. Dodata vrijednost crnogorske razvojne politike, treba da bude njeno brzo prilagođavanje promjenama, dobra koordinacija politika, predviđanje i projektovanje prioriteta, te osiguranje da **industrijska politika i komplementarne politike**, budu dobro uvezane i targetirane, poštujući naučene lekcije iz prethodnog perioda i uključujući u razvojni okvir nove izazove kao što su stimulatvni inovacioni ambijent, digitalna ekonomija i postepeno uvođenje cirkularne ekonomije.

Analize pokazuju da sektori prerađivačke industrije i energetike, zajedno sa sektorom turizma kao integrativne servisne industrije koja uvezuje veći broj grana i djelatnosti, predstavljaju ključne strateške sektore za dugoročni razvoj konkurentnosti. Navedeni strateški sektori i sektori kojih ih podržavaju su prioritetna razvojna područja na koja se fokusira industrijska politika, a koja treba da bude povezana sa drugim relevantnim politikama, kako bi se postigla efikasna realizacija strateških razvojnih ciljeva. Ujedno, moderno globalno poslovanje zahtijeva međusobnu povezanost strateških sektora sa boljim korišćenjem informacionih i komunikacionih tehnologija, poboljšanom transportnom povezanošću, povećanim korišćenjem poslovnih usluga za preduzetnike.

Industrijska politika je po svojoj osnovi horizontalna i pruža **okvirne opšte uslove za industrijsku konkurentnost**, čijom implementacijom se obezbjeđuje:

- **Konkurentnost**- diverzifikovana industrijska baza, orijentisana ka efikasnosti i produktivnosti,
- **Savremenost**- efikasna upotreba novih tehnologija i razvoj ekonomije zasnovane na znanju, uz podsticanje pametne specijalizacije,
- **Dinamičnost**- snaženje preduzetništva i MMSP i njihovih inovativnih potencijala,
- **Atraktivnost**- poslovni ambijent koji privlači investicije u različite sektore i regione,
- **Održivost**- unapređenje korišćenja raspoloživih resursa koji se zasnivaju na principima zelene ekonomije i zaštite životne sredine,
- **Integrativnost**- povezivanje i podsticanje razvoja ključnih sektora i sektora koji podržavaju industrijski razvoj.

Dok politika pokriva period do 2023. godine, njen stvarni uticaj se može posmatrati u kontekstu **dugoročnog razvojnog okvira**, kroz planiranu podršku i implementaciju mjera u cilju promovisanja internacionalizacije crnogorskih preduzeća, implementacije inovacija i novih tehnoloških rješenja u industriji, razvoja resursno efikasnije ekonomije i dobrog upravljanja životnom sredinom, a sve u cilju kreiranja veće dodate vrijednosti u svim fazama razvoja preduzeća i jačanja međunarodno konkurentne industrije.

2. Obuhvat industrijske politike

Industrijska politika podrazumijeva politiku industrijskog razvoja, pri čemu termin „industrija“ obuhvata organizaciju i strateško upravljanje ljudskim, finansijskim i fizičkim resursima koji će biti iskorišćeni kako bi se uspješno odgovorilo sve većim ekonomskim izazovima i konkurenciji na globalnom nivou. Drugim riječima, industrija ima šire značenje od onoga što podrazumijeva pojam industrijskog sektora.

Za potrebe izrade dokumenta IP 2023., obuhvat industrijske politike Crne Gore podrazumijeva **domen sektora NACE B-E**, shodno metodologiji Eurostat-a kojom se definiše dio nefinansijskog ‘poslovnog sektora’, i to: Vađenje rude i kamena (B), Prerađivačka industrija (C), Snabdijevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija (D) i Snabdijevanje vodom, upravljanje otpadnim vodama, kontrolisanje procesa uklanjanja otpada i slične aktivnosti (E). Naime, ukupni nefinansijski sektor obuhvata sektore od B do J i od L do N, uključujući S95 Statističke klasifikacije ekonomskih djelatnosti EU – NACE Rev. 2, ali se dokument IP 2023 fokusira na prethodno definisani **sektor industrije**. Pored navedenog, IP 2023 obuhvata i veći broj **povezanih investicija**, odnosno programskih aktivnosti u povezanim sektorima kao što su transport, građevinarstvo, turizam i ICT. Navedene povezane investicije posmatraju se prvenstveno u kontekstu multiplikativnog efekta programa i investicija koji podržavaju ne samo industrijski razvoj *per se*, već i razvoj industrijskog sektora kao pretpostavke za razvoj drugih (povezanih) djelatnosti, a koje opet, povratno, podstiču razvoj industrije. U tom kontekstu, u aktivnosti IP 2023 uključeni su i određeni programi koji podržavaju razvoj infrastrukturnih djelatnosti, diverzifikaciju turističke ponude i različite aspekte inovacione politike.

3. Usklađenost IP 2023 sa postojećim strateškim okvirom

Razumijevanje aktuelnog razvojnog koncepta, zasnovanog na informacijama o dostignutom nivou implementacije relevantnih politika, predstavlja jedan od preduslova za uspostavljanje okvira za dobro funkcionisanje industrijske politike. U tom smislu, identifikovane su i analizirane relevantne politike i dokumenta koje predstavljaju strateški razvojni okvir na nacionalnom nivou i stvoreni su osnovni preduslovi za prepoznavanje razvojnih potencijala i usmjerenja formulisanih u horizontalnim, tematskim politikama.

Industrijska politika Crne Gore 2019 – 2023. godine, kako je i prikazano na Grafiku 1, povezuje se sa strateškim nacionalnim dokumentima, ali i dokumentima EU i regiona. Ključne preporuke za formulisanje industrijske politike, proizašle iz procesa kreiranja obuhvatne razvojne politike Crne Gore i usaglašavanja sa principima industrijske politike EU, odnose se na izbor mjera čijom bi primjenom Crna Gora efikasno uticala na povećanje međunarodne konkurentnosti države.

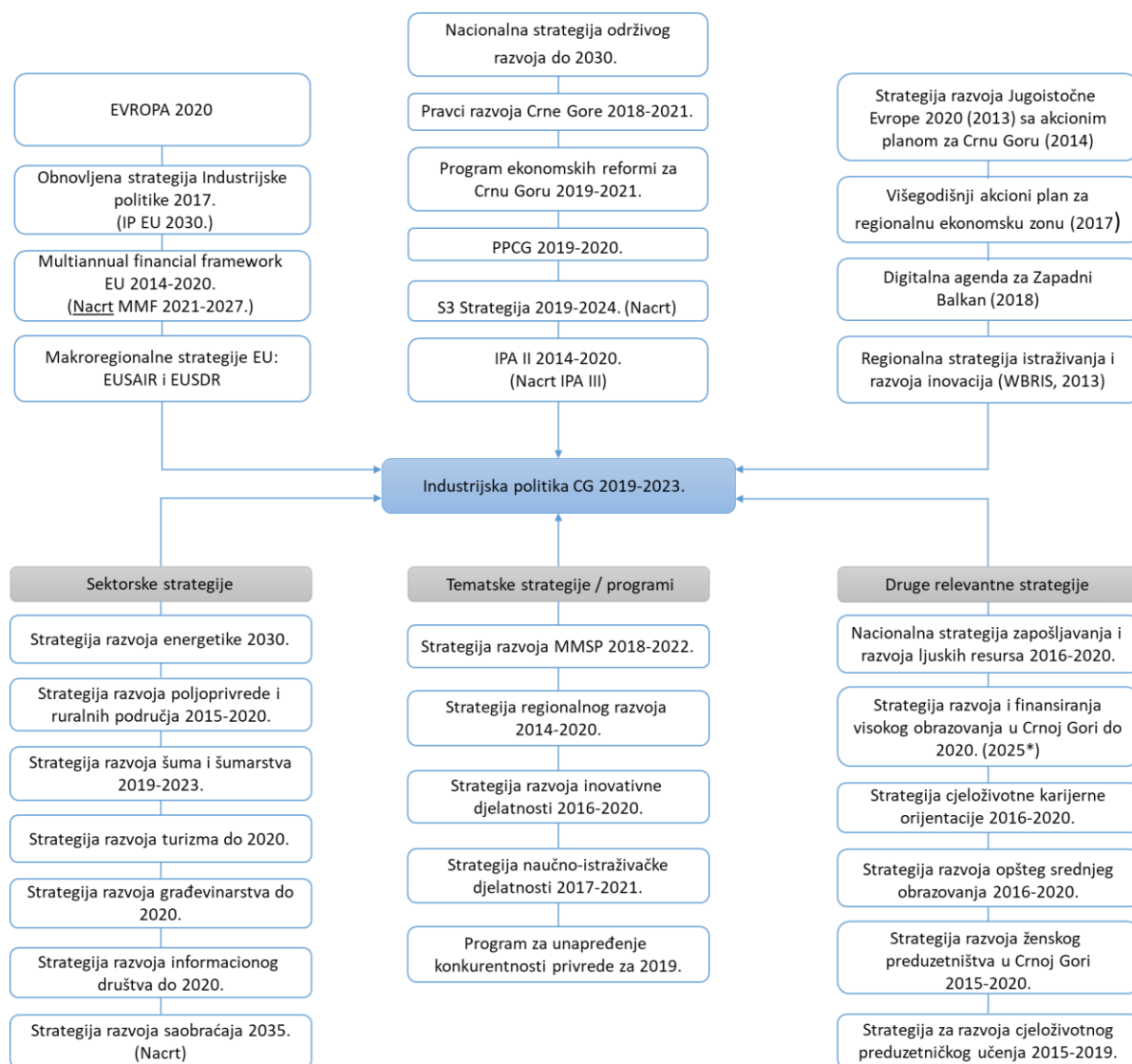
3.1. Nacionalni kontekst

Od ključnog značaja za definisanje okvira industrijske politike u Crnoj Gori predstavljaju politike, odnosno sljedeća aktuelna **strateška dokumenta**:

- Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine
- Pravci razvoja Crne Gore 2018-2021. godine
- Program ekonomskih reformi 2019-2021. godine
- Nacrt strategije pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024. godine (maj 2019)

Na sljedećem grafiku prikazana je povezanost strateških dokumenata nacionalnog, regionalnog i evropskog okvira:

Grafik 1. Pregled povezanosti strateških politika

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine je krovna, horizontalna, i dugoročna razvojna strategija Crne Gore, koja se ne odnosi samo na životnu sredinu i ekonomiju, već i na nezamjenljive ljudske resurse i dragocjeni društveni kapital koji treba da omoguće prosperitetan razvoj. Industrijska politika integrisana je u stubu ekonomski razvoj.

Pravcima razvoja Crne Gore 2018–2021.godine, kao srednjoročnim krovnim razvojnim implementacionim dokumentom, utvrđen je strateški cilj razvoja Crne Gore - povećanje kvaliteta života u dugom roku. U funkciji ostvarivanja strateškog razvojnog cilja, i formalno su utvrđena četiri prioritetna sektora razvoja: turizam; energetika, poljoprivreda i ruralni razvoj i prerađivačka industrija, što takođe predstavlja okvir i oblasti za unapređenje industrijskog razvoja.

Program ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2019–2021. godine je najvažniji dokument Crne Gore u ekonomskom dijalogu sa Evropskom unijom i ključni strateški dokument zemlje za srednjoročno makroekonomsko i fiskalno programiranje, koji sadrži i prateću agendu strukturnih reformi važnih za smanjenje ili eliminisanje prepreka privrednom rastu i jačanju sveukupne konkurentnosti zemlje. Industrijska politika je dijelom integrisana u reformskim mjerama, tj. u sektorskom razvoju i razvoju MMSP sektora.

Program pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji za period 2019-2020. godine daje prikaz planiranih aktivnosti u pregovaračkom poglavlju 20 – Preduzetništvo i industrijska politika. EU ističe preduzetništvo i industriju kao jedan od prioriteta za budućnost evropske privrede i definiše ovo poglavlje kroz segmente preduzetničke i industrijske politike i sektorskih politika koje doprinose povećanju konkurentnosti na tržištu. Shodno principima i smjernicama strategije Evropa 2020 za rast i zapošljavanje, među ciljevima PP 20 su stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta, povećanje domaćih i stranih investicija, unapređenje malih i srednjih preduzeća, povećanje industrijske proizvodnje i jačanje konkurentnosti. Ključna obaveza u poglavlju, u PPCG 2019-2020.g., jeste priprema dokumenta Industrijska politika Crne Gore do 2023.g., što predstavlja kontinuitet aktivnosti na ispunjenju završnog mjerila koje se odnosi na izradu i implementaciju sveobuhvatne strategije industrijske politike, uz podršku sistema evaluacije indikatora i mjerila, kao što se sugerije u EU integrisanoj industrijskoj politici.

Kroz **IPA II instrument**, EU podržava sektor konkurentnosti i inovacija, u različitim programskim godinama za period 2014-2020, kao i posebnim projektima u okviru Programa Unije (H2020, COSME, Erasmus +, EaSI i drugi).

U hijerarhiji **međunarodnih obaveza**, kada je o industrijskoj politici riječ, IP 2023 se usklađuje sa obavezama članstva u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (STO), obavezama članstva u NATO (tenderi i standardi), kao i međunarodno preuzetim obavezama po članstvu u Svjetskoj banci i MMF. Punopravnim članstvom u STO, čija je Crna Gora članica od 29. aprila 2012. g. omogućena je integracija u multilateralni trgovinski sistem kroz implementaciju relevantnih sporazuma STO u područjima carina i trgovine robama, uslugama i trgovinskih aspekata intelektualne svojine. Punopravna članica NATO je od 5. juna 2017. godine što je čini bližom i privlačnijom za saradnju sa investitorima iz partnerskih država, članica Alijanse. Dodatno, značajan broj sporazuma o slobodnoj trgovini (FTA) koje Crna Gora primjenjuje, doprinose kreiranju stimulativnog investicionog ambijenta i daljem unapređenju konkurentnosti ekonomije u cjelini.

3.2. Usklađenost sa ključnim politikama EU u kontekstu procesa evropskih integracija

Okvir za formulisanje Industrijske politike Crne Gore, pored nacionalnih krovnih dokumenata, predstavljaju i **principi industrijske politike EU** definisani u članu 173 Ugovora o funkcionisanju EU (UFEU), razrađeni u Strategiji Evropa 2020 (2010) i preporukama za region Zapadnog Balkana kroz Strategiju JIE 2020 (2013), te akcioni plan za sprovođenje JIE 2020 za Crnu Goru (2014).

Principi industrijske politike EU preuzeti su i članom 94 Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Crne Gore sa EU. Navedeni dokumenti, kao i do tada donijeti dokumenti u vezi sa usklađivanjem industrijske politike EU sa industrijskom politikom država članica, integrisani su u IP 2020¹.

¹Prilikom kreiranja Industrijske politike Crne Gore 2020 uzeti su u obzir principi i načela industrijske politike EU čiji je okvir jasno utvrđen u dokumentima: "An industrial policy for the globalisation era" (COM(2010) 614), "Industrial Policy:

EU je u septembru 2017. godine unaprijedila okvir za usklađivanje industrijske politike, usvajanjem novog strateškog dokumenta: Ulaganje u pametnu, inovativnu i održivu industriju – Inovirana strategija Industrijske politike EU (52017DC0479)² i pratećeg radnog dokumenta koji se odnosi na potrebu razvoja indikatora³ uspjeha primjene novog strateškog dokumenta u oblasti industrijske politike.

Industrijska politika se u velikoj mjeri prožima sa različitim drugim oblastima, utičući istovremeno i na druge EU politike, posebno one vezane za jačanje unutrašnjeg tržišta, inovacije i istraživanje, ali i zaštitu životne sredine i zapošljavanje. Zato su, uz inoviranu strategiju industrijske politike, važni i **drugi strateški dokumenti EU** koji podstiču konkurentnost preduzeća i industrije u cjelini: EU platforma pametne specijalizacije, Strategija jedinstvenog digitalnog tržišta, Jedinstveno tržište roba i usluga, Energetska unija, Strategija bioekonomije, Paket cirkularne ekonomije i Unija tržišta kapitala. kao i programske prioritete EU date u predlogu Višegodišnjeg finansijskog okvira EU (MFF 2021-2027).⁴ Evropska komisija formirala je i tim eksperata za pripremu EU IP 2030.

U procesu usklađivanja i formulisanja politika, EU u određenim oblastima i pod uslovima utvrđenim ugovorima (UEU, UFEU⁵), ima nadležnost da sprovodi mjere kojima **podržava, usklađuje ili dopunjava** mjere država članica, a da time ni na koji način ne zamjenjuje njihove nadležnosti u tim oblastima (čl. 2 UFEU). Industrijska politika je jedna od evropskih politika u oblasti unutrašnjih akcija EU, i kao takva je formulisana u saradnji između Komisije i država članica.

U čl. 173 UFEU se navodi da "EU i države članice **obezbjeduju uslove potrebne za konkurentnost industrije** EU. U tu svrhu, u skladu sa sistemom otvorenih i konkurentnih tržišta, njihovo djelovanje ima za cilj: ubrzano prilagođavanje industrije strukturnim promjenama; podsticanje okruženja pogodnog za inicijative i razvoj privrednih društava u cijeloj EU, naročito sektora MSP, podsticanje okruženja pogodnog za saradnju između privrednih društava, kao i podsticanje bolje iskorišćenosti industrijskog potencijala politike inovacija, istraživanja i tehnološkog razvoja". Dodatno se navodi da "Komisija može pokrenuti svaku inicijativu korisnu za podsticanje takvog usklađivanja, naročito inicijative koje imaju za cilj utvrđivanje **smjernica i pokazatelja**, organizovanje razmjene **najbolje prakse** i pripremu elemenata potrebnih za **periodično praćenje i ocjenjivanje**".

Nadležnosti u oblasti usklađivanja i praćenja industrijske politike EU delegirane su Generalnom direktoratu za unutrašnje tržište, industriju, preduzetništvo i MSP (DG GROWTH). Ključne oblasti nadležnosti unutar industrije, odnose se na samu industrijsku politiku, inovacije, održivu i cirkularnu ekonomiju, intelektualnu svojinu, društveno odgovorno ponašanje i integraciju evropskih kompanija u internacionalne lance vrijednosti u cilju rasta konkurentnosti, generisanja ukupnog ekonomskog rasta i novih radnih mjesta. Istovremeno, Generalni direktorat za komunikacione mreže, sadržaj i tehnologiju zadužen je za digitalnu ekonomiju uključujući i promovisanje digitalizacije preduzeća (DG CNECT⁶). Evropski fond za strateške investicije (EFSI)⁷, takođe je veoma važan, posebno u cilju podsticanja konkurentnosti na jedinstvenom tržištu.

Reinforcing Competitiveness" (COM(2011) 642), "A stronger European industry for Growth and Economic Recovery - Industrial Policy communication update" (COM/2012/582 final) i "For a European Industrial Renaissance" (COM/2014/014 final).

² Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank, Investing in a Smart, Innovative and Sustainable Industry, A renewed EU Industrial Policy Strategy, Brussels, 13.9.2017, COM(2017) 479 Final.

³Indikatori industrijske politike -Radni dokument EK, 1.7.2018).

<http://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupMeetingDoc&docid=14566>

⁴ The Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, A modern Budget for a Union that Protects, Empowers and Defends, The Multianual Financial Framework for 2021-2027, COM(2018)321final, 2.5.2018, Brussels.

⁵ Ugovor o EU, Ugovor o funkcionisanju EU.

⁶ DG CNECT (Communications Networks, Content and Technology); DG GROWTH (Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs);

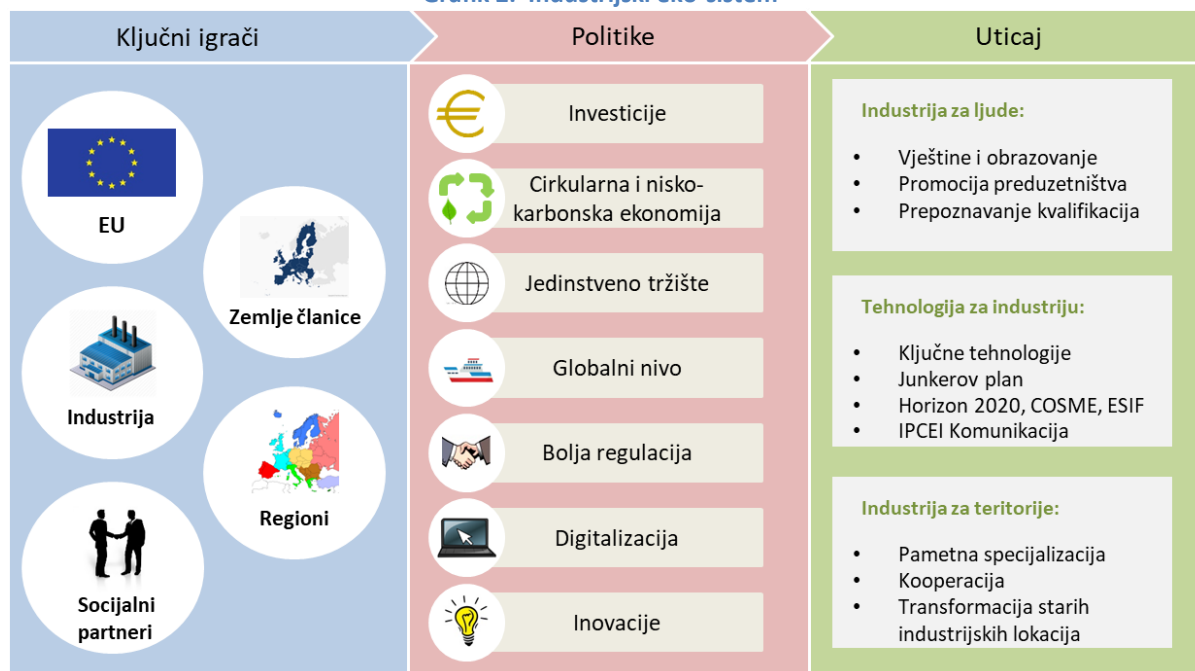
⁷ European Fund for Strategic Investments (EFSI).

Imajući u vidu EU okvir, formulisanje i upravljanje industrijskom politikom u EU, u nastavku je dat izvod iz ključnih EU i regionalnih politika relevantnih za razvoj industrijske politike u Crnoj Gori.

3.2.1. Inovirana strategija Industrijske politike EU

Industrija ima važnu ulogu u ekonomiji Evropske unije, čineći preko **80% evropskog izvoza** i privatnih inovacija i generišući nova radna mjesta⁸. Industrija zapošljava 36 miliona radnika (kraj 2018. godine), što čini **15%** ukupne zaposlenosti u EU⁹. U strukturi Bruto dodate vrijednosti, industrijski sektori doprinose sa **19.5 %** (B-E), dok je taj indikator u strukturi BDP-a za 2018. godinu na nivou od **17.4%**¹⁰.

Grafik 2. Industrijski eko-sistem¹¹

Industrijska struktura EU prolazi kroz duboku transformaciju vođenu digitalnim i drugim novijim tehnologijama i novim poslovnim modelima. Prepoznata je potreba za modernizacijom kako bi se osigurala konkurentnost industrije na globalnom tržištu, tako što će se prihvatiti tehnološke promjene, integrisati proizvodi i usluge, razviti tehnologije koje koriste manje energije, smanjiti otpad i izbjeći zagađenje, te investirati u radnu snagu sa adekvatnim kvalifikacijama.

U jesen 2017. Evropska komisija je objavila **Saopštenje o Inoviranoj strategiji industrijske politike EU (COM 52017DC0479)**, u kojem je predstavila glavne naglaske i okvir nove strategije ka pametnoj, inovativnoj i održivoj industriji. Strategiji je dodat popis inicijativa koje su već u implementaciji, kao i mjere i inicijative koje se planiraju.

Ključni cilj strategije EU Inovirane strategije industrijske politike je **osigurati konkurentnost evropske industrije u doba globalizacije i digitalizacije**. Industrijska konkurentnost se podstiče mjerama kao što su **promovisanje digitalizacije, ulaganja i istraživanja i inovacije u evropskim industrijskim sektorima, izgradnja sistema cirkularne ekonomije sa niskim nivoom zagađenja, investiranje u**

⁸ https://ec.europa.eu/growth/industry_en

⁹ <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00109&language=en>, [nama_10_a64_e]

¹⁰ Industrija u BDV najzastupljenija je u Irskoj (36%) i Češkoj (32%). U Rumuniji, Sloveniji i Slovačkoj ovaj indikator je 27%, dok je u Njemačkoj, Poljskoj i Mađarskoj 26%, za 2018. godinu. Istovremeno, najmanje učešće industrijskih sektora u ukupnoj BDV je u Luksemburgu, te na Kipru i Malti (2018. godine - 7%, 8% i 10% respektivno). EUROSTAT, [nama_10_a10], GVA & [nama_10_gdp], 17.04.2019.

¹¹ <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/148941/Dana%20ELEFTHERIADOU.pptx> (Brussels, 16 October 2017);

nove tehnologije i infrastrukturu za transformaciju industrije, internacionalizaciju, kao i produbljanje jedinstvenog tržišta.

U Inoviranoj strategiji industrijske politike EU, Evropska komisija se posebno fokusira na promovisanje inovacija i investicija u stvaranje kvalitetnijih i inovativnijih proizvoda, procesa i tehnologija. Podrška se usmjerava na tzv. međusektorsko područje za podsticanje inovacija koje može doprinijeti rastu u različitim sektorima, kreirati sinergiju među sektorima i multiplikativne efekte u otvaranju novih radnih mjesta i jačanju konkurentnosti. To se posebno odnosi na potrebu jačanja kapaciteta industrije stvaranjem okvira podrške preduzećima u orijentaciji prema međunarodnom tržištu i globalnim mrežama, za šta sama preduzeća moraju modernizovati i digitalizovati svoje poslovanje kroz razvoj novih poslovnih modela, usvajanje pametnih i čistih tehnologija. Istovremeno, Evropska komisija podržava preduzeća u pristupu važnim resursima kao što su finansiranje, energija, sirovine i kvalifikovana radna snaga. Inovirani okvir strategije industrijske politike EU je jedan od važnijih izazova za razvoj IP 2023 za naredni period.

3.2.2. Strategija pametne specijalizacije

Pametna specijalizacija je inovativan pristup EU koji ima za cilj da podstakne rast i zapošljavanje u Evropi, omogućujući svakoj regiji odnosno državi da prepozna i razvije sopstvene komparativne i konkurentne prednosti i pretvori ih u proizvode i usluge dostupne na tržištu. Izradom Strategije pametne specijalizacije, EU potencira novi model ekonomskog razvoja na nacionalnom ili regionalnom nivou, koji je zasnovan na ciljanoj podršci naučnoistraživačkim i inovativnim aktivnostima kroz partnersva države, akademske zajednice, poslovne sfere i civilnog društva, uz pristup "odozdo prema gore".

Evropska komisija je uspostavila **platformu za pametnu specijalizaciju**, koja od 2011. pruža savjete regionalnim i nacionalnim vlastima o tome kako prepoznati snage i komparativne prednosti regiona, kako odrediti prioritete za istraživanje i inovacije u konkurentnom području i kako definisati zajedničku viziju regionalnih inovacija u strategiji pametne specijalizacije. Ukupno 18 država članica uključeno je u S3 platformu, u kojoj je registrovano čak 180 regiona, a tu su i 7 država nečlanica i 18 njihovih regiona, među kojima je i Crna Gora, koja je po NUTS klasifikaciji jedan region¹².

Kroz angažovani pristup odozdo prema gore i partnerstvo, Crna Gora je prvi put razvila Smjernice za pametnu specijalizaciju 2018-2024, u decembru 2018. godine, uz definisanje prioriteta sektora razvoja, čime je olakšana priprema nove Strategije pametne specijalizacije 2019-2024, koja je u finalnoj fazi izrade. Implementacija Strategije pametne specijalizacije (S3) je od velikog strateškog značaja za Crnu Goru, jer će podstaći javna i privatna ulaganja u istraživanje, tehnološki razvoj i inovacije, u cilju postizanja izvrsnosti istraživanja i jačanja potencijala domaćih proizvoda, usluga i tehnologija za komercijalizaciju, i uz podršku EU fondova.

Koncept pametne specijalizacije, kao način za modernizaciju i podršku najperspektivnijim industrijskim sektorima u cilju razvoja inovativnosti, usvajanju novih tehnologija, stvaranja novih proizvoda i usluga zasnovanih na znanju, prepoznat je kao poseban izazov u formulisanju IP 2023.

3.2.3. Digitalna Agenda

Digitalna agenda predstavlja jedan od sedam stubova strategije Evropa 2020 koja postavlja ciljeve za rast EU do 2020. godine. Digitalna agenda predlaže bolje iskorištavanje potencijala informacionih i komunikacionih tehnologija (ICT) u cilju podsticanja inovacija, ekonomskog rasta i napretka.

¹² <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/regions/ME/tags/ME>. U skladu sa Regulativom (EZ) br. 1059/2003 Evropskog Parlamenta i Savjeta od 26. maja 2003. godine o uspostavljanju zajedničke klasifikacije teritorijalnih jedinica za statistiku (NUTS), Crna Gora je definisana kao jedinstvena NUTS3 regija (NUTS 1= NUTS 2 = NUTS 3). Na osnovu toga, u razvoju Strategije pametne specijalizacije i ekonomskog razvoja zasnovanog na znanju, zemlja se tretira kao jedan region i treba da nađe svoje mesto među ukupno 272 NUTS II regiona unutar EU-28.

Težeći ekonomskom rastu i pripremanju za koristi jedinstvenog tržišta nakon pristupanja EU, Crna Gora prihvata Digitalnu agendu EU, posebno u tri najvažnija stuba za industrijsku politiku Crne Gore, tj. promovisanju brzog i ultra brzog pristupa Internetu za sve, ulaganju u istraživanje i inovacije u polju informaciono-komunikacionih tehnologija (ICT), kao i korišćenje mogućnosti koje su dostupne kroz programe Horizont 2020, promovisanje digitalne pismenosti, vještina i inkluzije, s obzirom da se Crna Gora suočava s nedovoljnom ponudom radnika sa digitalnim vještinama.

3.2.4. Zeleni rast i cirkularna ekonomija

Evropska komisija je 2015. godine usvojila akcioni plan za podršku u ubrzanju tranzicije Evrope ka cirkularnoj ekonomiji, jačanju globalne konkurentnosti, promovisanju održivog ekonomskog rasta i stvaranju novih radnih mjesta. Akcioni plan postavlja 54 mjere za "zaokruživanje" životnog ciklusa proizvoda: od proizvodnje i potrošnje do upravljanja otpadom i tržišta sekundarnih sirovina.

Upravljanje životnim ciklusom prirodnih resursa, od ekstrakcije kroz dizajniranje i proizvodnju, do onoga što se smatra otpadom je od suštinskog značaja za zeleni rast i dio razvijanja ekonomične, resursno efikasne, cirkularne ekonomije u kojoj se ništa ne gubi. Pametniji dizajn koji omogućava da se proizvodi modifikuju, ponovo koriste, ponovo proizvode i recikliraju treba da postane norma.

Crna Gora, koja je značajno orjentisana na turizam, deklarirana kao ekološka država, posebnu pažnju mora posvetiti valorizaciji zelenog rasta i cirkularne ekonomije, integrišući demografske, društvene, prirodne i ekonomske aspekte privrednog razvoja, kako je i navedeno u Nacionalnoj strategiji razvoja Crne Gore do 2030. godine, kojom su preuzeti univerzalni UN ciljevi održivog razvoja u nacionalni kontekst. IP 2023 uvažava principe bazirane na razvoju zelene ekonomije, resursne efikasnosti i održive proizvodnje i potrošnje, upravljanja industrijskim otpadom, uvođenje ekoloških standarda i definiše posebne mjere i aktivnosti za njihovu implementaciju.

3.3. Regionalni kontekst

Noviji regionalni razvojni dokumenti, sa kojima se strateški dokument IP 2023 usaglašava su sljedeći:

- Radni dokument Evropske komisije, **Mjere podrške za Digitalnu agendu Zapadnog Balkana (2018)**¹³, sa definisanim prioritetima: 1. Smanjenje cijena rominga, kroz utvrđivanje mape puta za postepeno ukidanje tarifa, 2. Razvoj širokopojasnog internet, 3. Razvoj eUprave, eNabavki, eZdravlja i digitalnih vještina, 4. Razvoj kapaciteta u oblasti bezbjednosti i digitalizacije industrije, kao bi se osiguralo da svi sektori imaju koristi od digitalnih inovacija, i 5. Usvajanje i primjena pravne tekovine EU u oblasti jedinstvenog digitalnog tržišta. Navedeni prioriteti prepoznati su i u kontekstu budućeg industrijskog razvoja.
- **Višegodišnji akcioni plan za Regionalnu ekonomsku zonu** šest zemalja Zapadnog Balkana (WB6, MAP REA, RCC¹⁴), usvojen u okviru Berlinskog procesa, deklaracijom predsjednika vlada zemalja regiona, u Trstu, 12. jula 2017. godine, koji definiše akcije za sljedeća četiri prioriteta: investicije, trgovinu, mobilnost i digitalnu integraciju, što predstavlja usklađenost sa strateškim ciljevima razvoja industrije u Crnoj Gori.
- **Makroregionalna strategija EU za Dunavski region** (EU Strategy for Danube Region, EUSDR¹⁵) – u kontekstu podrške razvoju crnogorske industrije prepoznaju se sljedeće oblasti djelovanja: a) povezivanje Dunavskog regiona u dijelu podsticanja održive energije,

¹³ Commission Staff Working Document, Measures in support of a Digital Agenda for the Western Balkans, 22.6.2018 SWD(2018) 360 final

¹⁴ Regional Cooperation Council, Mulsti-Annual Action plan for a Regional Economic Area in the Western Balkan Six, 12 July 2017, Trieste, Italy.

¹⁵ Evropska komisija, Strategija EU za Dunavski region, COM(2010) 715/4. Strategija za Dunavski region obuhvata aktivnosti u devet država članica EU (AT, BG, HR, CZ, DE; HU, RO, SK, SI), zemlje proširenja (BA, ME, RS) i susjedne zemlje (MD, UA).

promovisanja kulture i turizma, b) zaštita životne sredine Dunavskog regiona kroz restauraciju i održavanje kvaliteta voda, upravljanje rizicima životne sredine, c) izgradnja prosperiteta u Dunavskom regionu razvojem društva znanja kroz naučna istraživanja, obrazovanje i informacione tehnologije, podrška konkurentnosti preduzeća, uključujući i razvoj klastera, ulaganje u ljude i veštine.

- **Makroregionalna strategija EU za jadransko-jonski region** (EU Strategy for Adriatic Ionian Region, EUSAIR¹⁶) - je bazirana na četiri tematska stuba: plavi rast, povezivanje regiona (transport i energija), kvalitet životne sredine i održivi turizam. Pored toga „Unapređivanje istraživanja i razvoja, inovacije i MSP“ i „Jačanje kapaciteta uključujući komunikaciju“ predstavljaju dva unakrsna aspekta koji presijecaju svaki od stubova. Industrijska politika Crne Gore je usklađena sa aspektima razvoja EUSAIR strategije u više navedenih oblasti.

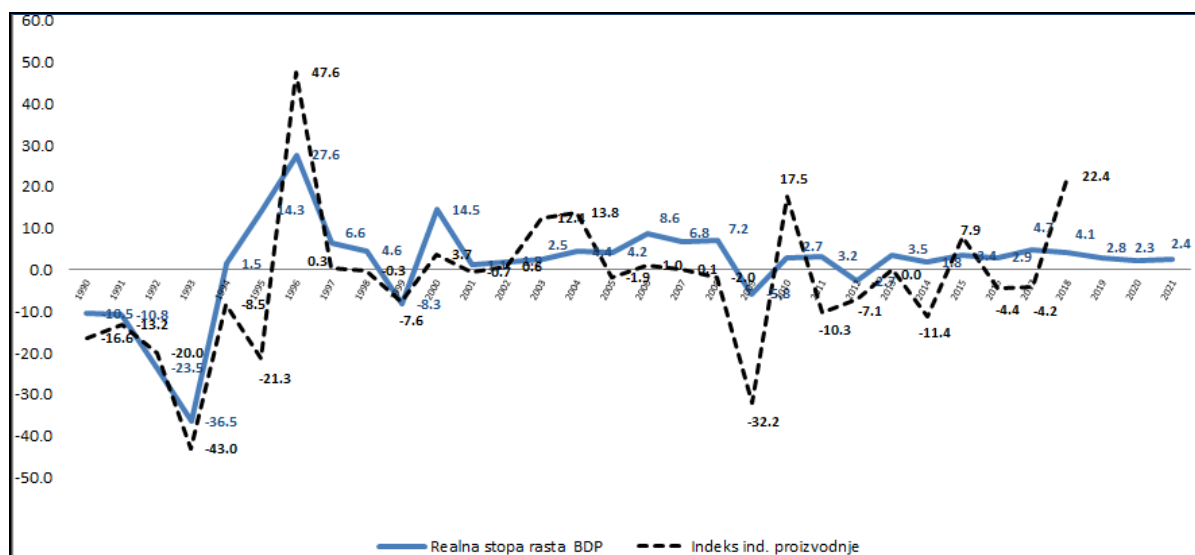
¹⁶ Communication concerning the European Union Strategy for the Adriatic and Ionian Region - 17.06.2014 - COM(2014) 357 final.

II. ANALIZA STANJA

1. Pozicija industrije u privrednom razvoju Crne Gore – trendovi razvoja

U uslovima tranzicije, mali i otvoreni privredni sistemi, poput crnogorskog, intenzivno mijenjaju svoju privrednu strukturu. U cilju poređenja, na početku tranzicione recesije '90tih godina, privredna struktura Crne Gore, razvijana u okviru SFRJ, bila je bazirana na konceptu **industrijalizacije** kao **modela razvoja**, čije je učešće industrijske proizvodnje u DP 1990. godine iznosilo 35%. Tadašnja privredna struktura bila je pretežno orijentisana na proizvodnju sredstava za reprodukciju za veliko jugoslovensko tržište i finalnu preradu u drugim republikama, uz slabu izvoznu orjentisanost i visoku uveznu zavisnost ključnih proizvodnih inputa. Sve ono što se tokom '90tih godina dešavalo na ovim prostorima (raspad zemlje i tržišta, rat u okruženju, hiperinflacija, sankcije UN i EU, te konačna odluka o preuzimanju postepenih nadležnosti u oblasti monetarne, carinske i spoljnotrgovinske politike) – potvrdili su svu **ranjivost industrijskog sektora** i radikalnu promjenu privredne strukture, sa prestankom dominacije velikih lanaca vrijednosti u metalnom sektoru i energetici, te dinamičnim rastom sektora usluga na račun poljoprivrede i industrije.

Grafik 3. Crna Gora 1990 – 2018: Indeks industrijske proizvodnje i realna stopa rasta BDP

Izvor: UNSTAT 1990-2017; Projekcije BDP 2018-2021 (PER, 2019, str. 14)

Početak XXI vijeka obilježile su **tri faze reformi** (prvu fazu čine privatizacija, unutrašnja cjenovna i spoljnoekonomska liberalizacija, makroekonomska stabilizacija; druga faza je obuhvatila zaokruživanje sopstvenog pravnog sistema, izgradnju i jačanje novih institucija neophodnih za uređenje tržišta, unapređenje ambijenta za poslovanje i usvajanje međunarodnih standarda, kao i koordinaciju ekonomskih politika; dok treća "aktuelna" faza podrazumijeva punu reintegraciju u međunarodne ekonomske odnose, koja će se okončati procesom pristupanja EU).

Navedeni turbulentni period može se prikazati i praćenjem promjena u stopi rasta **BDP i kretanju indeksa industrijske proizvodnje**, kao što je prikazano na Grafiku 3. Industrijska proizvodnja pratila je kretanje BDP-a, ali je u periodima krize i pada ekonomske aktivnosti, pad industrijske proizvodnje bio veći nego pad BDP-a (npr. 1993. Ili 2009. godine), i obrnuto, u periodima oporavka i ekspanzije. Ta **korelacija** završava se sa dvostrukim dnom ekonomske krize, od kada se stopa rasta BDP-a kreće konstantno uzlaznom putanjom, dok nivo industrijske proizvodnje opredjeljuje veliki broj faktora, kako ekonomske, tako i neekonomske prirode (npr. klimatski faktori kod proizvodnje energije iz HE).

Industrijska proizvodnja predstavlja važan ekonomski indikator u kreiranju ekonomske politike, praćenju trenda ekonomske aktivnosti i naročito za potrebe nacionalnih računa.

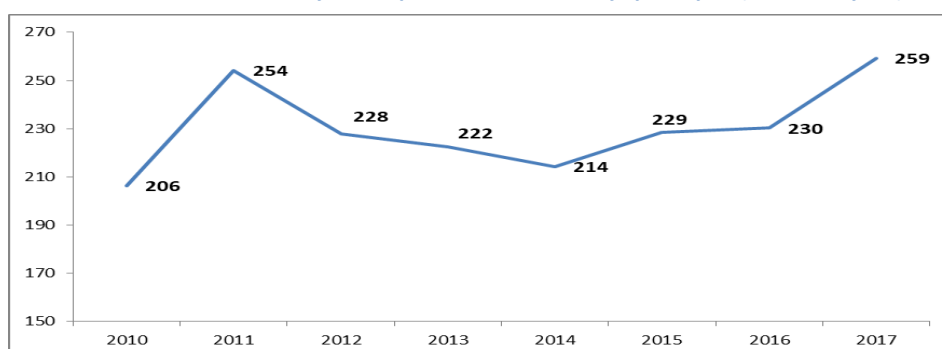
Tabela 1. Učešće industrijske proizvodnje u BDP-u u periodu od 2010. do 2017. godine

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Industrijska proizvodnja (mil. €)	347,5	329,9	327,4	376,9	376,6	387,1	403,6	393,1
BDP (mil. €)	3.103	3.234	3.148	3.327	3.457	3.624	3.954	4.299

Izvor: Uprava za statistiku-Monstat

Industrijska proizvodnja, posmatrano u apsolutnom iznosu, posljednjih godina bilježi ujednačene vrijednosti, sa određenim manjim oscilacijama, uzrokovanim kretanjima unutar same industrijske strukture. Pad učešća industrijske proizvodnje u BDP u 2017.g. je posljedica slabije proizvodne aktivnosti u Sektoru snabdijevanje električnom energijom, dok je proizvodna aktivnost u Sektoru prerađivačke industrije na nivou prethodnih godina. Bruto dodata vrijednost u sektoru prerađivačke industrije, u periodu 2010-2017.g. bilježi ujednačene vrijednosti, sa veoma blagom tendencijom rasta, koja ipak nije dovoljna za značajniji pomak i povećanje industrije u strukturi BDP (Grafik 4.).

Grafik 4. Bruto dodata vrijednost prerađivačke industrije per capita (€, stalne cijene)

Izvor: Uprava za statistiku-Monstat

Kada je riječ o proizvodnji važnijih industrijskih proizvoda u Crnoj Gori, u periodu **2011-2018.** godine, industrijska proizvodnja bilježi rast 2013., 2015. i 2018.g. (samo 2015. godine rast je ostvaren zahvaljujući rastu prerađivačke industrije, dok je u 2013. i 2018. godini, rast ostvaren zahvaljujući rastu proizvodnje električne energije). **Indeks industrijske proizvodnje u 2018.g.**¹⁷ zabilježen je na rekordnom nivou od 22,4%, prvenstveno zbog rasta proizvodnje električne energije od preko 62%, rasta prerađivačke industrije od 12%, ali i pada vađenja rude i kamena za 21%, kako je prikazano u tabeli br.2.

Tabela 2. Indeks industrijske proizvodnje u Crnoj Gori 2011.-2018. godine (prosječne godišnje stope)

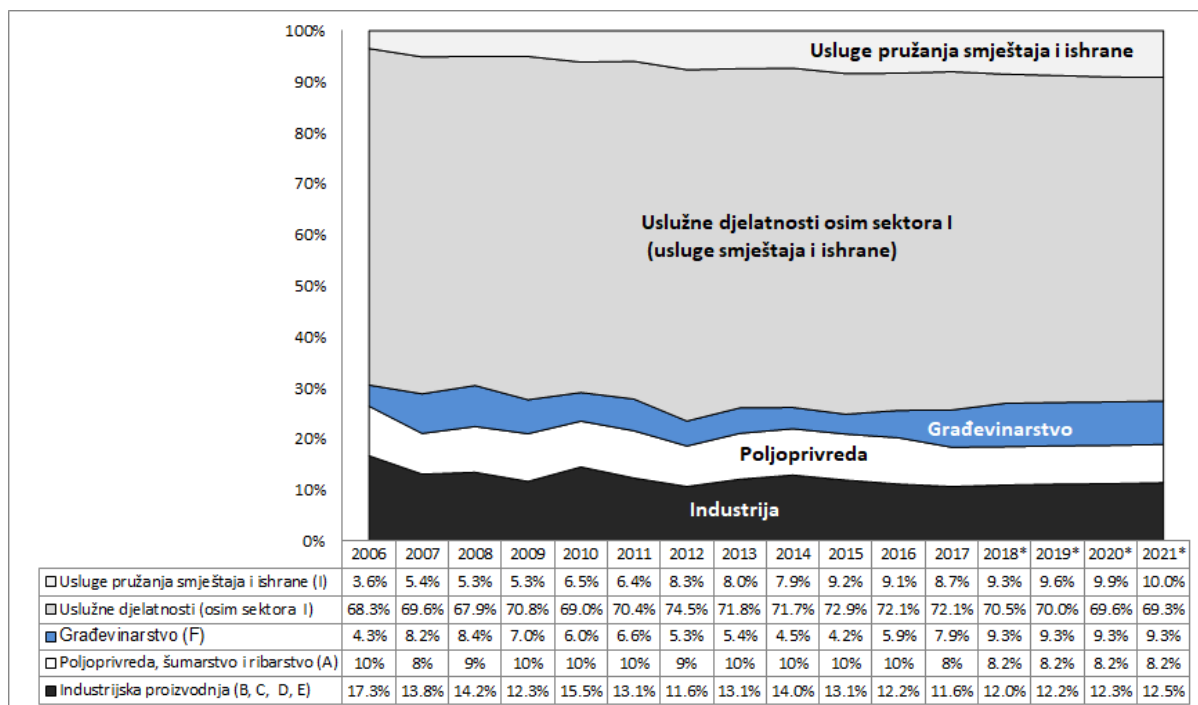
	Industrija - ukupno	Vađenje rude i kamena (B)	Prerađivačka industrija (C)	Snabdijevanje električnom energijom (D)
2011	-10.3%	6.3%	6.8%	-32.7%
2012	-7.1%	-21.0%	-10.1%	1.4%
2013	10.6%	-1.4%	-5.0%	38.7%
2014	-11.4%	14.4%	-6.7%	-19.6%
2015	7.9%	-8.1%	19.9%	-5.9%
2016	-4.4%	-18.1%	-7.8%	3.5%
2017	-4.2%	113.9%	-9.3%	-24.6%
2018	22.4%	-21.3%	12.1%	62.1%

Izvor: Uprava za statistiku -Monstat, 2019

¹⁷ Pregled indeksa industrijske proizvodnje raspoloživ po podacima MONSTAT-a za sektore B-vađenje rude i kamena, C-prerađivačka industrija i D-proizvodnja električne energije i vodosnabdijevanja. Klasifikacija djelatnosti <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=107&pageid=107>

Grafik 5 upućuje i na postepeno mijenjanje strukture crnogorske ekonomije, sa "preindustrijalizovane" i "krute" ekonomije (ekonomske strukture) za jugoslovensko tržište do postepene izgradnje otvorene, eurizovane i servisno orjentisane ekonomije, značajno zavisne od eksterne tražnje, sa **modelom razvoja baziranom na rastu stranih direktnih investicija (SDI) i jačanju sektora usluga** (u kom je i najveći rast zaposlenosti). Posmatrajući period od obnove nezavisnosti, takođe se potvrđuje taj trend.

Grafik 5. Struktura Bruto dodate vrijednosti 2006-2017. i projekcije do 2021. godine

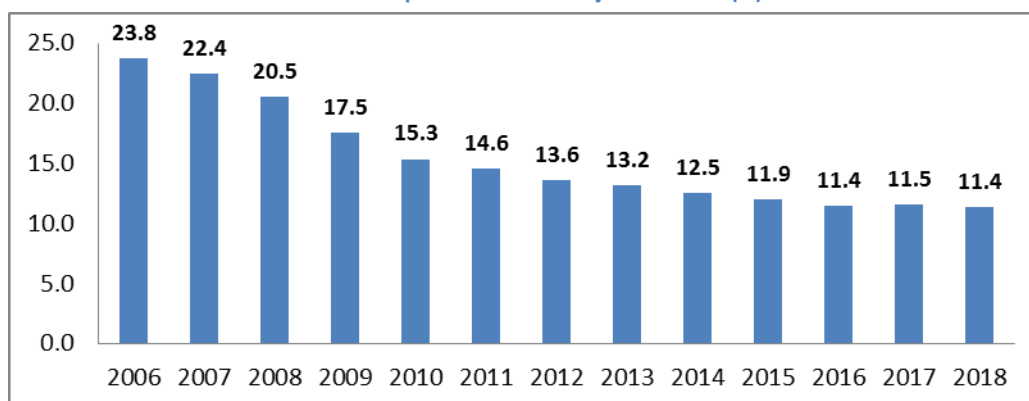

Izvor: Uprava za statistiku-Monstat, 2019, PER 2019-2021;

Učešće sektora B, C, D i E (industrijska proizvodnja u užem smislu) **nastavlja da bilježi trend opadanja bruto dodate vrijednosti (BDV)**, sa 17% u 2006, i "zaustavlja" na 12% u 2018. godini (prerađivačka industrija je smanjena sa 9% na 5% unutar te strukture). Projekcije MF u Programu ekonomskih reformi ukazuju na blagi porast ukupne industrijske proizvodnje u srednjoročnom periodu, do 12,5% u strukturi BDV-a do 2021. godine. Uslužni sektor se stalno povećava do 2017. godine, dok u njima sektor pružanja usluga smještaja i usluge hrane pokazuju kontinuirani rast u srednjem roku (do 10% u BDV). Poljoprivreda je konsolidovana na 8,2% učešća BDV-a do 2021. godine.

Kod **kretanja registrovanog broja zaposlenih u industriji u periodu 2006-2018.** godine, bilježi se trend pada, što je predstavljeno na grafiku 6.

Grafik 6. Zaposlenost u industriji 2006-2018. (%)

Izvor: Uprava za statistiku-Monastat, 2019

Broj zaposlenih u sektorima B, C, D i E se smanjuje u odnosu na ukupan broj zaposlenih. Prosječan broj zaposlenih u industriji u 2018. godini iznosio je 21.584 (11,4%), dok je ukupan broj zaposlenih bio 190.132 zaposlenih.

Kada se posmatra **struktura investicija u osnovna sredstva**, izuzimajući 2011.g. u kojoj je ostvaren nizak nivo investicija, u prethodnom periodu se bilježi kontinuitet investicionih ulaganja, pri čemu su u 2017.g. ipak na nešto nižem nivou u odnosu na 2016.g. Evidentan je nizak nivo investicija u sektoru prerađivačke industrije, koje u rasponu 30-40 mil.eura, na godišnjem nivou, ne mogu doprinijeti neophodnoj industrijskoj modernizaciji kao važnom preduslovu za unapređenje konkurentnosti crnogorske industrije i efektuirati povećanjem učešća prerađivačke industrije u ukupnoj strukturi.

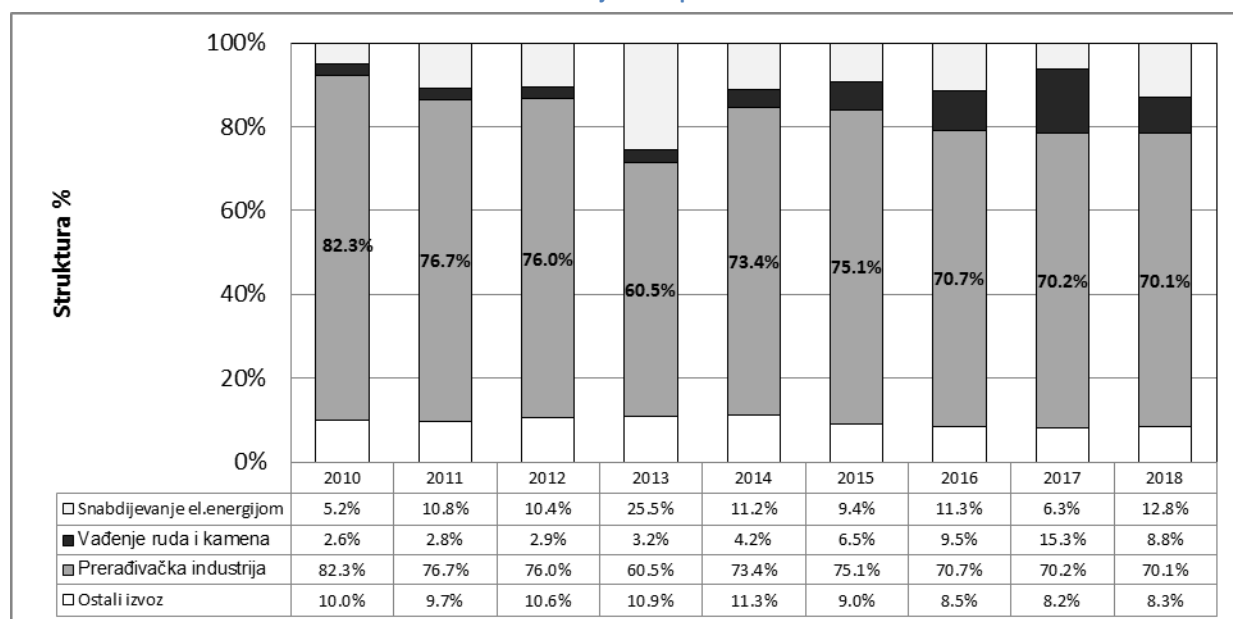
Grafik 7. Investicije u osnovna sredstva u sektoru industrije

Izvor: Uprava za statistiku- Monstat, podaci Saopštenje, Investicije u osnovna sredstva, oktobar 2018.g.

Sa aspekta strukture izvoza, **industrija je značajno zastupljena u ukupnom izvozu roba**: u periodu od 2010. do 2018. godine, prosječno učešće je bilo na nivou od 90,4%. Posljednjih godina, kao što je prikazano na sljedećem grafiku, ovaj udio je neznatno povećan, dok je u 2018. godini industrija zastupljena u robnom izvozu za 91,7%.

Grafik 8. Struktura industrije u ukupnom robnom izvozu

Izvor: Uprava za statistiku-Monstat, 2019

U strukturi industrijskog izvoza u periodu 2010-2018, i pored manjih oscilacija u odnosu na početak posmatranog perioda, evidentno je dominantno učešće **prerađivačke industrije u ukupnom izvozu** koje je u periodu 2014-2018. godine iznosilo 73,4%, 75,1%, 70,7%, 70,2% i 70,1%, respektivno. U pogledu izvoza, pored tradicionalno najvažnijih izvoznih proizvoda-metalnih proizvoda, značajno mjesto zauzimaju poljoprivredni i prehrambeni proizvodi, sirovine i prerađeno drvo i dr. Ipak, i dalje priličan nedostatak crnogorske industrije predstavlja odsustvo diverzifikacije, u smislu broja i vrste proizvoda koji se izvoze, kao i broja zemalja u koje se izvozi.

Diverzifikacija industrije predstavlja veoma važan segment daljeg razvoja, u kom pravcu i planovi i projekcije razvoja treba da idu ka proizvodnji ekološke hrane i pića, građevinarstva, finansijskih usluga, proizvodnji proizvoda sa većim stepenom prerade. Potencijal leži i u ulaganjima u obnovljive izvore energije, gradnji zelenih zgrada, održivoj organskoj poljoprivredi, što podrazumijeva neophodnu podršku za eko-inovacije, unapređenje energetske efikasnosti i efikasnosti korišćenja resursa u MMSP i razvoj inovativnih preduzetničkih poduhvata u oblasti informacionih tehnologija i kreativnih industrija.

U kontekstu planiranih projekcija u narednom periodu prema **Programu ekonomskih reformi 2019-2021**, osnovnim makroekonomskim scenarijom za period 2019-2021. projektovano je da će se realna stopa rasta BDP-a kretati dinamikom od 2,8% u 2019., 2,3% u 2020. i 2,4% u 2021. Osnovni scenario oslanja se na pretpostavke iz okruženja koje predviđaju usporavanje rasta u EU, stabilne cijene nafte i rast kamatnih stopa na suvereno zaduživanje u ekonomijama u ekspanziji i razvoju. Domaći pokretači su i dalje snažna investiciona aktivnost, stabilan rast turističkog sektora i povezanih djelatnosti, blagi oporavak industrijske proizvodnje i dalje sprovođenje mjera iz fiskalne strategije. U periodu 2019-2021.god., rast crnogorske ekonomije biće podstaknut investicionom aktivnošću i angažovanjem domaćih potencijala u sektoru građevinarstva i transporta, ali i multiplikativnih efekata na vezane sektore.

2. Ključni rezultati implementacije Industrijske politike Crne Gore do 2020.g., u periodu 2016-2018.godine

U procesu implementacije Industrijske politike Crne Gore do 2020.g., urađen je **Srednjoročni pregled industrijske politike**, kojim se u sklopu eksternog i participativnog procesa evaluacije analizirao značaj i učinak implementacije Industrijske politike do 2020.g., u periodu 2016-2018.godine. Evaluacija je zasnovana na analizi učinaka industrijske politike po odabranim ekonomskim pokazateljima i pokazateljima konkurentnosti, analizi rezultata godišnjih akcionih planova i procjeni percepcije svih relevantnih aktera, zasnovano na kriterijumima procjene (relevantnost, efikasnost, efektivnost i uticaj politike).

2.1. Ostvarenje izabranih ekonomskih indikatora i pokazatelja konkurentnosti

Uspješna implementacija IP 2020 podrazumijevala je rast, odnosno ostvarivanje ciljanih vrijednosti izabranih ekonomskih pokazatelja i pokazatelja (međunarodne) konkurentnosti. Kao indikatori ostvarenosti politike, izabrani su sljedeći **ekonomski pokazatelji**: 1) BDV industrije (sektori B,C, D, i E), 2) udio industrije u BDV (bruto dodatoj vrijednosti), 3) indeks industrijske proizvodnje, 4) bruto vrijednost proizvodnje industrije, 5) broj zaposlenih u industriji, 6) broj zaposlenih u industriji u odnosu na ukupni broj zaposlenih, 7) produktivnost rada u industriji i 8) učešće industrije u ukupnom robnom izvozu.

Tabela 3. Izabrani ekonomski indikatori u dokumentu Industrijske politike do 2020. godine

Ekonomski indikatori	Polazna vrijednost 2015	Ostvareno 2018
BDV industrije (B, C, D, E sektori ¹⁸ , stalne cijene)	379,414	398,070*
Udio industrije u BDV (B, C, D, E sektor, stalne cijene, %)	13.10%	12.0%
Indeks industrijske proizvodnje, IPI (B, C, D)	7.9	22.4
Bruto vrijednost proizvodnje (B, C, D, E sektor, tekuće cijene, 000 €)	918,115	1,025,584*
Broj zaposlenih u industriji (B,C,D,E)	20,973	21,584
Broj zaposlenih u industriji u odnosu na ukupan broj zaposlenih, %	11.9%	11.4%
Produktivnost rada u industriji	18.09	18.95*
Udio industrije u ukupnom robnom izvozu	91.0%	91.8%

Izvor: Uprava za statistiku, Monstat, 2019. Napomena: *-podaci za 2017.

Analiza odabranih ekonomskih indikatora ukazuje da se nakon tri godine implementacije, učešće industrije u Bruto dodatoj vrijednosti smanjilo, sa 13,1% u 2015. na 12% u 2017.g., uz srednjoročnu prognozu blagog rasta do 12,5% u 2021.g. (Program ekonomskih reformi, 2019-2021). **Indeks industrijske proizvodnje** dostigao je rekordni nivo od 22,4% u 2018. godini, prvenstveno zbog povećanja proizvodnje električne energije od preko 62%, dok je prerađivačka industrija porasla samo za 12%, a vađenje ruda i kamena za 21%. **Broj zaposlenih u industrijskom sektoru** porastao je za 611, ali se smanjio u strukturi ukupne registrovane zaposlenosti za 0,5%. **Produktivnost rada** je blago poboljšana. Isti trend je zabilježen i u **učešću industrije u ukupnom izvozu** (povećan 0,8%).

Sedam indikatora konkurentnosti, zasnovanih na međunarodnim istraživanjima koja mjere niz faktora razvoja koji utiču na konkurentnost, a koji su bili uključeni u IP 2020, prikazani su u narednoj tabeli.

Tabela 4. Izabrani indikatori konkurentnosti u dokumentu Industrijske politike do 2020. godine

Indikatori konkurentnosti	Početna vrijednost	Targetirana vrijednost	Ostvarena vrijednost
1. Globalna konkurentnost: Indeks globalne konkurentnosti, GCI, rangiranje (Svetski ekonomski forum) ¹⁹	70./140 (2015-2016)	Poboljšanje od 10% u GCI (63.)	71./140 (2018-2019)
2. Biznis okruženje: Izveštaj Svjetske banke Doing Business ²⁰ , rangiranje	46./186 (2016)	Poboljšanje od 10% u DB (41.)	50./190 (2018)
3. Preduzetništvo: Global Entrepreneurship Index, GEI, ranking (Global Entrepreneurship & Development Institute) ²¹	54./132 (2016)	Rangirani u top 50 u GEDI	60./137 (2018)
4. Inovacije: Global Innovation Index, GII, rangiranje ²²	41./141 (2015)	Poboljšanje od 10% u GEDI (36.)	52./126 (2018)
5. Pristup tržištu: Global Enabling Trade Index ²³ , rangiranje, WEF	49./138 (2014)	Poboljšanje od 10% u WEF GET Indeks rangiranju (45.)	62./136 (2016)
6. Kvalitet usluga trgovinske logistike: World Bank Trade Logistics Index ²⁴ , rangiranje	67./160 (2014)	Poboljšanje od 10% u WB TLI rangiranju (60.)	77./160 (2018)
7. Finansije: IESE ²⁵ Venture Capital & Private Equity Country Attractiveness Index, VCPE indeks, rangiranje	91./120 (2015)	Poboljšanje od 10% u IESE VCPE Indeks rangiranju (82.)	85./125 (2018)

Izvor: Srednjoročni pregled IP 2020, MEK, mart 2019

¹⁸ B: Vađenje rude i kamena, C: Prerađivačka industrija, D: Snabdijevanje električnom energijom, E: Snabdijevanje vodom – Monstat 2019.

¹⁹ http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/03CountryProfiles/WEF_GCI4_2018_Profile_Montenegro.pdf

²⁰ <http://documents.worldbank.org/curated/en/170561541153212267/pdf/131772-WP-DB2019-PUBLIC-Montenegro.pdf>

²¹ <http://thegedi.org/global-entrepreneurship-and-development-index/>

²² <https://www.globalinnovationindex.org/search/Montenegro>

²³ http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/enabling-trade-rankings/?doing_wp_cron=1550773905.3192610740661621093750

²⁴ <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard/radar/254/C/MNE/2018#chartarea>

²⁵ <https://blog.iese.edu/vcpeindex/>

Navedeni pregled pokazuje da planirano poboljšanje pozicije Crne Gore na međunarodnim listama konkurentnosti nije ostvareno do 2018. godine, u odnosu na projektovane vrijednosti. GCI je manji u odnosu i na polaznu vrijednost, 8 pozicija od cilja, dok je rang DB približno isti kao i polazna vrijednost, 9 pozicija od cilja. Takođe, GEI – Globalni indeks preduzetništva, GII – Globalni indeks inovacija, GETI (Globalni indeks omogućavanja trgovine) i VB TLI (indeks trgovinske logistike) su lošiji od početne vrijednosti za 11, 16, 17 i 17 pozicija. VCPE²⁶ indeks, koji mjeri atraktivnost ulaganja investitora, posebno rizičnog kapitala (ulaganja u mlada startap preduzeća kojim se preduzetnicima pruža potreban kapital i stručno znanje u pokretanju posla), približno je dosegao cilj.

Važno je navesti da se Srednjoročni pregled ostvarenosti IP 2020 bavio samo rezultatima ostvarenim u prve tri godine sprovođenja mjera, što je veoma kratak period za suštinsko efektuiranje preuzetih mjera i značajnije poboljšanje pozicije na listama koje ocjenjuju međunarodnu konkurentnost države.

Generalno posmatrano, ostvarene vrijednosti odabranih ekonomskih i indikatora konkurentnosti na kraju 2018.godine upućuju na ocjene date Srednjoročnim pregledom politike da su pokrenuti brojni procesi u sferi industrije i da se mjerljiv uticaj na razvojne performanse crnogorske ekonomije može očekivati u nastupajućem periodu, uz kontinuiranu podršku, investicije i sprovođenje mjera.

2.2. Stepen realizacije aktivnosti Industrijske politike

Akcionni planovi IP 2020 za period 2016-2018. su bili usmjereni na postizanje navedena četiri strateška cilja IP 2020 sa 21 mjerom, uključujući ukupno **71 aktivnost**.

Tabela 5. Pregled planiranih i realizovanih aktivnosti IP 2020 po izvorima finansiranja za period 2016-2018. godine

IP AP 2016-2018	PLANIRANO	REALIZOVANO	STEPEN REALIZACIJE
Nacionalni budžet	52,392,346.05	42,418,887.25	81.0%
Javni sektor	438,340,032.00	401,688,713.95	91.6%
IPA	12,781,395.40	3,602,518.48	28.2%
Donatorski programi	15,256,674.00	17,634,598.58	115.6%
Privatni sektor	315,697,487.54	237,699,406.74	75.3%
UKUPNO €	834,467,934.99	703,044,125.00	84.3%

Realizacija akcionih planova 2016-2018 ocijenjena je kao zadovoljavajuća. Prema raspoloživim podacima, ukupna vrijednost realizovanih investicija za sprovođenje tri akciona plana iznosi 703.044.125 €, što predstavlja 84,3% od ukupnog planiranog budžeta i pokazuje pozitivan trend u tačnosti planiranja, jer je realizacija u 2018. godini dostigla veoma dobar stepen ostvarenosti od čak 98,4%.

Po **izvorima finansiranja**, većina sredstava dolazi iz javnog sektora i privatnog sektora (57% odnosno 34%, dostižući preko 90% ukupnog iznosa investiranja), dok su udjeli nacionalnog budžeta, donatorskih programa i IPA znatno niži (6%, 3% i 1% respektivno). Najveća koncentracija sredstava bila je kod aktivnosti u sektoru energetike, Zapadnobalkanskom investicionom okviru i sredstvima Investiciono-razvojnog fonda (95%).

Sa aspekta strukture implementacije **po strateškim ciljevima politike**, najveći iznos sredstava u prethodne tri godine uložen je u realizaciju aktivnosti drugog strateškog cilja Investicije i finansije za industrijsku modernizaciju u ukupnom iznosu 400,16 mil € odnosno 57% ukupne realizacije (preovlađuju aktivnosti IRF CG), 38% odnosno 269,14 mil € uloženo je u aktivnosti vezane za Konkurentnost industrije-strateški cilj 1 (sa preovlađujućim ulaganjima u energetski sektor), dok je znatno manje sredstava uloženo u realizaciju aktivnosti u okviru strateškog cilja 3 - Inovacije i

²⁶ Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index.

preduzetništvo, 5% odnosno 32,11 mil € i simbolično 0,01% odnosno 1,63 mil € za strateški cilj 4 - Pristup tržištu.

Ocjena stepena realizacije navedenih aktivnosti je sprovedena kroz praćenje 125 indikatora ostvarenosti rezultata u godišnjim akcionim planovima (određene aktivnosti praćene su sa više indikatora). Stepenu realizacije po aktivnostima i po indikatorima ostvarenosti aktivnosti prikazan je u sljedećoj tabeli.

Tabela 6. Stepenu realizacije aktivnosti u dokumentu IP 2020

Nivo realizacije	Aktivnosti		Indikatori ostvarenosti (IO)	
	Ukupno - 71	Struktura	Ukupno - 125	Struktura
Realizovano (R)	46	65%	80	64%
Djelimično realizovano (DR)	18	25%	36	29%
Nije realizovano (NR)	7	10%	9	7%

Kao rezultat godišnjih izvještaja o implementaciji, 65% aktivnosti je u potpunosti realizovano (46), dok je 25% aktivnosti djelimično realizovano (18); 10% (7) aktivnosti nije realizovano. Sa stanovišta indikatora ostvarenosti postignuto je 80 od 125 indikatora (64%), 36 je djelimično ostvareno (29%), dok 9 nije postignuto (7%).

2.3. Percepcija ključnih aktera u sprovođenju Industrijske politike

Za potrebe pripreme Srednjoročnog pregleda IP 2020, **percepcija ključnih aktera u sprovođenju IP 2020** ocijenjena je u on-line anketama. Sprovedena su dva različita upitnika, sa fokusom na relevantne institucije i biznis asocijacije, i preduzeća korisnike subvencija i kredita, uz prosječnu stopu odgovora 69% što je, s obzirom na prirodu grupa ispitanika ocijenjeno kao veoma visoka stopa.

Rezultati anketa pokazali su veoma pozitivan stav ispitanika o sprovođenju industrijske politike, na svim nivoima ispitanika-institucija, biznis asocijacija i direktnih korisnika. Imajući u vidu visoku stopu odgovora, može se zaključiti da je u ovoj, početnoj fazi implementacije, Industrijska politika bila usklađena sa uočenim potrebama i da je ispunila očekivanja ključnih aktera.

- Velika većina **institucionalnih ispitanika** smatra da je IP 2020 bila definisana u skladu sa prioritetima i potrebama države i doprinijela je postizanju postavljenih strateških ciljeva (88%). Dvije trećine ispitanika vjeruje da su troškovi proporcionalni postignutim rezultatima, dok trećina procjenjuje da su troškovi samo djelimično proporcionalni postignutim rezultatima. Kada je reč o sistemu za praćenje i evaluaciju, preporuke se odnose na učestalost i kvalitet procesa monitoringa, izgradnju kapaciteta i bolju saradnju resornih ministarstava, unapređenje IT podrške i prikupljanje podataka, i efikasniju komunikaciju i promociju. Kao opšti pristup, ispitanici očekuju kontinuiranu reviziju godišnjih planiranih aktivnosti i same politike sa većim uključivanjem zainteresovanih strana.
- Najveći broj **anketiranih preduzeća** bio je iz prerađivačkog sektora (32%), zatim slijede trgovina na veliko i malo (18%), građevinske i stručne usluge, nauke i tehničke djelatnosti (14%). Turizam je bio zastupljen sa 7%, administrativne i pomoćne usluge sa 6%, saobraćaj, informacije i komunikacije sa 4%. U periodu od 2016. do 2018. godine, anketirana preduzeća imala su ukupno 95 javnih poziva, od čega 74% za grantove (70) i 26% za IRF kredite (25 kreditnih linija). Neke kompanije su imale koristi od više programa u datom periodu. Kod procjene efekata, ispitanici su ukazali da je njihov primarni interes povećanje produktivnosti rada (prosječna ocjena 4,15 na skali od 1 do 5), poboljšanje inovativnog potencijala zaposlenih, kao i širenje asortimana proizvoda i/ili usluge (3.80 i 3.74). Kao glavne prepreke u sprovođenju odgovarajućeg programa, korisnici su naveli po prioritetu sljedeće: problemi u pronalaženju i zadržavanju adekvatnog osoblja; nemogućnost održavanja broja zaposlenih u skladu sa zahtjevima poziva programa; teškoće u obezbjeđivanju dodatnih sredstava / kolaterala / garancija; prijavne procedure se ne smatraju značajnom preprekom za dobijanje bespovratnih sredstava i / ili zajmova. Prijedlozi

direktnih korisnika za dalje poboljšanje IP su usmjereni na pružanje dodatnih bespovratnih sredstava, ulaganje više resursa u klastere, podršku izvozno orijentisanim malim i srednjim preduzećima, zahtjeve za veće uvažavanje specifičnosti sektora za podršku domaćim investitorima, potrebu za većom podrškom u zapošljavanju i obuku sa fokusom na deficitarna zanimanja, itd.

2.4. Pregled ostvarenih efekata realizacije po strateškim ciljevima

IP 2020 u periodu 2016-2018. godine realizovala se kroz mjere i aktivnosti definisane po osnovu četiri strateška cilja. U narednoj tabeli dat je sažet pregled ostvarenih rezultata po strateškim ciljevima.

Tabela 7. Pregled ostvarenih rezultata po strateškim ciljevima

Strateški cilj 1. Konkurentnost industrije
Fokus strateškog cilja bio je na unapređenju fizičkog kapitala, posebno u sektorima energetike, informaciono-komunikacionih tehnologija, unaprjeđenju dostupnosti sirovina i tehnologija za rast konkurentnosti preduzeća ; razvoju ljudskog kapitala i vještina za industrijsku konkurentnost, kao i na unaprjeđenju samog poslovnog ambijenta.
<p>Ostvareni efekti : realizovane su značajne investicije kojima je unaprijeđen fizički kapital kao pretpostavka za jačanje industrijske konkurentnosti i održivosti, realizovane su i značajne investicije u ljudske resurse, kao i u unapređenje poslovnog ambijenta</p> <ul style="list-style-type: none"> • Visok stepen ostvarenosti investiranja u revitalizaciju i rekonstrukciju HE Piva i HE Perućica; pripreme aktivnosti za revitalizaciju Termoelektrane Pljevlja; sprovodi se revitalizacija 8 mHE ; gradi se 7 novih mHE; finalizovana značajna investiciona ulaganja kroz izgradnju vjetroelektrana Krnovo i Možura; • Efekti revitalizacije postojećih elektrana i izgradnja novih elektrana rezultirali su povećanjem ukupne proizvodnje električne energije, većim udjelom obnovljivih izvora energije i smanjenjem energetske zavisnosti Crne Gore; • U pogledu doprinosa ICT-a razvoju konkurentne industrije, odnosno širokopojasnog pristupa internetu, u 2018.g. povećan je broj kompanija koje koriste pristup internetu, onaj baziran na dostupnim brzinama od 10 do 30 Mbps (33,5%) i većim od 100 Mbps (12,9%). Broj kompanija koje koriste pristup internetu na osnovu svih dostupnih brzina je 99,2%; • Poboljšana je dostupnost i sadržaj portala e-Uprava, sa 564 registrovanih elektronskih servisa u 2018.g. (za 4,4 puta više u odnosu na 2015. godinu); • Kroz 110 podržanih projekata kroz IPARD program, povećana dodata vrijednost u prehrambenoj industriji; poboljšan kvalitet prehrambenih proizvoda; povećana konkurentnost u industriji prerade hrane i raznovrsnost proizvoda na tržištu; i unaprijeđeni standardi bezbjednosti hrane, fitosanitarnih i sanitarnih standarda; • Uspješna implementacija Programa podrške za modernizaciju prerađivačke industrije modelom finansiranja kupovine opreme kroz kreditni aranžman sa IRF i subvencijom Ministarstva ekonomije-podržano 12 privrednih subjekata sa ukupnim iznosom nabavljene opreme sa cca 1,4 mil €; • Obezbijedeni su nacionalni grantovi u okviru poziva za kofinansiranje naučno-istraživačkih aktivnosti za projekte koji se odnose na razvoj novih tehnologija i inoviranje postojećih kroz nacionalne i H2020 i Eureka; • Na planu usklađivanja obrazovanja sa potrebama tržišta rada, fokus je dat srednjem stručnom obrazovanju i visokom obrazovanju: usvojen je 31 inovirani program stručnog obrazovanja nivoa III i IV, izrađena su 82 standarda zanimanja, urađeno je i 50 standarda stručnih kvalifikacija i 16 standarda kvalifikacija nivoa obrazovanja kao i 14 ispitnih kataloga za provjeru neformalno i informalno stečenih znanja; Unaprijeđen je kvalitet praktične nastave (učenje kroz rad) u oblastima energetike, telekomunikacija, prerađivačke industrije, prerade hrane i građevinarstva putem obuke kod poslodavca u skladu sa akreditovanim programom, praktična nastava realizovana je kod 116 poslodavaca; preko 75% tehničkih škola realizuje praktičnu nastavu kod poslodavca; • Realizovan je planirani broj programa obuke za MMSP i jačanja kapaciteta za razvoj preduzetništva, kao i veliki broj promotivnih manifestacija; • Realizovan je program podsticanja zapošljavanja u industriji i sektorima koji podržavaju industrijski, kroz aktivnosti ZZCG; 772 lica je završilo različite programe obuke i treninge u skladu sa potrebama razvoja industrije I sektora koji podržavaju razvoj industrije; • U okviru aktivnosti usmjerenih na unapređenje poslovnog ambijenta u pojedinim segmentima

<p>izvještaja Doing Business (registracija preduzeća, izdavanje građevinskih dozvola, registracija nekretnina) ostvareni efekti su na predviđenom nivou;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ojačani su kapaciteti Inovaciono-preduzetničkog centra Tehnopolis u Nikšiću (28 stanara, više stotina treninga, EU projekata, različitih događaja); biznis centara i Inkubatora; pristupilo se realizaciji investicije uspostavljanja NTP-Naučno-tehnološkog parka Podgorica; • Izrađeno je više projektnih zadataka za infrastrukturno opremanje biznis zona od lokalnog značaja i program promocije u cilju privlačenja investitora u biznis zone.
<p>Preporuke : SC1 Konkurentnost industrije je uglavnom finansiran od strane privatnog sektora (85%). Potrebno je podsticati dalja ulaganja u fizički kapital, jačati saradnju javnog i privatnog sektora u ovoj oblasti. Obrazovanje dalje prilagođavati kroz dualni model i kroz jačanje ishoda učenja, prakse i kompetencije i u sektoru visokog obrazovanja.</p>
<p>Strateški cilj 2. Investicije i finansije za modernizaciju industrije</p>
<p>U okviru ovog strateškog cilja fokus je bio na daljem razvoju modela finansiranja, boljem targetiranju i lakšem pristupu izvorima finansiranja za konkurentna i inovativna preduzeća, kao i podsticanju direktnih investicija u prioritetne sektore.</p>
<p>Ostvareni efekti : unaprijeđen je investicioni okvir za modernizaciju industrije kroz bolji pristup, raspoloživost i dostupnost finansijama, dok su istovremeno podsticane i direktne investicije u prioritetne sektore.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Obezbijedeni su krediti za razvoj preduzeća u prioritetnim oblastima industrije, što sa povezanim djelatnostima turizma i određenih usluga iznosi (879 preduzeća, 260,82 mil € podrške), od kojih su 138 novoosnovanih preduzeća u sektoru industrije; • Realizovana je finansijska podrška za poboljšanje likvidnosti u prioritetnim oblastima industrije kroz faktoring aranžmane za 58 preduzeća; • Realizovan je manji broj kreditnih linija za ulaganja u ICT sektor i kreditiranje visokoškolaca za industrijski sektor (22 preduzeća); • Realizovane su kreditne linije za ulaganja u podsticaj konkurentnosti kroz green/brownfield investicije, programe tehnoloških viškova i žene u biznisu–startap (30 preduzeća); • Stvoreni su uslovi za realizaciju novih finansijskih instrumenata (garancija) iz COSME fonda; • Uspostavljen je instrument za finansijsku podršku za inovativna i brzorastuća preduzeća kroz ulaganje u vlasnički kapital; • Realizuju se prioritetni infrastrukturni investicioni projekti koji se odnose na industriju za implementaciju (energetika i saobraćaj) u okviru Zapadnobalkanskog investicionog okvira (WBIF); • Završena je realizacija 6 investicionih projekata na osnovu Javnog poziva iz 2016. godine u skladu sa Uredbom za podsticanje direktnih investicija.
<p>Preporuke : Dominantne finansijske aktivnosti ovog cilja se realizuju od strane IRF CG (85%), dalje raditi na diverzifikaciji programa i targetiranju pojedinih kreditnih linija za potrebe industrije.</p>
<p>Strateški cilj 3. Inovacije i preduzetništvo</p>
<p>U okviru ovog strateškog cilja aktivnosti su bile usmjerene na unapređenju efikasnosti inovativne djelatnosti u preduzećima i promociji preduzetništva i razvoja MMSP, sa posebnim fokusom na sektor industrije. Promocija preduzetništva i preduzetničke kulture za inovacije i stabilan rast, povećanje produktivnosti i zaposlenost.</p>
<p>Ostvareni efekti: povećan je broj preduzeća koji svoj rast baziraju na inovativnom pristupu u kreiranju novih proizvoda i usluga, i ojačana saradnja/partnerstvo naučnoistraživačkih ustanovih i privrednih subjekata.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Obezbijedeni su grantovi za istraživanje i razvoj i drugi oblici stimulisanja preduzeća da se bave istraživanjem i inovacijama za uspostavljanje partnerstva kompanija i nauke, tj. njihovo učešće kroz grantove za inovativno-istraživačke projekte i program Centra izvrsnosti; • Broj uspostavljenih partnerstava naučnoistraživačkih ustanova i privrednih subjekata u okviru grantova u 2018. godini je 22 u odnosu na polaznu vrijednost 8 u 2015.g. U okviru nacionalnog konkursa za inovativne projekte, dodijeljeno je 7 grantova preduzećima u iznosu od 202,75 mil. €, formiran 1 startap, a planirano je otvaranje 1 spin-off kompanije na univerzitetu; • U okviru unapređenja modela nefinansijske podrške u skladu sa razvojnim i inovativnim potrebama preduzeća, seminari o podizanju svijesti o važnosti zaštite prava intelektualne svojine, dvije faze implementacije mentorskog programa (u 30 preduzeća) i brojne obuke i promotivne aktivnosti su ostvarene da bi podstakle preduzeća da pripreme i podnesu prijave za različite programe EU; • U okviru podsticanja industrijskog razvoja u ruralnim sredinama u periodu 2016-2018 godine ostvarena je realizacija programa podrške razvoju preduzetništva u oblasti agroindustrije u ruralnim oblastima (nacionalni standardi bezbjednosti hrane u objektima za preradu na gazdinstvima, podržano 213 projekata); • U dijelu podrške preduzećima/poljoprivrednim gazdinstvima koja posluju u ruralnim sredinama, podržano je 29 projekata za unapređenje smještajnih kapaciteta;

<ul style="list-style-type: none"> • U okviru podsticanja unapređenja postojećih i stvaranja novih preduzeća orijentisanih prema prioritetnim sektorima, realizovano je nekoliko mjera koje su uglavnom orijentisane ka turizmu (smještajni kapaciteti, podrška za diverzifikaciju turističke ponude na sjeveru Crne Gore, inovacije u preduzetništvo u turizmu, itd.), i nedavno uspostavljene linije za kreativne industrije ("Kreativna Crna Gora: Identitet, imidž, promocija") i program podrške razvoju zanata.
<p>Preporuke : SC3 Inovacije i preduzetništvo finansira se uglavnom iz državnog budžeta (95%), potrebno je promovisati ulaganja privatnog sektora i kreirati njihovu sinergiju. Uključiti i promociju mehanizama energetske efikasnosti i upravljanja energijom, kao i aktivnosti u oblasti digitalizacije ekonomije. Intenzivirati programe osnivanja inovativnih startap preduzeća. Intenzivirati edukacije u cilju većeg povlačenja sredstava u okviru EU programa za inovacije.</p>
<p>Strateški cilj 4. Pristup tržištu</p>
<p>U okviru ovog strateškog cilja fokus je bio na jačanju izvoza preduzeća u prioritetnim sektorima kroz realizaciju programa za promociju razvoja klastera i podrške preduzećima za implementaciju i sertifikaciju zasnovanu na standardima, harmonizaciju tehničkih propisa i prihvatanje EU i NATO standarda, kao i druge aktivnosti nefinansijske podrške sektoru MMSP na planu unapređenja internacionalizacije.</p>
<p>Ostvareni efekti : osnažena je finansijska i nefinansijska podrška razvoju klastera kroz grantove, i to za jačanje kapaciteta za upravljanje klasterima i promociju razvoja novih klastera, kao i za usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja i prihvatanje EU standarda.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U poboljšanju koncepta organizacije preduzeća u klasterima i jačanju njihove povezanosti nastavljena je realizacija Programa za podsticanje razvoja klastera u Crnoj Gori (podržano 20 klastera, dok je 51 klaster dobio tehniku podršku); • Uspostavljena prekogranična saradnja kroz realizaciju projekata finansiranih od EU i drugih donatora u cilju unapređenja nastupa na nova tržišta i promociju internacionalizacije klastera; • Realizovan je Program podsticanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja, u okviru kojeg je podržano 77 preduzeća. Dodatno, kroz realizaciju podsticajnih mjera iz Agrobudžeta podržano je između ostalog 6 poljoprivrednih proizvođačkih grupa, 296 sertifikovanih organskih proizvođača, kao i 3 proizvođača uključenih u šeme kvaliteta; • Kada se radi o harmonizaciji tehničkih propisa i standarda, tokom perioda implementacije, usvojeno je 160 tehničkih propisa u cilju daljeg jačanja sistema kvalitetne infrastrukture i daljeg unapređivanja konkurentnosti preduzeća. Takođe, u posmatranom periodu usvojeno je 6.463 standarda (oko 3% više od planiranog) u cilju stvaranja adekvatnog okruženja za implementaciju tehničkog zakonodavstva koje je stupilo na snagu u skladu sa PPCG; • U oblasti standardizacije procedura za kodifikaciju i osiguranje kvaliteta proizvoda za potrebe odbrane, u posmatranom periodu usvojeno je 11 NATO standarda u oblasti kodifikacije i osiguranja kvaliteta proizvoda, čime je u potpunosti izvršena administrativna priprema za članstvo u NATO sistem kodifikacije, kao i za usvajanje pravilnika o osiguranju kvaliteta u sektoru industrije za potrebe odbrane; • U pogledu pružanja podrške internacionalizaciji preduzeća i njihovog poslovanja na inostranom tržištu, 252 preduzeća su dobila informacije o izvoznim tržištima i mogućnostima za međunarodnu saradnju, dok je na poslovnim sastancima u okviru COSME Enterprise European Network, EEN projekta učestvovalo više od 1500 učesnika. Pored toga, 25 kompanija potpisalo je sporazume o poslovnoj saradnji. Takođe, PKCG je organizovala 33 poslovna foruma kroz partnerstvo sa EEN konzorcijumom.
<p>Preporuke: SC4 Inovacije i preduzetništvo finansira se uglavnom iz državnog budžeta (91%). U narednom periodu uključiti i određenih broj aktivnosti vezanih za carinsku i trgovinsku politiku, odnosno pojednostavljenje carinskih postupaka u cilju smanjenja barijera trgovini i izlasku na ino-tržišta.</p>

3. Izabrani ekonomski indikatori: komparativni pregled

U pregledu izabranih ekonomskih indikatora, Crna Gora ima najbolji indikator BDP po stanovniku, izražen u paritetu kupovne moći, u odnosu na sve zemlje regiona. Nalazi se u grupi zemalja koje su imale rast preko 4% u prošloj godini, a ima i najbolji pokazatelj Globalnog indeksa preduzetništva u odnosu na zemlje regiona. Sa druge strane, ima najmanje učešće industrije u BDP-u, te najveći deficit tekućeg računa u odnosu na BDP. Po indeksu globalne konkurentnosti, zauzima 71. poziciju, tj. samo je Sjeverna Makedonija bolje rangirana.

Tabela 8. Izabrani indikatori za zemlje regiona

Region	BDP/st, u paritetu kup.moći (2017) EU=100	Stopa rasta BDP 2018	Industrija (B-E) u Bruto dodatnoj vrijednosti (2017)	Deficit tekućeg računa u % BDP-a (2017)	GCI, Indeks globalne konkurentnosti (2018-2019)	Globalni indeks preduzetništva 2018 (rang/indeks)
Albanija	30	4.1%	13%	-7,4%	76 ./ 140	83./ 24,2
Bosna i Hercegovina	32	3.0%	20%	-4,8%	91./ 140	95./ 20,7
Crna Gora	46	4.1%	12%	-16,1%	71./ 140	60. / 31,2
Kosovo	n.a. (20*)	3.8 %	18%	-6,1%	/	/
Sjeverna Makedonija	36	3.7 %	20%	-1,3%	84 ./ 140	66./ 29,1
Srbija	36	4.4%	26%	-5,1%	65./ 140	74./ 26,4

Indeks lakoće poslovanja Svjetske banke-Doing Business, rangira Crnu Goru na 50. poziciju u 2019. godini. Tu je najbolje rangirana Sjeverna Makedonija, a posebno kod podindikatora, zaštite manjinskih investitora, plaćanja poreza, poštovanja ugovora i zatvaranja preduzeća.

Tabela 9. Indeks lakoće poslovanja – regionalni pregled Doing business izvještaj 2019

DB 2019	Rang – ukupno (190)	Osnivanje preduzeća	Izdavanje građevinskih dozvola	Priključak na elektro mrežu	Registracija vlasništva nepokretnosti	Dobijanje kredita	Zaštita manjinskih investitora	Plaćanje poreza	Trgovina sa nostranstvom	Poštovanje ugovora	Zatvaranje preduzeća
AL	63	50	151	140	98	44	26	122	24	98	39
BH	89	183	167	130	99	60	72	139	37	75	37
MK	10	47	13	57	46	12	7	31	29	37	30
ME	50	90	75	134	76	12	57	68	47	44	43
RS	48	40	11	104	55	60	83	79	23	65	49
KS	44	13	100	113	37	12	95	44	51	50	50

4. Izazovi industrijske politike u narednom periodu

Kontinuirana deindustrijalizacija, u proteklih nekoliko decenija, u pravcu ekonomije kojom dominira sektor usluga, značajno je povećala rizike neuravnoteženog razvoja pojedinih sektora ekonomije, nedovoljno diverzifikovane privredne strukture, koja je značajno osjetljiva na promjene eksterne tražnje i ekonomske šokove. Niska produktivnost rada u industriji, struktura izvoza koji je koncentrisan na mali broj tradicionalnih tržišta, kao i nedovoljan rast industrije u sektorima koje karakteriše intenzivno korišćenje tehnologija, odnosno savremenih proizvodnih procesa, predstavljaju ključne strukturne neuravnoteženosti crnogorske ekonomije, odnosno njenih industrijskih sektora.

Osnovne prepreke za rast crnogorske konkurentnosti u kontekstu IP 2023 su:

- **Deindustrijalizacija:** mjerena indikatorima zaposlenosti i BDV industrije u strukturi BDV;
- **Dominantna uloga tradicionalnih sektora u izvozu:** osnovni metali i dalje spadaju u najvažnije izvozne proizvode, uz proizvode iz drvne i prehrambene industrije;

- **Niska iskorišćenost naučnoistraživačkog potencijala:** I pored postignutih rezultata na polju istraživačkog rada još uvijek se ne bilježi rast u korišćenju specijalističkog (naučnoistraživačkog) znanja za inovacije u preduzećima;
- **Regionalne nejednakosti:** regioni Crne Gore imaju različite obrasce industrijskog razvoja, sa prisutnim zaostajanjem u razvoju sjevernog regiona;
- **Nedovoljno ulaganje u razvoj malih i srednjih preduzeća:** na nivou svih segmenata poslovnog sektora, mala i srednja preduzeća (i preduzetnici) obezbjeđuju najveći udio u prometu.

U tom smislu, nameće se potreba za umanjnjem pomenutih prepreka kroz dobro planiran proces revitalizacije industrijskog sektora i bolje valorizacije raspoloživih resursa. Postojeće stanje crnogorske industrije ukazuje na neophodno efikasnije korišćenje raspoloživog potencijala, podizanje nivoa konkurentnosti na nivou preduzeća, kroz investicije usmjerene na uvođenje novih tehnologija, inovacija, povećanje kapaciteta i zadovoljavanje standarda i sertifikata za unapređenje proizvodnje i izvoza. Crnogorska ekonomija je već prepoznata u sektoru usluga, prije svega turizma, ali i energetike i saobraćaja, i potrebno je usmjeriti se na diverzifikaciju izvora ekonomskog rasta kako bi se smanjio uticaj eksternih faktora. Proizvodna diverzifikacija predstavlja jednu od važnijih preporuka za dalji održivi ekonomski razvoj industrije.

U skladu sa novim izazovima industrijske politike EU i savremenim trendovima u međunarodnim ekonomskim odnosima, a zasnovano na realnoj procjeni stvarnog potencijala crnogorske ekonomije, neophodno je integrisati, u mjeri mogućeg, nove oblasti nove EU industrijske politike (inovacije, digitalizacija, investicije, cirkularna i niskokarbonska i internacionalizacija, ljudski potencijal).

4.1. SWOT analiza

Nakon osvrta na glavne karakteristike crnogorske ekonomije, odnosno industrije, kao i konkretnih oblasti koje su prepoznate kao nedovoljno valorizovane, izražene međunarodnim indikatorima konkurentnosti, na jednoj i utvrđenih strateških i sektora koji ih podržavaju, na drugoj strani, u nastavku je dat prikaz osnovnih ograničenja ali i mogućnosti za razvoj industrije.

Tabela 10. SWOT analiza industrijskog razvoja Crne Gore

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Povoljan geografski položaj i blizina evropskog tržišta • Bogatstvo prirodnim resursima (mineralne sirovine, drvo, voda, energija) • Jeftina i kvalitetna domaća sirovina • Relativno jeftina i kvalitetna radna snaga • Povoljna investiciona klima (podsticaji i poreske olakšice za investitore) • Razvijen i konkurentan sektor turizma i usluga • Dobra morska transportna povezanost i značaj Luke Bar • Primjena Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU i značajno iskustvo u procesu pristupanja EU • Članstvo u WTO i primjena CEFTA 2006 sporazuma • Primjena Sporazuma o slobodnoj trgovini (EFTA, Turska, Ukrajina i dr.), ekonomskoj saradnji kao i uzajamnom podsticanju i zaštiti investicija sa drugim zemljama • Članstvo u NATO • Značajni potencijali kulturnih i kreativnih industrija 	<ul style="list-style-type: none"> • Upotreba energetski intezivne i često zastarjele tehnologije i opreme • Niska stopa produktivnosti u industriji • Visoko učešće proizvoda nižih faza prerade u izvozu • Visoka uvozna zavisnost • Nedovoljna povezanost industrijskog sektora i naučnoistraživačkih institucija • Nedovoljno investiranje u istraživanje i razvoj • Neusklađenost tržišta rada i tržišta obrazovanja • Slaba povezanost industrijskog sa ostalim sektorima u privredi • Mali broj MMSP koji razvoj baziraju na inovacijama • Nedovoljno razvijena putna i željeznička saobraćajna infrastruktura • Slaba ponuda specijalnih finansijskih instrumenata i rizičnog kapitala • Nedovoljno razvijena svijest o značaju i efektima uvođenja mjera cirkularne ekonomije i zelene ekonomije

ŠANSE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Razvijanje proizvoda i usluga sa većom dodatom vrijednošću • Osavremenjavanje proizvodnih procesa kroz uvođenje novih tehnologija i inovacija • Usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja i prihvatanje EU standarda • Obezbeđenje resursne efikasnosti kroz održivo upravljanje i korišćenje resursa i očuvanje kvaliteta životne sredine • Internacionalizacija preduzeća i veći priliv SDI • Integracija u EU programima i projektima za razvoj industrije (IPA II, Horizon 2020, COSME, EASI i dr.) • Efikasno korišćenje javno-privatnih partnerstava • Smanjenje barijera za razvoj biznisa i pristup tržištu • Veća uvezanost preduzeća i naučnoistraživačkih institucija • Digitalizacija privrede i društva • Razvoj finansijskog tržišta i mogućnost pristupa kapitalu za srednje i visoko-tehnološke oblasti • Razvoj kulturnih i kreativnih industrija 	<ul style="list-style-type: none"> • Limitirana sredstva za ulaganje u infrastrukturu i tehnologiju • Usporavanje procesa strukturnih reformi • Nedostatak kapitala za razvoj industrijskog sektora • Administrativne barijere za investicije i razvoj biznisa • Nedovoljna ulaganja u edukaciju i trening zaposlenih • Usporavanje reformi tržišta rada i obrazovanja • Slabi administrativni kapaciteti za apsorpciju dostupnih pretprijetnih instrumenata • Jaka inostrana konkurencija prisutna na lokalnom tržištu • Troškovi i procedure u domaćem i međunarodnom prevozu

Može se zaključiti da su glavne snage Crne Gore u onome što nudi njena priroda, geografski položaj i veličina. Osnovne slabosti ogledaju se u upotrebi energetske intenzivne i često zastarjele tehnologije i opreme, usljed kojeg industrijsku proizvodnju karakteriše visoko učešće proizvoda nižih faza prerade i velika uvozna zavisnost, kao i nedovoljna povezanost sektora industrije sa naučnoistraživačkim institucijama i ostalim sektorima u privredi.

Šanse za otklanjanje navedenih slabosti se ogledaju prvenstveno u razvijanju proizvoda i usluga sa većom dodatom vrijednošću, podsticanju inovacija i uvođenju novih tehnologija kroz saradnju industrije sa naučnoistraživačkom zajednicom, digitalnoj transformaciji, poboljšanju saradnje između sektora, intenziviranjem saradnje sa inostranstvom kroz integracije u EU, ali i investicione tokove sa drugim zemljama. Dodatno, postepeno uvođenje principa cirkularne i niskokarbonske ekonomije u značajnoj mjeri mogu doprinijeti daljem razvoju resursno efikasnije ekonomije i dobrog upravljanja životnom sredinom. Prijetnje u valorizaciji pomenutih šansi, osim onih koje se odnose na svjetske i regionalne ekonomske trendove, na koje Crna Gora ne može uticati, su u nedostatku sredstava za ulaganje u infrastrukturu i tehnologiju, usporavanju procesa strukturnih reformi, posebno onih koje se odnose na tržište rada, kao i administrativne barijere za investicije i trgovinu.

4.2. Pristup reviziji Industrijske politike kroz prizmu novih izazova

Srednjoročnim pregledom IP 2020 za period 2016 - 2018. godine ocijenjen je stepen realizacije planiranih aktivnosti i efekata industrijske politike za period 2016-2018, rezultati ekonomskih pokazatelja i pokazatelja konkurentnosti i analiza rezultata implementacije godišnjih akcionih planova. Dodatno, upitnikom su sagleđane percepcije svih relevantnih aktera (korisnika programa i uključenih institucija), a u skladu sa kriterijumima procjene (relevantnost, efikasnost, efektivnost i uticaj politike). Uz prisutna ograničenja u finansiranju, veoma pozitivnu percepciju svih zainteresovanih strana o važnosti postojeće IP, kao i činjenicu da su određene inicijative za industrijsku politiku započete u toku 2017/2018.godine, nije preporučena radikalna promjena u strateškim ciljevima.

Imajući u vidu navedeno, definisane su ključne ocjene i preporuke za aktivnosti koje će se dalje sprovoditi, predlozi modifikacije industrijske politike i poboljšanja njene implementacije, uključujući i indikatore monitoringa i prepoznati su ključni pravci na bazi kojih je potrebno pristupiti reviziji industrijske politike za period do 2023. godine, kako bi se ujedno odgovorilo na izazove koncepta inovirane industrijske politike.

U dijelu preporuka, pored ostalog predloženo je da revizija uključi sljedeće:

“Povećanje fokusa sužavanjem obuhvata same industrijske politike; ograničiti opseg na sektore B, C, D i E, sa fokusom na C. Mjere koje se odnose na sektore podrške, npr. turizam, ICT, obrazovanje, zapošljavanje trebaju biti uključene samo iz ugla jačanja sinergije sa sektorima B-E. Velike investicije u fizičku infrastrukturu, koje se tradicionalno planiraju u odgovarajućim sektorskim strategijama, mogu biti u kontekstu povezanih aktivnosti i diverzifikacije industrijske proizvodnje u srednjem roku. Investicije u fizičku infrastrukturu u cilju industrijske transformacije, identifikovane su kao osnovni „preduslovi“ postojeće IP, i trebale bi samo u tom integrativnom kontekstu, ostati predmet IP 2023 koordinacije. U IP 2023 potrebno je povećati fokus na tzv. “output faktore” (inovacije, jačanje preduzetništva, trgovinsku integraciju i rast produktivnosti). U skladu sa Metodologijom razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata revidirati pokazatelje učinka u inoviranom dokumentu Industrijska politika”.

Imajući u vidu srednjoročni pregled industrijske politike 2016-2018, navedene preporuke i uzimajući u obzir specifičnosti crnogorske ekonomije, IP 2023 je usmjerena ka **okviru industrijske politike koju razvija EU** u smislu integrisanja novih oblasti (prije svega mjere povezane sa digitalizacijom društva i ekonomije, jačanjem zelene i resursno održive ekonomije, odnosno mjere cirkularne ekonomije, itd.)

Pri tome, **revitalizacija industrijskih sektora**, posebno prerađivačke industrije, je prepoznata kao primarni cilj koji u narednom periodu treba da omogući proizvodne procese zasnovane na savremenim tehničkim i tehnološkim dostignućima.

Jedan od ključnih izazova koje Crna Gora treba da riješi kako bi u narednom periodu unaprijedila industrijsku konkurentnost predstavlja efikasnije korišćenje faktora "inputa" i poboljšanje osnovnih **infrastrukturnih** preduslova za razvoj, što je u skladu sa EU okvirom industrijske politike. U pogledu preduslova/input faktora, identifikuju se sljedeći **izazovi u oblasti fizičkog kapitala** (razvoj energetske i saobraćajne infrastrukture, bolje korišćenje sirovina/prirodnih resursa, primjena informaciono-komunikacionih tehnologija i implementacija okvira za razvoj novih digitalnih tehnologija), **ljudskog kapitala** (obrazovanje i stručno osposobljavanje), poboljšanja u oblasti **poslovnog okruženja** (uspostavljanje jasnog/predvidljivog regulatornog okvira i on-line pristup javnim servisima). Izazovi u oblasti **finansija i investicija** odnose se na poboljšanje pristupa finansijama, poboljšanje tržišta kapitala i podsticanje direktnih investicija).

U isto vrijeme povećava se fokus na obezbjeđivanju boljih "output" performansi na nivou preduzeća kroz jačanje **inovativnosti i transfera tehnologije** (razvoj inovacione infrastrukture za podršku inovacijama, unapređenje potencijala za inovativnost kod preduzeća i saradnje sa naučnoistraživačkim institucijama, primjena koncepta pametne specijalizacije), kao i poboljšanje **institucionalne infrastrukture i unapređenje preduzetništva i razvoj sektora MMSP** (povećanje broja MMSP i zaposlenosti). Rješavanje izazova inovirane EU politike, kao što je pitanje **održivog razvoja i primjene ključnih digitalnih tehnologija, industrijski razvoj uz koncept cirkularne i niskokarbonske ekonomije**, predstavljaju dodatni stimulans za razvoj novih proizvoda visoke dodatne vrijednosti, procesa u poslovanju, apsorpciju novih tehnologija u industrijskim sektorima, uz očuvanje životne sredine. Dodatno, izazovi koji utiču na outpute preduzeća vezani su za **trgovinske procedure** (smanjenje tehničkih barijera, jačanje izvoznih performansi, povezivanje preduzeća) i treba da doprinesu većoj promociji izvoza u cilju uključivanja u međunarodne lance vrijednosti.

Imajući u vidu navedeno, zaključuje se da industrijska politika zahtijeva fokus na **povećanju efikasnosti i produktivnosti**, zajedno sa efikasnijim i održivim korišćenjem raspoloživih prirodnih

resursa, kretanju ka proizvodnim procesima veće dodatne vrijednosti, kao i na potrebe preduzeća koja će imati najveći uticaj na međunarodnu konkurentnost crnogorske ekonomije. Samo na taj način, kroz podršku preduzećima i povećanjem njihove konkurentnosti, omogućavajući bolji pristup finansijskim resursima, poboljšanjem poslovnog okruženja i boljom usklađenošću obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada, moguće je postići dugoročno održivi rast.

Polazeći od datih preporuka i izazova, kao i mogućih modela za njihovo prevazilaženje, kao pretpostavka strateškog dokumenta IP 2023 definisana je **Matrica logičke intervencije** koja identifikuje opšti cilj, ključne probleme i oblasti intervencije i predstavlja osnov za dalju detaljnu razradu strateških ciljeva i operativnih ciljeva, rezultata sprovođenja aktivnosti koji se mjere odgovarajućim indikatorima učinka.

Tabela 11. Matrica logičke intervencije

OPŠTI CILJ: KREIRANJE USLOVA ZA RAST KONKURENTNOSTI CRNOGORSKE EKONOMIJE ODNOSNO INDUSTRIJE			
<p>SC1. UNAPREĐENJE OKVIRA ZA EFIKASNJI INDUSTRIJSKI RAZVOJ: Bolje poslovno okruženje i uslovi za industrijsku konkurentnost i održivost, uključujući jačanje industrijskog sektora kao podrške razvoju drugih sektora sa većom dodatom vrijednošću.</p>	<p>SC2. INVESTICIJE I FINANSIJE ZA MODERNIZACIJU INDUSTRIJE: Unaprijeđen investicioni okvir za modernizaciju industrije kroz bolji pristup, raspoloživost i dostupnost finansijama.</p>	<p>SC3. PODSTICANJE INOVACIJE, TRANSFER TEHNOLOGIJE I RAZVOJ PREDUZETNIŠTVA: Unaprijeđena saradnja preduzeća i akademije za razvoj inovativnosti, dinamičniji razvoj preduzetništva, unapređenje razvoja zelene ekonomije, podsticanje diverzifikacije, i digitalizacija društva i privrede.</p>	<p>SC4. UNAPREĐENJE PRISTUP TRŽIŠTU: Pojednostavljene procedura za trgovinu i poslovni pristup domaćem i međunarodnim tržištima.</p>
<p>Ključni problemi vezani sa SC1:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Transportna infrastruktura, dijelom energetska i u određenoj mjeri ICT infrastruktura predstavljaju relativna ograničenja za pristup međunarodnom tržištu • Nedovoljan nivo međunarodne konkurentnosti koji rezultira visokim trgovinskim deficitom • Nedovoljan nivo efikasne valorizacije raspoloživih sirovina • Nizak nivo resursne efikasnosti • Nedovoljna usklađenost tržišta rada i tržišta obrazovanja, potreba jačanja novih vještina i kompetencija • Neophodnost daljeg unapređenja regulatornog okvira i ukupnog poslovnog okruženja, posebno za MMSP 	<p>Ključni problemi vezani sa SC2:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Postojeća raspoloživa finansijska sredstva i instrumenti nisu u potpunosti u skladu sa postojećom i potencijalnom tražnjom preduzeća • Potreba unapređenja regulatornog okvira u cilju implementacije novih finansijskih instrumenata • Neodgovarajući nivo direktnih investicija u prioritetnim sektorima za modernizaciju industrije 	<p>Ključni problemi vezani sa SC3:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mali broj preduzeća koja razvoj baziraju na inovacijama i novim tehnologijama • Postojeća saradnja preduzeća i nauke nije dostigla odgovarajući nivo koji omogućava značajnije inovacione rezultate • Kapaciteti za povlačenje EU sredstva nijesu dovoljno razvijeni • Postojeći model nefinansijske podrške preduzetništvu nije u potpunosti u skladu sa razvojnim potrebama preduzeća • Značaj koncepta razvoja zelene ekonomije nije dovoljno prepoznat • Nedovoljna diverzifikacija industrije • Nedovoljan stepen digitalizacije u poslovanju na nivou preduzeća 	<p>Ključni problemi vezani sa SC4:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Visok spoljno trgovinski deficit (nizak nivo pokrivenost uvoza izvozom, ne postoji odgovarajuća ponuda domaće robe na crnogorskom tržištu ili njena cijena nije konkurentna cijeni uvozne robe) • Neodgovarajuća organizovanost preduzeća i izostanak saradnje za zajednički nastup na inostranim tržištima • Nedovoljan nivo promocije, saradnje i internacionalizacije preduzeća
<p>OBLASTI INVERVENCIJE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Unapređenje i dalji razvoj energetske i saobraćajne infrastrukture 1.2. Unapređenje ICT infrastrukture za rast konkurentnosti preduzeća 1.3. Podsticati održivo upravljanje resursima 1.4. Razvoj ljudskog kapitala kroz obrazovanje i sticanje vještina za konkurentnost industrije u skladu sa potrebama tržišta rada 1.5. Unapređenje regulatornog okvira i poslovnog ambijenta 	<p>OBLASTI INVERVENCIJE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Unaprijeđenje pristupa finansiranju za konkurentna i inovativna preduzeća 2.2. Kreiranje regulatornog okvira i implementacija novih finansijskih instrumenata 2.3. Podsticanje investicija u modernizaciju prerađivačke industrije 	<p>OBLASTI INVERVENCIJE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 3.1. Razvoj inovacione infrastrukture u skladu sa potrebama preduzeća 3.2. Unapređenje inovacionih aktivnosti kroz saradnju naučnoistraživačkih institucija i preduzeća 3.3. Jačanje kapaciteta za pristup EU fondovima 3.4. Razvoj institucionalne infrastrukture i usluge podrške za razvoj preduzetništva 3.5. Podsticanje razvoja zelene ekonomije 3.6. Podrška diverzifikaciji ponude industrijskog sektora 3.7. Podsticanje digitalne transformacije preduzeća 	<p>OBLASTI INVERVENCIJE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 4.1. Pojednostavljene trgovinskih procedura i smanjenje tehničkih barijera trgovine 4.2. Unaprijediti povezivanje u klastere i međunarodne lance vrijednosti 4.3. Jačanje izvoznih performansi preduzeća
<p>Rezultati mjereni indikatorima</p>	<p>Rezultati mjereni indikatorima</p>	<p>Rezultati mjereni indikatorima</p>	<p>Rezultati mjereni indikatorima</p>

III. STRATEŠKI CILJEVI INDUSTRIJSKE POLITIKE 2019-2023. GODINE

Aktivnosti koje su sprovedene u dosadašnjem periodu u Crnoj Gori, a koje su za cilj imale povećanje konkurentnosti ekonomije, bile su pretežno usmjerene na unapređenje regulatornog okvira i poslovnog okruženja, podsticanje investicija za modernizaciju industrije, podsticanje inovacija i razvoja preduzetništva, kao i bolji pristup tržištu, što je bilo i osnovno uporište strateškog dokumenta Industrijska politika do 2020. godine. Poslije tri godine primjene, kako je i navedeno, neophodno je dalje unapređenje u određenim segmentima i to u vremenskom obuhvatu do 2023. godine.

U smislu inoviranog pristupa u industrijskoj politici, a u cilju povećanja industrijske produktivnosti, stimulisanja preduzetništva i podsticanja inovativnosti i digitalne ekonomije, definiše se VIZIJA:

„Industrijska politika Crne Gore će kroz dalje unapređenje poslovnog okruženja, podržavajući preduzeća i preduzetništvo, stimulišući primjenu savremenih tehnologija u cilju otvaranja novih i kvalitetnijih radnih mjesta, stvoriti uslove za održivu revitalizaciju i modernizaciju industrije, zasnovanu na znanju, razvoju digitalne ekonomije i inovacijama i omogućiti veću integraciju na međunarodnom tržištu“.

U cilju kreiranja uslova za povećanje konkurentnosti crnogorske ekonomije, industrijska politika teži da otkloni strukturne disbalanse i sektorske neravnoteže, kao i da prevaziđe problem nedovoljno diverzifikovane proizvodne baze. Inoviranim pristupom industrijskog razvoja teži se boljoj valorizaciji postojećih resursa u industrijskom sektoru (prvenstveno u prerađivačkoj industriji i energetici), podstičući razvoj proizvoda sa većom dodatnom vrijednošću, resursnu efikasnost i kreiranje dodatnih izvora održivog ekonomskog rasta uz podsticanje razvoja turizma i servisnih industrija i privlačenje stranih investicija.

Osnovni cilj IP 2023 odnosi se na unapređenje okvira za efikasniji industrijski razvoj, povećanje investicija za modernizaciju industrije, podsticanje inovacija, transfera tehnologije i razvoja preduzetništva, kao i unapređivanje pristupa tržištu.

Definisani su osnovni **prioriteti Industrijske politike**:

- Uspostavljanje preduslova za dalje poboljšanje fizičke infrastrukture za razvoj kao i efikasnije korišćenje raspoloživih resursa u cilju smanjenja troškova ulaznih komponenti;
- Podsticanje rasta i razvoja preduzeća, zasnovanog na efikasnosti, produktivnosti i inovativnosti.

Kako bi se postigli zadati prioriteti, na dugi rok, industrijski razvoj treba da bude orijentisan ka pametnoj specijalizaciji, odnosno ka razvoju vođenom inovativnošću.

Na bazi navedenog, formulisani su **strateški ciljevi Industrijske politike 2019-2023. godine**, i to:

- **SC1: UNAPREĐENJE OKVIRA ZA EFIKASNJI INDUSTRIJSKI RAZVOJ:** dalji razvoj energetskog sektora i saobraćaja (unaprijeđen fizički kapital), jačanje ICT infrastrukture, podsticanje održivog upravljanja resursima, razvoj ljudskog kapitala i unapređenje regulatornog okvira i poslovnog ambijenta.
- **SC2: INVESTICIJE I FINANSIJE ZA MODERNIZACIJU INDUSTRIJE:** unaprijeđen investicioni i zakonodavni okvir za modernizaciju industrije kroz bolji pristup, raspoloživost i dostupnost finansijama, unaprijeđenje pristupa finansiranju za konkurentna i inovativna preduzeća uz rast investicionih ulaganja u sektor prerađivačke industrije.
- **SC3: PODSTICATI INOVACIJE, TRANSFER TEHNOLOGIJE I RAZVOJ PREDUZETNIŠTVA:** unaprijeđena infrastruktura za inovacije i saradnja naučnoistraživačkih institucija i preduzeća, ojačani administrativni kapaciteti za pristup EU fondovima, razvoj institucionalne infrastrukture i usluga podrške za razvoj preduzetništva, razvoj zelene ekonomije, podrška diverzifikaciji ponude industrijskog sektora i dinamična digitalizacija društva i privrede;

- **SC4: UNAPRIJEDITI PRISTUP TRŽIŠTU:** pojednostavljene trgovinske procedure i smanjene tehničke barijere trgovini, unaprijeđeno povezivanje u klastere i međunarodne lance vrijednosti, jačanje izvoznih performansi preduzeća.

Instrumenti politike koji će biti korišćeni za realizaciju navedenih ciljeva obuhvataju izgradnju i unapređenje fizičke infrastrukture uključujući i model javno privatnih partnerstava, unapređenje zakonodavnog okvira, uključujući uvođenje podsticajnih mjera u oblasti finansijske i fiskalne politike, javne nabavke, obrazovne programe, obuke i treninge, preferencijalne kredite, faktoring, programske linije za unapređenje konkurentnosti, grantove, investicije rizičnog kapitala, garancije, jačanje inovacione infrastrukture, digitalizaciju, trgovinske olakšice, usvajanje međunarodnih standarda u proizvodnji i trgovini, investicije u infrastrukturu kvaliteta i različite druge aktivnosti i instrumente.

1. STRATEŠKI CILJ 1: UNAPREĐENJE OKVIRA ZA EFIKASNJI INDUSTRIJSKI RAZVOJ

Povećanje nivoa konkurentnosti i produktivnosti industrije kao i ukupne ekonomije nužno zahtijeva u prvom redu poboljšanje preduslova poput fizičke infrastrukture, snižavanje troškova energije, transporta, unaprijeđenu primjenu informaciono komunikacionih tehnologija, efikasno korišćenje potencijala materijalnih i nematerijalnih resursa, kao i stimulatивно poslovno okruženje. Za povećanje konkurentnosti privrednih društava koja posluju u industrijskom sektoru, jačanje pozicije na domaćem tržištu je preduslov da svoje poslovanje usmjere ka tržištima regiona i EU, uz proizvodnju roba i pružanje povezanih usluga koje zadovoljavaju zahtjeve globalnog tržišta, uz unapređenje spoljnotrgovinskog bilansa.

Analizom indikatora međunarodne konkurentnosti uočava se da su transportna, dijelom energetska²⁷, kao i u manjoj mjeri ICT infrastruktura identifikovane kao relativna ograničenja za pristup tržištu i za veće uključivanje lokalnih privrednih društava u ukupne međunarodne ekonomske odnose na značajnijem nivou.

Sa aspekta resursa, imajući u vidu značajan potencijal mineralnih sirovina²⁸, veoma je važno upravljanje mineralnim resursima na principima održivog razvoja i zaštite životne kroz racionalnu eksploataciju, a na temelju strateškog planiranja njihovog korišćenja. Takođe, potencijal crnogorskih šumskih resursa je značajan osnov za kreiranje dodate vrijednosti na području prerade drveta, obnovljivih izvora energije, proizvodnje hrane i turizma, što treba da doprinese većoj dodatoj vrijednosti u lancu drvne industrije.

Kod upravljanja ljudskim resursima, obrazovanje i sticanje vještina su ključni za konkurentnost industrije u skladu sa potrebama tržišta rada i privrede, uz dalji razvoj cjeloživotnog preduzetničkog učenja.

Ključna pitanja u oblasti unapređenja okvira za efikasniji industrijski razvoj:

- Unapređenje i dalji razvoj energetske i saobraćajne infrastrukture u funkciji kvalitetnijeg snabdijevanja električnom energijom i sigurnijeg transporta;
- Potrebno je investirati u valorizaciju važnih resursa mineralnih sirovina za revitalizaciju industrijske proizvodnje;
- Omogućiti rast investicija u šumarstvu i drvoprerađi, povećanje konkurentnosti i zaposlenosti, posebno u sjevernom regionu, povećanje stepena finalizacije u preradi osnovne sirovine, smanjenje izvoza proizvoda od drveta niskog stepena finalizacije i njihova potrošnja u Crnoj Gori kroz finalizaciju u domaćim kapacitetima za drvoprerađu.

²⁷ Tehnički potencijal glavnih vodotoka u Crnoj Gori za izgradnju hidroelektrana kreće se do 4,6 TWh i stepen iskorišćenosti je ispod 20% (Strategija razvoja energetike do 2020, 2014, str. 12.)

²⁸ Na teritoriji Crne Gore registrovan je veliki broj mineralnih sirovina (energetske, metalne, nemetalne i tehnogene mineralne sirovine, morska so i podzemne vode), od kojih se eksploatiše 15, dok su 23 mineralne sirovine označene od ekonomskog značaja koje treba efikasnije valorizovati.

- Efektivno korišćenje potencijala ljudskih resursa kroz aktivnosti koje se sprovode na modernizaciji obrazovnih programa stručnog obrazovanja i studijskih programa i kreiranju potrebnih znanja i vještina u skladu sa potrebama privrede;
- Uočava se potreba za poboljšanjem na polju regulative i opšteg poslovnog okruženja (na bazi izabranih međunarodnih indikatora konkurentnosti²⁹)

Polazeći od ključnih pitanja prepoznatih u okviru strateškog cilja unapređenja okvira za efikasniji industrijski razvoj, **obuhvat planiranih intervencija** uključuje aktivnosti potrebnog efikasnijeg korišćenja fizičkog i ljudskog kapitala, unapređenje ICT infrastrukture za rast konkurentnosti preduzeća, održivo upravljanje resursima u kontekstu diverzifikacije i sistemskog proširenja proizvodne i izvozne baze ekonomije. Prioritetne aktivnosti unutar ovog strateškog cilja, biće stavljene u punu funkciju, daljim poboljšanjem regulatornog okvira i kreiranjem stimulativnog poslovnog okruženja. Realizacija ovih aktivnosti pretpostavka je razvoja konkurentnosti crnogorske industrije na nivou privrednih društava i privrednih grana, i snažno doprinosi razvoju ekonomije u cjelini.

Ostvarenje strateškog cilja 1. Unaprijeđenje okvira za efikasniji industrijski razvoj, pratiće se stepenom ostvarenosti indikatora uspjeha, kroz poboljšanje ekonomskih performansi izraženo međunarodnim indikatorima konkurentnosti i povećanjem učešća industrijskih sektora u BDV.

Tabela 12. Indikatori uspjeha za SC 1. Unapređenje okvira za efikasniji industrijski razvoj

UTICAJ	INDIKATOR	POČETNA VRIJEDNOST 2018	CILJNA VRIJEDNOST 2020	CILJNA VRIJEDNOST 2023
Unaprijeđena međunarodna ekonomska konkurentnost	Indeks globalne konkurentnosti (GCI ³⁰ , WEF)	71 / 140 (GCI 2018)	67	63
Unaprijeđen ambijent za poslovanje svih preduzeća i preduzetnika	Indeks lakoće poslovanja (DB, Doing Business, World Bank)	50/190 (2019) ³¹	48	45
Povećanje učešća industrije u BDV (B-E)	Industrija u Bruto dodatoj vrijednosti, BDV (Monstat)	12%	12,5%	14%

Na osnovu identifikovanih ključnih pitanja i potreba definišu se sljedeći **operativni ciljevi**:

Operativni cilj 1.1.	Unapređenje i dalji razvoj energetske i saobraćajne infrastrukture
Operativni cilj 1.2.	Unapređenje ICT infrastrukture za rast konkurentnosti preduzeća
Operativni cilj 1.3.	Podsticati održivo upravljanje resursima
Operativni cilj 1.4.	Razvoj ljudskog kapitala kroz obrazovanje i sticanje vještina za konkurentnost industrije u skladu sa potrebama tržišta rada
Operativni cilj 1.5.	Unapređenje regulatornog okvira i poslovnog ambijenta

1.1. OC.1.1. Unapređenje i dalji razvoj energetske i saobraćajne infrastrukture

²⁹ Stubovi konkurentnosti kod GCI indikatora, kao i indikatori lakoće poslovanja Svjetske banke Doing business.

³⁰ Indeks globalne konkurentnosti (Global Competitiveness Index, GCI, koji objavljuje Svjetski ekonomski forum (WEF), kao referentna ocjena globalne konkurentnosti jedne privrede, ocjenjuje se u 140 zemalja svijeta, na osnovu velikog broja faktora koji utiču na poslovno okruženje, grupisanih u 3 stuba konkurentnosti koji obuhvataju 12 faktora/podgrupa konkurentnosti (4 kod Osnovnih faktora, 6 kod Faktora efikasnosti i 2 kod Faktora inovativnosti). Izvor za podatke za 2018-19: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/country-economy-profiles/#economy=MNE>

³¹ <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/country-economy-profiles/#economy=MNE>

Energetski sektor predstavlja jednu od glavnih strateških grana crnogorske industrije i ekonomije, pa se posebna pažnja poklanja njegovom razvoju, reformskim aktivnostima, te uključivanju u regionalno i evropsko energetske tržište. Crna Gora raspolaže značajnim i nedovoljno iskorišćenim hidropotencijalom, rezervama uglja, kao i obnovljivim izvorima energije (sunca, vjetra i biomase). Valorizacijom pomenutih potencijala mogu se, u potpunosti, podmiriti domaće potrebe za energijom. Poboljšanje karakteristika i povećanje proizvodnih kapaciteta u snabdijevanju energijom, uz postignute uštede u potrošnji, treba da doprinese smanjenju cijene energije kao i podizanju konkurentnosti crnogorskih kompanija. Povećanje energetske efikasnosti postojećih proizvodnih, prenosnih i distributivnih objekata, ulaganje u obnovljive izvore energije, čistija i efikasnija proizvodnja iz fosilnih izvora, povećanje energetske efikasnosti na strani tražnje, razvoj sektora energetike kroz prizmu klimatskih promjena, kao i unapređenje regulatornog okvira, ključni su segmenti strateškog okvira energetske politike.

Crnogorski **saobraćajni sektor**³² karakteriše nedovoljno razvijena putna mreža, loše stanje željezničke infrastrukture, nedovoljno korišćenje kapaciteta aerodroma i Luke Bar kao i nedovoljna povezanost sa okruženjem. Pojedine atraktivne lokacije za privlačenje SDI, nisu dovoljno valorizovane zbog neadekvatne putne povezanosti i otežanog protoka roba. Razvoj efikasnog sistema transporta važan je preduslov za industrijski razvoj zemlje, te glavnih razvojnih djelatnosti u državi.

U cilju povećanja dostupnosti i energetske sigurnosti Crne Gore, preduzimaju se aktivnosti na stvaranju strateških pretpostavki za snažniji ulazak investicija u fizičku infrastrukturu (završetak prve dionice Autoputa), planirano unapređenje poslovanja aerodroma, završetak projekta podmorski energetske kabal, kao i sprovođenje istraživanja nafte i gasa. Dodatno, u kontekstu IP 2023 tretirane su investicije kroz Zapadnobalkanski investicioni okvir (ZIO/WBIF), u kom se investicije i tzv. meke mjere prvenstveno odnose na saobraćaj, energetiku, ali i životnu sredinu i ostale investicije od značaja za efikasniji razvoj industrije.

Ključna pitanja u oblasti unapređenja fizičkog kapitala u oblasti energetike i saobraćaja:

- U kontekstu podrške industrijskom razvoju od značaja je revitalizacija postojećih i izgradnja novih energetske kapaciteta, kao fizičkog kapitala koji predstavlja i sektor, ali i pretpostavku i podršku razvoja drugih industrijskih sektora.
- Unapređenje transportne povezanosti i investicije u saobraćajnu infrastrukturu, koja je sigurna, bezbjedna, efikasna i dobro održavana i povećava integrisanost Crne Gore u transevropske transportne mreže.

Aktivnosti unutar ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti revitalizacije postojećih energetske infrastrukturnih kapaciteta (efikasnu valorizaciju energetske potencijala u oblasti HE, mHe i TE), izgradnju nove energetske infrastrukture u oblasti hidro, vjetro i solarne energije, kao i pripremu i sprovođenje prioritarnih infrastrukturnih projekata kroz Zapadnobalkanski investicioni okvir, i uz podršku evropskih banaka (EIB, EBRD, KfW itd.).

Realizacijom planiranih aktivnosti unaprijediće se fizički kapital u oblasti energetike i saobraćaja, kao važan podsticaj za revitalizaciju drugih industrijskih sektora u Crnoj Gori. Efikasnijom valorizacijom energetske potencijala i smanjenjem troškova poslovanja kroz dalji razvoj infrastrukture za održivo snabdijevanje energijom obezbijediće se sigurnost snabdijevanja i razvoj konkurentnog, liberalizovanog i otvorenog energetske tržišta, dok će investicije u fizički kapital u oblasti transporta stimulisati ekonomski rast kroz sigurniji i jeftiniji transport.

1.2. OC.1.2. Unapređenje ICT infrastrukture za rast konkurentnosti preduzeća

³² U toku je izrada dugoročne Strategije razvoja saobraćaja Crne Gore do 2035. godine, koja će obuhvatiti ključne legislativne, institucionalne i investicione aktivnosti u svim granama saobraćaja.

Razvoj i primjena informaciono-komunikacionih tehnologija je od velikog značaja za razvoj crnogorske industrije i cjelokupne ekonomije i rast njene konkurentnosti. Visokokvalitetna digitalna infrastruktura osnov je gotovo svih sektora modernog i inovativnog društva, a ICT tehnologije kao oblast sa snažnim istraživačkim potencijalom doprinosi industrijskoj modernizaciji i kroz povezanost sa "ključnim tehnologijama u nastajanju"³³. ICT sektor ima značajan potencijal za rast, kroz realizaciju projekata iz oblasti informacionog društva, elektronskih komunikacija i broadband infrastrukture³⁴ što dalje pozitivno utiče na razvoj ostalih sektora industrije i doprinosi smanjenju troškova industrijske proizvodnje, unapređenju poslovanja i produktivnosti rada i razvoju novih tržišta.

Dodatno, jačanje institucionalnih i administrativnih kapaciteta, uz snažno oslanjanje na ICT tehnologije i postizanje većeg stepena automatizacije poslovnih procesa, doprinosi jačanju konkurentnosti i na nivou preduzeća. Neophodno je osigurati kompatibilnost softvera i razmjene podataka, kako unutar javnog sektora, tako i u komunikaciji sa privredom, čime bi se postigle značajne uštede, a povećala efikasnost u poslovanju.

Ključna pitanja u oblasti unapređenja ICT infrastrukture za rast konkurentnosti preduzeća:

- Neophodno je dalje razvijati i jačati nacionalnu broadband mrežu i snižavati troškove postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine;
- Unapređenje portala otvorenih podataka³⁵ objedinjavanjem velikog broja baza podataka i dostupnih registara za potrebe privrede i građana i lakše poslovanje i komunikaciju sa privredom.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti razvoja nacionalne broadband mreže, unapređenje zakonodavnog i regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine, unapređenje portala otvorenih podataka (www.data.gov.me) kroz uspostavljanje novih funkcija u vezi pristupačnosti i integrisanosti sa EU portalom (www.europeandataportal.eu), kao i izradu Nacionalnog okvira interoperabilnosti u funkciji osiguranja kompatibilnosti softvera i razmjene podataka.

Realizacijom planiranih aktivnosti dodatno će biti zaokružena ICT infrastruktura, kao jedna od ključnih pretpostavki razvoja industrijskog sektora u eri digitalnog razvoja društva. Jačanjem ICT infrastrukture, uspostavljanjem portala otvorenih podataka dodatno će se unaprijediti poslovni ambijent, jača se portal e-uprave i broj usluga koje se pružaju, uvezuju se inženjeri i programeri u veće IT sisteme, povećavaju se i mogućnosti uvođenja punog servisa u međunarodnim e-plaćanjima i uspostavljanje konkurentne e-trgovine, a sve navedeno povećava zainteresovanost velikih ICT kompanija da budu prisutne u Crnoj Gori.

1.3. OC.1.3. Podsticati održivo upravljanje resursima

Jedan od ključnih prioriteta **Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine** je održivo upravljanje ograničenim resursima za budući razvoj, posebno kad je riječ o raspoloživim šumskim resursima, poljoprivrednom zemljištu i mineralnim sirovinama.

Drvna industrija raspolaže značajnim neiskorišćenim šumskim resursima i potencijalima za održivi ekonomski rast i razvoj u kojima Crna Gora posjeduje komparativne prednosti (šumovitost 59.5%

³³ Ključne tehnologije u nastajanju- Key enabling technologies (KET) obuhvataju nanotehnologiju, mikro i nanoelektroniku, uključujući savremene materijale, biotehnologiju i fotoničku tehnologiju.

³⁴ Kada se govori o tehnološkoj infrastrukturi digitalne ekonomije, uglavnom se misli na širokopojasni pristup. Pod širokopojasnim pristupom podrazumijeva se pristup internetu koji omogućava brzine preuzimanja podataka (download) već od 2Mb/s. Zavisno od tehnologije putem koje se pruža usluga operatori u Crnoj Gori nude različite brzine pristupa internetu. Korisnicima se putem WiMAX-a nude maksimalne brzine do 20 Mb/s, putem xDSL-a do 40 Mb/s, a putem priključka sa optičkim vlaknima (FTTx) i kablovskih distributivnih sistema (KDS-HFC) brzine pristupa internetu su trenutno do 120 Mb/s. Korišćenjem mobilnog širokopojasnog pristupa, može se pristupiti internetu skoro na svakom mjestu. ("Širokopojasni pristup internetu", EKIP, <http://www.ekip2.me/download/brosure/Sirokopojasni%20pristup.pdf>)

³⁵ Trenutno postoji 10 tematskih baza podataka i njihov broj se kontinuirano povećava.

ukupne teritorije ili 826 782 ha)³⁶. Dok sektori koji se baziraju na šumskim resursima imaju veliki potencijal za rast, udio šumarstva i drvoprerade u nacionalnom dohotku je ispod 1% što je nedovoljno s obzirom na potencijale i dodatnu vrijednost u industrijskoj proizvodnji ovog inputa. I pored komparativnih prednosti u pogledu raspoloživosti drvene sirovine i mogućnosti za izvoz, potencijali drvne industrije nisu u dovoljnoj mjeri valorizovani.

Dodatno, slična je situacija i kod rudarstva³⁷ u oblasti sirovina, gdje resursne komparativne prednosti nijesu u dovoljnoj mjeri valorizovane i postoji značajan prostor za povećanje upotrebne vrijednosti u skladu sa principima održivog razvoja i resursne efikasnosti.

Ključna pitanja u oblasti održivog upravljanja resursima:

- Valorizacija potencijala i potreba pune implementacije regulatornih mehanizama u oblasti prometa drvom sa krajnjim ciljem povećanja stepena finalne prerade.
- U oblasti rudarstva kroz realizaciju ugovora o koncesiji za eksploataciju mineralnih sirovina neophodno je omogućiti dalje povećanje obima proizvodnje i veće iskorišćenosti mineralnih sirovina u povezanim industrijskim podsektorima, naročito oblasti metalne industrije, građevinarstva kao i u globalnom industrijskom lancu vrijednosti.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti unapređenja ponude drvene sirovine sa ciljem njene bolje dostupnosti za drvoprerađivače, kao i aktivnosti koje se odnose na efikasnije upravljanje mineralnim sirovinama (prvenstveno aktivnosti koncesionara koji vrše eksploataciju uglja, rude boksita i rude olova i cinka).

Realizacijom navedenih aktivnosti se stvaraju uslovi da preduzeća u industrijskom sektoru uvode i primjenjuju tehnologiju koja omogućava stvaranje veće dodate vrijednosti, veće produktivnosti, smanjenja izvoza proizvoda od drveta niskog stepena finalizacije, tj. rasta njihove potrošnje u Crnoj Gori, većeg učešća drvoprerade i ukupne prerađivačke industrije u Bruto dodatoj vrijednosti. Značajno se poboljšava upotreba raspoloživih sirovina u prerađivačkoj industriji kroz proizvodnju ka višim fazama prerade, dalja eksploatacija mineralnih sirovina i dr.

1.4. OC.1.4. Razvoj ljudskog kapitala kroz obrazovanje i sticanje vještina za konkurentnost industrije u skladu sa potrebama tržišta rada

Kao jedan od strukturnih problema naše ekonomije prepoznato je postojanje **strukturne neusklađenosti između ponude i tražnje za znanjem, kompetencijama i vještinama** (gep između ponude tržišta obrazovanja i potražnje tržišta rada³⁸). Struktura nezaposlenih u kojoj dominiraju srednjoškolci, refleksija je strukturne neusklađenosti ponude sa potražnjom za radom. Neusklađenost na tržištu rada potrebno je prevazići stvaranjem uslova za otvaranje novih radnih mjesta i ulaganjem u ljudski kapital. Kao jedan od uzroka strukturne neravnoteže na tržištu rada navodi se i nedovoljna uključenost svih zainteresovanih strana u kreiranju reformskih aktivnosti i prepoznavanju deficitarnih profesija, vještina i kompetencija koje su neophodne tržištu rada koje se i samo veoma dinamično mijenja.

³⁶ Ukupna dubeća zapremina drveta procijenjena je na 122 miliona m³, sa tekućim zapreminskim prirastom od 2,9 miliona m³. Po površini, u vlasništvu države je 52.3%, a privatnom vlasništvu je 47.7% šuma. Sječe na godišnjem nivou iznose 804.821 m³ što obezbjeđuje održivost i razvoj ovog prirodnog dobra (Godišnji program gazdovanja šumama za 2018. godinu).

³⁷ Najznačajnije rude su rude crvenog i bijelog boksita, zatim olovo – cinkane rude, rude lignita i mrkog uglja, rude bakra i žive. Najznačajnije čvrste mineralne sirovine u Crnoj Gori – metalne (rude crvenog boksita i olovo-cinkane rude), energetske (mrkolignitni ugalj i mrki ugalj), nemetalne (arhitektonsko-građevinski/ukrasni kamen, tehničko-građevinski kamen, bijeli boksit), tehnogene (odlagalište flotacijske jalovine rudnika „Šuplja stijena“, odlagalište laporca “Jagnjilo”).

³⁸ Ključni izazovi na tržištu rada Crne Gore danas su: niska stopa aktivnosti radne snage i visoka stopa nezaposlenosti; nedovoljna uključenost mladih, žena i drugih osjetljivih grupa na tržište rada; regionalne razlike u zaposlenosti i nezaposlenosti; visok nivo neformalne zaposlenosti; nedovoljna usklađenost ponude i tražnje; nisko učešće građana u programima cjeloživotnog učenja; nedovoljna povezanost mjera aktivacije i socijalne pomoći; nizak nivo uključivanja lica sa invaliditetom i ranjivih grupa na tržište rada ((AP za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa u 2019. godini, MRSS, XII 2018.).

Dok su vještine uočene u okviru nekoliko indikatora konkurentnosti kao oblast relativne prednosti u poređenju sa drugim ekonomijama (npr. Indeks konkurentnosti globalnih talenata i Indeks mrežne pismenosti), obrazovanje i obuka identifikovani su kao jedna od relativnih slabosti u Izvještaju o globalnoj konkurentnosti.

U daljoj **reformi obrazovnog sistema** u skladu sa potrebama tržišta rada i industrije neophodna je participacija ključnih partnera, kako bi preduzete mjere dale svoj puni efekat koji će se reflektovati stvaranjem uslova za modernizaciju obrazovnih programa u kojima će se sticati **znanja i vještine** koje su bolje usklađene sa potrebama privrede. Savremeni razvoj industrijske politike zahtijeva razvoj mehanizma za predviđanje potreba za specifičnim tipovima kvalifikacija i znanja u skladu sa razvojem sektora i obuke i preduzetničko osposobljavanje za zapošljavanje u sektoru industrije.

Ključna pitanja u oblasti razvoja ljudskog kapitala kroz obrazovanje i sticanje vještina za konkurentnost industrije u skladu sa potrebama tržišta rada:

- Dalje usklađivanje sistema obrazovanja sa zahtjevima modernog industrijskog³⁹ i ukupnog ekonomskog razvoja
- Unapređenje i sticanje potrebnih znanja i vještina koje treba da doprinesu razvoju konkurentne i dinamične ekonomije, koja generiše nova i kvalitetna radna mjesta.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti izrade standarda zanimanja i standarda kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada u različitim industrijskim oblastima, modernizovanje obrazovnih programa stručnog obrazovanja nivoa III i IV u oblasti industrije, unapređenje kvaliteta praktične nastave (učenje kroz rad) u industrijskim oblastima, realizovanje programa obrazovanja i osposobljavanja za lica koja traže zaposlenje u skladu sa potrebama razvoja industrije; modernizovanje i promovisanje studijskih programa u skladu sa potrebama tržišta rada, sa posebnim naglaskom na prirodne i tehničke nauke. U okviru ovih aktivnosti, neophodno je implementirati programe za razvoj preduzetništva i različite obuke, u cilju jačanja konkurentnosti crnogorskih preduzeća i preduzetnika u sklopu raznovrsnih programskih aktivnosti, kao i organizovati različite programe obuke i tematske događaje u cilju daljeg razvoja preduzetništva i usklađivanja obrazovne ponude sa potrebama tržišta rada u saradnji privrede, poslovnih udruženja, akademije, civilnog sektora, ali i Vladinih resora.

Ovim aktivnostima treba dodati i značajnu podršku koja će se u periodu 2019-2020. godine ostvariti kroz sprovođenje **Sektorskog operativnog programa za zapošljavanje, obrazovanje i socijalnu politiku** 2015-2017 (IPA 2015).

Realizacijom navedenih aktivnosti uspostavlja se fleksibilan i održiv sistem kreiranja potrebnih znanja, kompetencija i vještina u skladu sa potrebama privrede, uz promovisanje koncepta cjeloživotnog učenja. Stvaraju se uslovi za unapređenje tržišta rada koje omogućava jačanje kompetencija i vještina, veću mobilnost radne snage, zapošljavanje i otvaranje novih radnih mjesta. Konačno, kreiranjem atraktivnijih radnih mogućnosti u zemlji, smanjuje se rizik prekomjernih migracija kvalifikovane radne snage na druga tržišta, posebno mladih.

1.5. OC.1.5. Unapređenje regulatornog okvira i poslovnog ambijenta

Povoljan poslovni ambijent predstavlja jedan od osnovnih preduslova za razvoj stabilne i jake ekonomije, rast životnog standarda, smanjenje nezaposlenosti i povećan priliv stranih i domaćih investicija.

Dosadašnji naponi u oblasti unapređenja i stvaranja atraktivnog poslovnog ambijenta rezultirali su brojnim mehanizmima podrške privrednom sektoru i progresivnim povećanjem investicionih

³⁹ Prema analizi EK, svakih 100 otvorenih radnih mjesta u industriji, povlači otvaranje 60 do 200 radnih mjesta u djelatnostima povezanim sa industrijom ("A stronger European industry for Growth and Economic Recovery - Industrial Policy communication update" (COM/2012/582 final), str.3.

ulaganja. Iako se reforme u oblasti unapređenja poslovnog ambijenta sprovode u kontinuitetu, neophodno je i dalje unapređivati rad regulatornih tijela i institucija na daljem pojednostavljenju administrativnih procedura, smanjenju troškova koje regulatorni okvir kreira privrednim društvima u njihovom poslovanju, ne samo kroz punu implementaciju online registracije preduzeća i uvođenje elektronskog poslovanja u proces izdavanja građevinske dozvole, već i u aspektima poslovanja vezanim za registraciju nepokretnosti, administrativnih taksi i drugih naknada.

Ključna pitanja u oblasti unapređenja regulatornog okvira i poslovnog ambijenta:

- Dalje pojednostavljivanje i skraćivanje vremena i troškova administrativnih procedura i postupaka
- Unapređenje elektronske dostupnosti javnih usluga za potrebe privrede.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti u cilju smanjenja troškova poslovanja privrede kroz donošenje i primjenu Zakona o administrativnim taksama i uspostavljanje sistema za elektronsko plaćanje administrativnih taksi, donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i njegova fazna implementacija, puno preuzimanje Direktive o zakašnjelim plaćanjima usvajanjem propisa kojim se regulišu rokovi izmirenja novčanih obaveza, dalje pojednostavljenje postupka osnivanja biznisa odnosno registracije preduzeća, pojednostavljenje procesa izdavanja biznis licenci od strane državnih organa i organa državne uprave (e-licence), skraćivanje rokova za registraciju nepokretnosti u katastru povećanjem efikasnosti rada katastarskih službi, uvođenje jedinstvenog informacionog sistema u oblasti planiranja i izgradnje objekata.

Ovim aktivnostima treba dodati značajnu podršku koja će se u periodu 2020-2021.g. ostvariti kroz sprovođenje IPA 2016 na uspostavljanju Jedinственe kontakt tačke za usluge (JKT). Sve informacije o postupcima i uslovima za pristup/pružanje usluga, biće omogućene putem JKT koja će funkcionisati u skladu sa Zakonom o uslugama kojim se uređuje elektronska uprava. Na taj način će se omogućiti pojednostavljenje procesa izdavanja biznis licenci od strane državnih organa i dalje unapređenje registra⁴⁰ licenci na portalu eUprava, kao jedne od već funkcionalnih pripremnih aktivnosti na uspostavljanju JKT.

Realizacijom navedenih aktivnosti dalje će se unapređivati poslovni ambijent kroz kreiranje jasnog i predvidivog regulatornog okvira, uz smanjenje troškova poslovanja, skraćivanje rokova i pojednostavljenje administrativnih procedura, kao i unaprijediti registracija preduzeća-započinjanje biznisa, rad katastarskih službi, izdavanje građevinskih dozvola, registracija nepokretnosti i dr.

2. Strateški cilj 2: INVESTICIJE I FINANSIJE ZA MODERNIZACIJU INDUSTRIJE

Razvoj moderne industrije u Crnoj Gori zahtijeva obezbjeđivanje finansiranja iz domaćih, ali i iz različitih inostranih izvora. Tražnja preduzeća za spoljnim izvorima finansiranja, prvenstveno kreditima, raste, a banke su i dalje najveći izvor finansiranja rasta i razvoja preduzeća. Međutim, mogućnosti finansiranja za započinjanje poslovanja, imajući u vidu nepovoljnu kreditnu ponudu bankarskog sektora, su ograničene. U nekim slučajevima nedostaju i dobri predlozi projekata i kvalitetni planovi za njihovo sprovođenje, nedovoljna kreditna sposobnost i sredstva obezbjeđenja kredita.

U cilju poboljšanja ponude finansijskih sredstava, Investiciono-razvojni fond Crne Gore plasira sredstva pod povoljnijim uslovima u odnosu na tržišne, a dodatna sredstva obezbjeđuje zaključivanjem finansijskih aranžmana sa međunarodnim finansijskim institucijama (EIB, EIF, EBRD, CEB, Svjetska banka, itd). Stvoreni su uslovi za ponudu garancija za posebne ciljne grupe kako bi se olakšao pristup kreditima i podrška pri osnivanju preduzeća.

⁴⁰ Registar licenci trenutno sadrži 282 licence za pravna lica i svi zainteresovani subjekti mogu dobiti neophodne informacije, a za 23 licence se može pokrenuti elektronski zahtjev na stranici portala eUprave "e-Licence" <http://www.euprava.me/elicence1>

Osim podsticajnih sredstava javnog sektora, značajan izvor predstavljaju i specifični EU programi (WB EDIF, COSME, IPA, itd), koja koriste finansijske institucije, a koji su u funkciji podrške razvoja preduzeća u pravcu njihove veće inovativnosti i efikasnosti. Posebno se ističe mogućnost korišćenja finansijskih instrumenata koji su zasnovani na ulaganju u rizični kapital za osiguranje dugoročne konkurentnosti inovativnih preduzeća u pojedinim tržišnim segmentima (digitalna tehnologija i ICT).

Pored navedenog, postojeće proizvodne tehnologije i procesi zahtijevaju tehničko-tehnološko i organizaciono unapređivanje uz primjenu inovacija prije svega u sektoru prerađivačke industrije. Finansijski podsticaji za investicije u prioritetnim oblastima industrije (metaloprerađivačka, prerada hrane) koji su raspoloživi od strane nadležnih ministarstava, treba da su u funkciji modernizacije industrijskih kapaciteta i novog zapošljavanja.

Ključna pitanja u oblasti pristupa finansiranju za konkurentna i inovativna preduzeća:

- Olakšavanje pristupa finansijskim instrumentima za razvoj industrije i sektorima koji podržavaju industrijski razvoj;
- Potreba unapređenja regulatornog okvira u cilju implementacije novih finansijskih instrumenata;
- Unapređenje ambijenta za privlačenje investicija i tehnološku modernizaciju kroz stimulatívne mjere i realizaciju investicionih ulaganja u sektor prerađivačke industrije.

Polazeći od ključnih pitanja prepoznatih u okviru strateškog cilja investicije i finansije za modernizaciju industrije **obuhvat planiranih intervencija** uključuje aktivnosti u vezi sa potrebom unapređenja pristupa finansijama za preduzeća iz sektora industrije kroz diverzifikaciju i ponudu povoljnih finansijskih instrumenata kredita i faktoringa, mikrokredita, razvoj zakonodavnog okvira za uvođenje novih instrumenata posebno za inovativna preduzeća, implementaciju instrumenata ulaganja u rizični kapital, uključivanje u EU finansijske inicijative za podršku preduzećima i implementaciju modela garancija, unapređenje investicija za razvoj metaloprerađivačke industrije i podrška proizvodnim kapacitetima za tehnološko osavremenjavanje prerađivačke industrije. Ovim aktivnostima treba dodati i značajnu podršku koja će se u periodu 2019-2021. godine ostvariti kroz sprovođenje Sektorskog operativnog programa za konkurentnost i inovacije (IPA 2014 i IPA 2016).

Ostvarenje strateškog cilja 2. Investicije i finansije za modernizaciju industrije, pratiće se stepenom ostvarenosti sljedećih indikatora:

Tabela 13. Indikatori uspjeha za SC 2. Investicije i finansije za modernizaciju industrije

UTICAJ	INDIKATOR	POČETNA VRIJEDNOST 2018	CILJNA VRIJEDNOST 2020	CILJNA VRIJEDNOST 2023
Bolja raspoloživost, dostupnost i pristup finansijama za preduzeća preko finansijskih institucija u Crnoj Gori	Zaduživanje finansijskih institucija u Crnoj Gori od finansijskih institucija u okviru EU, za plasman u sektoru industrije	100 miliona (04.07.2018.) IRF kredit od EIB za MSP & prioritetne projekte, prva tranša ⁴¹	20% rast u odnosu na 2018.	30% rast u odnosu na 2018.
Povećanje investicija u osnovna sredstva u sektoru industrije	Investicije u osnovna sredstva (B-E)	95 miliona eura (industrija 2017, Monstat)	10% rast u odnosu na 2018.	20% rast u odnosu na 2018.

Na osnovu identifikovanih ključnih pitanja i potreba definišu se sljedeći **operativni ciljevi**:

Operativni cilj 2.1.	Unapređenje pristupa finansiranju za konkurentna i inovativna preduzeća
Operativni cilj 2.2.	Kreiranje regulatornog okvira i implementacija novih finansijskih instrumenata

⁴¹ <https://www.irfcg.me/me/2014-03-18-14-49-28/535-irf-i-eib-potpisali-danas-novi-kreditni-aranzman>

2.1. OC.2.1. Unapređenje pristupa finansiranju za konkurentna i inovativna preduzeća

U oblasti unapređenja **pristupa finansijama** za preduzeća iz sektora industrije na raspolaganju su različiti mehanizmi kreditne podrške i podrške za jačanje likvidnosti od strane Investiciono-razvojnog fonda koji treba da doprinesu otvaranju novih preduzeća, rastu i razvoju postojećih i novom zapošljavanju. Dugoročni i kratkoročni krediti pod povoljnim uslovima namijenjeni su za investicione poduhvate za modernizaciju industrije, jačanje nastupa na međunarodnim tržištima, obezbjeđenje i održavanje likvidnosti preduzeća. Poseban segment se odnosi na podršku preduzetništvu i pojedinim kategorijama potencijalnih i postojećih preduzetnika, startup biznisa, žena, mladih, itd. Za podsticanje osnivanja preduzeća i zapošljavanja u industriji i sektorima koji podržavaju industrijski razvoj, dodatno je obezbijedena kreditna podrška u formi mikrokredita za samozapošljavanje, kao i odgovarajuća obuka za osnivanje i rast preduzeća.

Istovremeno, planiranje i razvoj instrumenata finansijske podrške u okviru IPA II (Sektor konkurentnost i inovacije) u vidu **grant šema** podrške za sektor MMSP i klastere u industriji, predstavlja dodatni stimulans za jačanje konkurentnosti sektora industrije i njihovo korišćenje treba unaprijediti jačanjem kapaciteta kroz obuke i savjetodavnu podršku za implementaciju finansijskih šema iz EU fondova.

Ključna pitanja u oblasti pristupa finansiranju za konkurentna i inovativna preduzeća:

- Kreiranje i implementacija mjera i instrumenata finansijske podrške koji unapređuju industrijski razvoj iz domaćih i inostranih izvora;
- Obezbjedenje podrške specifičnim ciljnim grupama i u skladu sa tražnjom.

<p>Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti obezbjeđenja kredita za razvoj preduzeća u sektorima industrije i povezanim sektorima koji podržavaju industrijski razvoj, koje obezbjeđuje IRFCG, uključujući i povezane investicije u strateške sektore usluga, realizovanje finansijske podrške za poboljšanje likvidnosti u sektorima industrije kroz faktoring aranžmane, obezbjeđenje mikrokredita za otvaranje novih preduzeća i samozapošljavanje, priprema i sprovođenje grant šema za MMSP i klastere kroz sredstva IPA fondova.</p>
--

Realizacijom navedenih aktivnosti biće značajno unaprijeđen pristup finansijama za sektor MMSP iz oblasti industrije, povećanje proizvodnje i produktivnosti i otvaranje novih radna mjesta, nastup na inostranim tržištima.

2.2. OC.2.2. Kreiranje regulatornog okvira i implementacija novih finansijskih instrumenata

U cilju olakšanja pristupa izvorima finansiranja, od značaja je unapređenje regulatornog okvira i razvoj i implementacija novih finansijskih instrumenata koji će biti usmjereni ka oslobađanju inovativnih potencijala preduzeća i rastu njihove konkurentnosti.

Izradom zakonskih rješenja za uspostavljanje **fondova preduzetničkog kapitala**, koji sada ne postoje u Crnoj Gori, stvoriće se mogućnosti za razvoj i funkcionisanje modela novih finansijskih instrumenata ulaganja u vlasnički kapital, uz odgovarajući prenos znanja i stručnosti što je od posebne važnosti za inovativna preduzeća u oblastima industrije poput ICT, telekomunikacija, biotehnologije, i sl.

Ponuda novih finansijskih instrumenata za **ulaganja u kapital**, za sada su dostupna u okviru međunarodnih programa (WB EDIF program), preko ENIF fonda za inovativna preduzeća i Investiciono-razvojnog fonda kao investitora. Ulaganja u mlada startup preduzeća, kojima je potreban kapital i stručno znanje za pokretanje posla nijesu na dovoljnom nivou. Stoga, kreiranje, promocija i implementacija ovog modela finansiranja i obuke u vidu investicione spremnosti za

korišćenje instrumenta rizičnog kapitala, treba da daju dodatni doprinos za osnivanje i razvoj startup i inovativnih preduzeća.

Poseban aspekt finansijskih instrumenta se odnosi na kreditne **garancije** namijenjene za preduzeća koja nemaju dovoljan ili atraktivan kolateral za dobijanje kredita, što je jedna od najčešćih prepreka za dobijanje kredita. Mogućnosti za korišćenje garancija od strane preduzeća, posebno rizičnih kategorija za dobijanje kredita, su stvorene potpisanim ugovorom Investiciono-razvojnog fonda i EIF u okviru COSME programa i njegovom budućom implementacijom.

Pristupanje finansijskih institucija EaSI i drugim programima EU koji podržavaju preduzeća i omogućavaju lakši pristup novim finansijskim instrumentima, od značaja su za proširenje instrumenata za finansiranje preduzeća.

Ključna pitanja u oblasti kreiranja regulatornog okvira i implementacija novih finansijskih instrumenata:

- Potreba unapređenja regulatornog okvira za implementaciju novih finansijskih instrumenata i razvoj alternativnih izvori finansiranja (rizični/venture kapital)
- Unapređenje raspoloživosti finansijskih sredstava i instrumenata za različite kategorije preduzeća (garancije, mikrokrediti) uz korišćenje EU izvora finansiranja.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti donošenja i implementacije Zakona o alternativnim investicionim fondovima, realizaciju instrumenata finansijske podrške za inovativna i brzorastuća preduzeća kroz ulaganje u vlasnički kapital, implementaciju instrumenta kreditnih garancija iz COSME programa.

Realizacijom navedenih aktivnosti stvoriće se sistemski preduslovi za ulaganja u startup preduzeća instrumentom rizičnog kapitala, olakšaće se finansiranje posebnih ciljnih grupa garantovanjem dijela kredita, unaprijediće se mogućnosti preduzeća za apsorpciju finansijskih sredstava (investiciona spremnost i obuke za korišćenje EU finansijskih instrumenata).

2.3. OC.2.3. Podsticanje investicija u modernizaciju prerađivačke industrije

Podrška investicijama u prioritetne sektore industrije sprovodi se mjerama kojima se unapređuje ambijent za ulaganja domaćih i stranih investitora u cilju promovisanja savremenih tehnologija i njihove primjene u prioritetnim industrijskim sektorima, posebno prerađivačkim, čime se povećava efikasnost ulaganja i podstiče proizvodnja ka višim fazama obrade.

U mnogim sektorima prerađivačke industrije, tehnologije koje se koriste su najvećim dijelom zastarjele i usmjerene ka nižim fazama prerade. Zato je neophodno da se promoviše usvajanje modernih tehnologija i njihova primjena u prioritetnim industrijskim sektorima čime će se povećati efikasnost ulaganja i podstaći proizvodna diverzifikacija.

U okviru prerađivačke industrije, u industriji metala, prije svega aluminijuma, kao i dalje ključnog izvoznog sektora u Crnoj Gori, sektorski razvoj se usmjerava na podsticanje prerade aluminijuma, razvoju drugih podsektora metala, uz neophodna ulaganja u nove proizvodne tehnologije kroz nove investicije u metalni sektor uz obavezno praćenje uticaja pomenutih investicija u metalni sektor na životnu sredinu. U procesu razvoja crnogorske **metalopreradaivačke industrije** sa posebnom pažnjom se prate ulaganja u proizvodne kapacitete i u narednom, dvogodišnjem, periodu planirana su značajna ulaganja⁴², koja će biti usmjerena, osim na eliminisanje uskih grla u proizvodnji, povećanje produktivnosti i obima proizvodnje i na ulaganja u nove kapacitete koji će dati proizvode veće dodate vrijednosti.

⁴²Ulaganja preduzeća Uniprom KAP Podgorica i Tosčelik Special Steel Nikšić

Industrija prerade hrane raspolaže značajnim prostorom za rast i proizvodnju prehrambenih proizvoda više faze prerade. Kada je o inputima ove industrije riječ, Crna Gora posjeduje značajne komparativne prednosti, posebno imajući u vidu postojeće značajne i nedovoljno iskorišćene resurse poljoprivrednog zemljišta. U cilju povećanja konkurentnosti ovog sektora, mjerama IPARD programa omogućeno je unapređenje razvoja prehrambene industrije kroz modernizaciju i jačanje prerađivačkih kapaciteta, uvođenje novih tehnologija, unapređenje kvaliteta proizvoda uz usvajanje standarda u oblasti bezbjednosti hrane i investicije u proširenje asortimana proizvoda.

Stimulativne mjere, iz nacionalnih izvora, u vidu bespovratnih sredstava za novo zapošljavanje čine i finansijski podsticaji u okviru programske linije za **podsticaj direktnih investicija** koje omogućavaju izgradnju novih ili proširenje postojećih industrijskih kapaciteta sa ciljem povećanja kvaliteta i kvantiteta proizvodnje, unapređenja poslovnih performansi, diverzifikacije proizvodnog asortimana i novog zapošljavanja.

Dodatno, tehnološka modernizacija proizvodnih kapaciteta preduzećima u sektoru prerađivačke industrije je omogućena i kroz kreditni aranžman, uz podršku za nabavku opreme u vidu bespovratnih sredstava iz nacionalnih izvora.

Ključna pitanja u oblasti podsticanja investicija u modernizaciju prerađivačke industrije:

- Unapređenje ambijenta za privlačenje investicija u sektor prerađivačke industrije;
- Tehnološka modernizacija kroz stimulativne mjere i realizaciju investicionih ulaganja za novo zapošljavanje.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja odnose na sprovođenje specifičnih programskih aktivnosti za unapređenje sektora metalprerađivačke industrije kroz investicije u izgradnju novih proizvodnih i prerađivačkih kapaciteta (Uniprom KAP, Toscelik Special Steel), podsticanje ulaganja u više faze prerade i marketinga prehrambenih proizvoda kroz dodjelu grantova (IPARD like javni pozivi, IPARD II program, kao i priprema za programiranje projekata kroz buduću IPA III šemu, u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja), modernizaciju prerađivačke industrije sprovođenjem različitih programskih aktivnosti za podsticanje direktnih investicija u okviru objedinjenog Programa za unapređenje konkurentnosti privrede i razvoj novih i osavremenjavanje kapaciteta prerađivačke industrije.

Realizacijom navedenih aktivnosti biće unaprijeđena promocija i komunikacija za privlačenje investicija u ciljanim sektorima, tehnološko i osavremenjavanje proizvodnih kapaciteta i procesa, unapređenje kvaliteta i kvantiteta proizvodnje, proširenje asortimana proizvoda viših faza prerade, otvaranje novih radnih mjesta.

3. Strateški cilj 3: PODSTICANJE INOVACIJA, TRANSFERA TEHNOLOGIJE I RAZVOJA PREDUZETNIŠTVA

Podsticanje inovacija, transfera tehnologije i dalji razvoj preduzetništva u Crnoj Gori značajno doprinosi ne samo industrijskom, već i ukupnom ekonomskom razvoju zemlje, generišući nove djelatnosti i rast zaposlenosti.

Ambijent za razvoj inovacija i inovativne kulture, koji je dostigao značajan stepen razvoja poslednjih godina (IPC Tehnopolis, BIO ICT centar izvrsnosti, pripreme za osnivanje NTP Podgorica), podstiče se razvojem inovacione infrastrukture kroz osnivanje novih inovativnih organizacija za podršku naučnoistraživačkom radu i izvrsnosti u nauci, unapređenjem stepena opremljenosti i razvojem ljudskih kapaciteta za kreiranje inovativnih ideja i provjere inovacija na tržištu.

Segment saradnje naučnoistraživačke zajednice sa privrednim sektorom karakteriše nedovoljna povezanost, ali i različiti pristupi naučnom istraživanju i inovacijama. Potencijali za istraživanje, a

samim tim i ulaganje u inovacije, prepoznati su u malom broju preduzeća, dok naučno istraživačke institucije svoja istraživanja ne usmjeravaju u dovoljnoj mjeri ka preduzećima i primjeni inovacija. Postojeća saradnja preduzeća i nauke nije dostigla odgovarajući nivo koji omogućava značajnije inovacione rezultate. Stoga je stimulisanje naučnoistraživačkog rada, prije svega u oblasti razvojnih istraživanja, u funkciji realnih potreba preduzeća i treba ih podstaći finansijskim šemama kolaborativne saradnje. Kreiranje startup ekosistema i ulaganja u inovativne startapove vodi rastu zaposlenosti, većoj produktivnosti i rastu inovacija i inovativnih rješenja.

Dodatni doprinos razvoju inovativnosti, transferu tehnologije, razmjeni znanja i ekspertize u ovoj oblasti podstiče se unapređenjem kapaciteta za učešće u EU programima za inovacije i stvaranjem partnerstava nauke i privrede u cilju uspjeha u pripremi i realizaciji konkretnih projekata.

Preduzetništvo, posebno u malim ekonomskim sistemima, glavni je pokretač privrednog rasta, kreiranja novih radnih mesta, inovacija, transfera znanja i tehnologije. Unapređenje preduzetništva podrazumijeva dugoročan proces unapređenja ukupnog ambijenta za njegov razvoj, koga čini ne samo poslovanje, već i okruženje, infrastruktura, usluge podrške, poslovna praksa. Danas se budućnost preduzetništva u razvijenim ekonomijama posmatra u kontekstu naprednih tehnologija, upravljanja inovacijama, prenošenju znanja i novim poslovnim modelima (otvorenost, kanali ponude i transport, IV industrijska revolucija).

U skladu sa strateškim opredjeljenjima održivog razvoja, pitanje razvoja zelene ekonomije treba da se realizuje uz obezbjeđenje resursne efikasnosti koja podrazumijeva održivo upravljanje i korišćenje resursa i očuvanje kvaliteta životne sredine uz uvođenje principa cirkularne ekonomije i usmjerenje na održivu proizvodnju i potrošnju, svodeći na najmanju mjeru zagađenja i količine otpada.

Dodatno, značajan potencijal za dalji ekonomski razvoj zemlje može se osigurati kroz diverzifikaciju aktivnosti u ruralnim područjima i jačanje tzv. „industrija u nastajanju“, čime bi se doprinijelo aktiviranju i razvoju specifičnih lokalnih prirodnih i ekonomskih resursa, što, posljedično doprinosi povećanju dodate vrijednosti, kao i razvoju novih proizvoda.

Podrška digitalnim platformama u industriji za primjenu ključnih digitalnih tehnologija, prije svega ICT, u okviru poslovnih procesa, proizvoda i servisa je potreba i trend koji treba da se razvija i u Crnoj Gori, u skladu sa konceptom pametne specijalizacije i Industrije 4.0.

Ključna pitanja u oblasti podsticanja inovacija, transfera tehnologije i daljeg razvoja preduzetništva:

- Razvoj infrastrukture u cilju stimulisanja razvoja inovacija, transfera tehnologije i jačanja ljudskih i materijalnih kapaciteta za istraživanje i razvoj;
- Jačanje inovativnih potencijala u preduzećima i saradnje preduzeća i nauke za razvoj inovativnih proizvoda i usluga i njihovu primjenu na tržištu;
- Unapređenje informisanosti i kapaciteta za korišćenje EU fondova za inovacije i preduzetništvo;
- Podsticanje razvoja preduzetništva za osnivanje, razvoj, povećanje produktivnosti i konkurentnosti preduzeća;
- Dalji razvoj zelene ekonomije kroz uvođenje mjera cirkularne ekonomije;
- Podrška diverzifikaciji ponude industrijskog sektora;
- Unapređenje ambijenta za uvođenje digitalizacije i razvoj digitalne transformacije preduzeća.

Polazeći od ključnih pitanja prepoznatih u okviru strateškog cilja podsticanja inovacija, transfera tehnologije i daljeg razvoja preduzetništva **obuhvat planiranih intervencija** uključuje aktivnosti u vezi sa potrebom unapređenja infrastrukture i kapaciteta za istraživanje i razvoj inovacija kroz usluge IPC Tehnopolis Nikšić, osnivanje novih Centara izvrsnosti i Kancelarije za tehnološki transfer, sprovođenja programa za inovativne kolaborativne grantove iz nacionalnih i IPA sredstava; unapređenje ulaganja u startup preduzeća; realizaciju programa obuke i treninge za ključne aktere u kreiranju predloga projekata u okviru EU programa (COSME, EUREKA, H2020), dalji razvoj poslovne

infrastrukture (biznis zona, biznis centara, inkubatora i centara kompetencija), pružanje usluga podrške i mentoringa usluga i drugih aktivnosti nefinansijske podrške preduzetništvu, unapređenje zakonodavnog okvira u oblasti industrijskog zagađenja, saniranje i remedijacija deponija industrijskog otpada u Crnoj Gori, diverzifikacija turističke ponude, kreiranje podsticajnih mjera u oblasti turizma i prerade hrane; razvoj kreativnih industrija, unapređenje biznisa primjenom digitalizacije.

Ovim aktivnostima treba dodati i značajnu podršku koja će se u periodu 2019-2021. godine ostvariti kroz sprovođenje Sektorskog operativnog programa za konkurentnost i inovacije (IPA 2014 i IPA 2016).

Ostvarenje strateškog cilja 3. Podsticanje inovacija, transfer tehnologije i razvoj preduzetništva, mjeriće se pozicijom Crne Gore na referentnim međunarodnim listama konkurentnosti u ovim aspektima.

Tabela 14. Indikatori uspjeha za SC 3, podsticati inovacije, transfer tehnologije i razvoj preduzetništva

UTICAJ	INDIKATOR	POČETNA VRIJEDNOST 2018	CILJNA VRIJEDNOST 2020	CILJNA VRIJEDNOST 2023
Unaprijeđen inovacioni kapacitet preduzeća u sektorima industrije i ekonomije u cjelini	Globalni indeks inovativnosti, GII	36,49 (52. mjesto na listi od 126 zemalja) ⁴³	49.mjesto	45.mjesto
Djelotvorna podrška poslovanju koja se pruža preduzećima i preuzetnicima u svim fazama razvoja	Globalni indeks preduzetništva, GEI	31,2 (60. mjesto na listi od 137 zemalja) ⁴⁴	58.mjesto	54.mjesto

Na osnovu identifikovanih ključnih pitanja i potreba definišu se sljedeći **operativni ciljevi**:

Operativni cilj 3.1.	Razvoj inovacione infrastrukture u skladu sa potrebama preduzeća
Operativni cilj 3.2.	Unapređenje inovacionih aktivnosti kroz saradnju naučnoistraživačkih institucija i preduzeća
Operativni cilj 3.3.	Jačanje kapaciteta za pristup EU fondovima
Operativni cilj 3.4.	Razvoj institucionalne infrastrukture i usluge podrške za razvoj preduzetništva
Operativni cilj 3.5.	Podsticanje razvoja zelene ekonomije
Operativni cilj 3.6.	Podrška diverzifikaciji ponude industrijskog sektora
Operativni cilj 3.7.	Podsticanje digitalne transformacije preduzeća

3.1. OC.3.1. Razvoj inovacione infrastrukture u skladu sa potrebama preduzeća

Uspostavljeni **sistem inovacione infrastrukture** u značajnoj mjeri pruža podršku unapređenju naučnoistraživačkog potencijala, stimulanju inovacija, saradnji nauke i privrede i tehnološkom transferu. Osnovan je prvi IPC „Tehnopolis” u Nikšiću, kao dio **naučno tehnološkog parka** u Crnoj Gori, koji doprinosi povezivanju nauke i poslovnog sektora, promociji preduzetništva i naučnoistraživačkih rezultata. U svrhu daljeg razvoja NTP, kreirani su preduslovi za izgradnju centralne jedinice NTP Podgorica zaključivanjem ugovora o osnivanju i adaptaciji objekta, u saradnji sa Univerzitetom Crne Gore (UCG).

Osnovan je i prvi **centar izvrsnosti** BIO ICT, koji je ostvario rezultate na planu naučnih istraživanja u oblasti primjene ICT u poljoprivredi i koji sada funkcioniše kao Institut „Centar izvrsnosti za

⁴³ <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report#>

⁴⁴ https://thegedi.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2017/11/GEI-2018-1.pdf

istraživanje i inovacije“ u okviru UCG. Raspisan je i konkurs za finansiranje novih centara izvrsnosti kao podsticaj daljem napretku istraživanja u pojedinim naučnim oblastima i komercijalizacije rezultata istraživanja. Aktivno se radi na regionalnom projektu uspostavljanja Međunarodnog instituta za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope (SEEIIST).

U cilju podrške istraživačkim i komercijalnim projektima i inovacijama, za efikasnu primjenu naučnoistraživačkih rezultata u svrhu daljeg razvoja privrede i društva, povezivanja i saradnje na planu podrške transferu novih tehnologija i inovacija potrebno je uspostaviti **kancelariju za transfer tehnologije**, pri UCG.

I pored značajnog napretka u razvoju inovacione infrastrukture potrebno je i dalje raditi na njenom unapređenju kroz osnivanje novih centara za podršku inovacijama i jačati infrastrukturno opremanje postojećih savremenim laboratorijama i opremom, kako bi se postigao zadovoljavajući nivo razvoja inovacija i tehnologije, koja će omogućiti efikasniju realizaciju inovativne djelatnosti.

Potrebno je intenzivirati **aktivnosti na međunarodnom nivou** koje se odnose na infrastrukturu za podršku inovacijama (npr. razvoj Otvorenog inovacionog sistema za jadransko-jonsku regiju, pridruživanje sličnim aktivnostima za Dunavsku regiju, i slično).

Ključna pitanja u oblasti razvoja inovacione infrastrukture u skladu sa potrebama preduzeća:

- Dalje jačanje institucionalne infrastrukture za podršku inovacijama;
- Unapređenje infrastrukturnih kapaciteta (prostora i opreme), uključujući relevantna znanja i resurse.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti uspostavljanja Naučno-tehnološkog parka u Crnoj Gori, dalje unapređenje inovativnosti kroz usluge IPC centara, posebno IPC Tehnopolis Nikšić, kreiranje Centara izvrsnosti i uspostavljanje Kancelarije za tehnološki transfer pri Univerzitetu Crne Gore.

Realizacijom navedenih aktivnosti značajno se unapređuje inovaciona infrastruktura u skladu sa potrebama preduzeća, posebno sektora MMSP, omogućava se razvoj ljudskog potencijala da znanjem i vještinama stvara inovativne ideje i koncepte, podstiče naučna izvrsnost, stimulisanje inovacija i apsorpcije tehnologije što će direktno doprinijeti jačanju konkurentnosti privrede.

3.2. OC.3.2. Unapređenje inovacionih aktivnosti kroz saradnju naučnoistraživačkih institucija i preduzeća

Kroz saradnju akademskog, istraživačkog i privrednog sektora omogućava se koordinacija i uspostavljanje sinergije u razmjeni znanja, vještina i infrastrukturnih kapaciteta neophodnih za inovacije. Ovu oblast karakteriše nedovoljno razvijena saradnja akademskog i privrednog sektora u oblasti inovacija, pa su time i rezultati na polju inovacija i tehnološkog razvoja skromni. Naučnoistraživačke institucije su više orijentisane na osnovna istraživanja koja za rezultat nemaju kreiranje nove ili poboljšanje postojeće tehnologije, proizvoda ili usluga jer istraživačka zajednica u Crnoj Gori nije u dovoljnoj mjeri angažovana na razvojnim i komercijalnim projektima potrebnim industrijskim sektorima u Crnoj Gori. Sa druge strane, mali broj preduzeća je prepoznato u naučnoistraživačkom sistemu i sistemu inovacija da svoje poslovanje zasniva na inovacijama i novim tehnologijama, što rezultira niskim nivoom produktivnosti i konkurentnosti. Projekti saradnje nauke i privrede kroz **kolaborativne grantove za inovativnost** koji uključuju saradnju aktera u nauci i privredi, unapređuju relevantnost naučnih istraživanja sa jedne strane i omogućavaju razvoj inovativnih tržišno-orijentisanih proizvoda, usluga i tehnologija, koji imaju veliki potencijal za komercijalizaciju i tržišnu primjenu.

Dodatno, nedovoljno je razvijena tržišno orijentisana kultura inovacija u crnogorskim preduzećima, evidentan je izostanak planiranja istraživačkih i inovacionih djelatnosti, nespremnost preduzeća za

preuzimanje rizika uvođenja inovativnih proizvoda i usluga. Usmjeravanje poslovnih subjekata ka djelatnostima istraživanja i inovacija, te **finansiranju inovativnih startupova**, moguće je podstaći i kroz uvođenje različitih finansijskih i fiskalnih instrumenata. Na navedeni način dolazi do povećanja broja poslovnih subjekata koji se bave istraživanjem i inovacijama, kao i onih koji investiraju u startupove.

Implementacija programa i projekata koji se odnose na kreiranje i primjenu novih ili poboljšanje postojećih proizvoda, tehnologija, postupaka i procesa, predstavlja podsticaj za razvoj inovacione djelatnosti kroz **finansijske šeme** kojima se podstiče saradnja privrede i istraživačkog sektora, u skladu sa potrebama tržišta.

Ključna pitanja u oblasti unapređenja inovacionih aktivnosti kroz saradnju naučnoistraživačkih institucija i preduzeća:

- Promovisati veću primjenu istraživanja i inovacija u cilju stvaranja inovativnog okruženja povoljnog za nastanak novih proizvoda i usluga kroz saradnju naučnoistraživačkih institucija sa privrednim subjektima;
- Unapređenje kulture inovacija u preduzećima i ulaganja u startup preduzeća.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti sprovođenja nacionalnih programa za inovativne grantove, implementacija IPA kolaborativnih grant šema za inovativne projektne ideje, unapređenje ulaganja u startup preduzeća, sprovođenje programskih aktivnosti za unapređenje inovativnosti i druge povezane aktivnosti.

Realizacijom navedenih aktivnosti omogućava se intenzivnije usmjeravanje naučnoistraživačkih i razvojnih aktivnosti prema inovacijama i primjeni novih tehnologija, a time se podižu i kapaciteti crnogorskih preduzeća za razvoj i rast u prioritetnim sektorima industrije, podstiče se stvaranje održivih partnerstava sa ciljem kreiranja komercijalnih inovacija, otvaranje novih preduzeća/spin-off kompanija, povećava se obim investicija u istraživanje i razvoj, novo zapošljavanje, jačanje ljudskih resursa.

3.3. OC.3.3. Jačanje kapaciteta za pristup EU fondovima

Podsticanje i usmjeravanje naučnoistraživačke zajednice i poslovnog sektora na korišćenje EU fondova i niza programa koji pružaju mogućnost umrežavanja praveći ulaz u EU projekte kroz partnerstvo, od značaja je za jačanje inovacionih potencijala preduzeća, obima ulaganja u istraživanje i razvoj i kreiranje inovativnih proizvoda i usluga za tržište.

Crna Gora učestvuje u više EU programa koji podstiču preduzetništvo, inovacije i tehnološki razvoj kao što su HORIZON 2020, COSME, EUREKA, pri čemu preduzeća mogu da učestvuju samostalno ili kao dio konzorcijuma. U cilju unapređenja kapaciteta korisnika za korišćenje instrumenata EU programa, koji su još uvijek nedovoljni, potrebno je **unaprijediti promociju** samih programa i koristi koji se mogu ostvariti učešćem u pojedinačnim projektima. Znanja i vještine o projektnom ciklusu upravljanja projektima koje podržavaju EU fondovi, proceduri apliciranja, sprovođenju i izvještavanja, mogu se unaprijediti organizacijom različitih događaja kao što su obuke, treninzi, analize dobre prakse, kako bi se prenijela suštinska znanja neophodna za popunjavanje zahtjevnih aplikacija za EU fondove, kao i traženje partnera preko granica zemlje.

Administrativne kapacitete institucija koje koordiniraju i implementiraju projekte, kao i naučnoistraživačkih institucija takođe treba jačati da bi stepen korišćenja međunarodnih sredstava za podršku razvoju inovacija bio što veći. Istovremeno, nedovoljno razvijena saradnja unutar poslovne zajednice po pitanju razvoja partnerstava za zajedničko apliciranje u okviru EU projekata će se unaprijediti savjetovanjima i obukama i time olakšati pristup dostupnim EU programima i fondovima kako bi se realizovao što veći broj projekata i inicijativa i ostvarili što veći rezultati u razvoju inovacija.

Ključni pitanja u oblasti jačanja kapaciteta za pristup EU fondovima su:

- Unaprijediti informisanost i promociju o EU programima i inicijativama za podršku inovacijama;
- Jačati kapacitete korisnika za korišćenje EU sredstava i saradnju i partnerstva za učešće u EU programima.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti koje se odnose na realizaciju različitih programa obuke i savjetovanja za ključne aktere u kreiranju predloga projekata u okviru EU programa, učešće u EU programima COSME, EUREKA, H2020 i druge povezane aktivnosti.

Realizacijom navedenih aktivnosti značajno se povećavaju kapaciteti MMSP i preduzetnika da budu proaktivniji kada je traženje partnera i apliciranje za EU projektnu podršku u pitanju, unapređuju se kapaciteti naučnoistraživačkih organizacija i broj partnerstava za učešće u programima i povećava obim i efikasnost korišćenja dostupnih fondova za inovacije.

3.4. OC.3.4. Razvoj institucionalne infrastrukture i usluge podrške za razvoj preduzetništva

Podrška za razvoj preduzetništva kroz razvoj institucionalne infrastrukture i pružanje različitih usluga podrške preduzetnicima se kontinuirano sprovodi u Crnoj Gori. U prethodnom periodu je sproveden značajan broj aktivnosti na kreiranju ambijenta za razvoj poslovne infrastrukture. Razvijena su 3 poslovna inkubatora i 3 lokalna i regionalna biznis centra i impulsno preduzetnički centar Tehnopolis, koji daju podršku razvoju preduzetništva kroz pružanje informacija, savjeta, organizaciju ciklusa obuka i treninga, pružanje podrške u pisanju i implementaciji projekata u cilju unapređenja razvoja preduzetništva. Razvoj sistema osnivanja i poslovanja biznis zona se promoviše sa ciljem privlačenja novih investicija i dalji razvoj MMSP uz povećanje zaposlenosti u manje razvijenim opštinama. Uspostavljen je i prvi Centar kompetencija koji će doprinijeti razvoju institucionalne infrastrukture i usluga za unapređenje kompetencija za poslovne subjekte i nezaposlena lica.

U dijelu pružanja usluga neposrednog rada sa preduzećima, uveden je i sistem pružanja mentoringa u saradnji sa Japanskom razvojnom agencijom (JICA), kako bi se pružila podrška u analizi poslovne situacije i rješavanja problema u poslovanju, pripremi razvojnih planova i njihovoj implementaciji i uspostavljanju poslovne saradnje.

Mjerama industrijske politike je neophodno obezbijediti dalje unapređenje okvira za razvoj infrastrukture za podršku preduzetništvu i kroz ulaganje u jačanje kapaciteta ljudskih resursa, odnosno pružaoca poslovnih i savjetodavnih usluga i drugih vidova nefinansijske podrške, kako bi se podstakao rast konkurentnosti sektora MMSP.

Ključni pitanja u oblasti jačanja kapaciteta za pristup EU fondovima su:

- Dalji razvoj institucionalne infrastrukture za podršku razvoju preduzetništva;
- Unaprijeđenje ponude i kvaliteta usluga za podršku biznisu i sticanju preduzetničkih znanja i vještina.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti promovisanja osnivanja biznis zona, unapređenje kapaciteta biznis centara, inkubatora i centara kompetencija za pružanje usluga preduzećima, sprovođenje programskih aktivnosti za pružanje mentoring usluga i druge povezane aktivnosti nefinansijske podrške MMSP sektoru.

Realizacijom navedenih aktivnosti značajno će se unaprijediti institucionalna infrastruktura i raspoloživost različitih servisa koji su neophodni preduzetnicima i MMSP, osnivanje i opstanak preduzeća, osnažiti kapaciteti MMSP i povećati nivo konkurentnosti.

3.5. OC.3.5. Podsticanje razvoja zelene ekonomije

Iako može biti od posebnog značaja za održivi razvoj Crne Gore koja je deklarirana kao ekološka država, princip „zelena ekonomija“ nije u dovoljnoj mjeri razvijen. Njen značaj se posebno ogleda u stvaranju novih radnih mjesta kroz ulaganja u obnovljive izvore energije, organsku proizvodnju, uvođenje međunarodnih ekoloških standarda, upravljanje otpadom i reciklažu, razvoj niskokarbonskog turizma, održivo upravljanje šumama i vodama, i sl. U praktičnom smislu, prema NSOR do 2030. godine, o zelenoj ekonomiji se često govori kao ekonomiji zasnovanoj na investicijama koje: smanjuju emisije gasova staklene bašte i zagađenje, poboljšavaju efikasnost u korišćenju energije i drugih resursa, sprečavaju gubitak biodiverziteta i usluga koje pružaju ekosistemi.

Kako bi se na što efikasniji način odgovorilo na rastuće izazove u oblasti održivog razvoja, neophodno je dalje raditi na unapređenju korišćenja raspoloživih resursa koji se zasnivaju na principima zelene ekonomije i zaštite životne sredine. U tom pravcu, neophodno je osigurati razvoj ekonomije kao niskokarbonske, resursno-efikasne i inkluzivne ekonomije, koja će pored koncepta resursne efikasnosti kroz uvođenje principa cirkularne ekonomije poseban fokus dati na održivu potrošnju i proizvodnju. Navedeno može u značajnoj mjeri doprinijeti poboljšanju opšteg društvenog blagostanja, čime će se podsticati socijalna jednakost, i značajno doprinijeti smanjenju ekoloških rizika i nedostataka⁴⁵.

Ključna pitanja u oblasti podsticanja razvoja zelene ekonomije:

- Efikasna upotreba resursa i održivost, sa posebnim naglaskom na energetske efikasnost industrije i prelazak na nisko-karbonsku ekonomiju;
- Smanjenje emisije gasova s efektom staklene bašte iz otpada, kao i podsticanje korišćenja biotičkih materijala recikliranim otpadom, i korišćenja otpada umjesto fosilnih goriva za proizvodnju energije⁴⁶.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti unapređenja zakonodavnog okvira u oblasti industrijskog zagađenja, identifikaciju postrojenja koja podiže određena Zakona o industrijskim emisijama, uspostavljanje Fonda za zaštitu životne sredine i realizacija namjenskih projekata iz tih izvora, sprovođenje programskih aktivnosti za uvođenje mjera energetske efikasnosti i povećanje učešća obnovljivih izvora energije (OIE), podrška inovativnim investicionim projektima – uvođenje solarnih sistema za grijanje vode i energetske efikasne sistema, podsticanje uvođenja međunarodnog ekološkog standarda, saniranje i remedijacija deponija industrijskog otpada, ekološki prihvatljivo zbrinjavanje otpada u Crnoj Gori i druge aktivnosti.

Realizacijom navedenih aktivnosti podstiče se razvoj zelene ekonomije i zaštite životne sredine u Crnoj Gori u veoma važnom segmentu upravljanja otpadom, i to upravljanja industrijskim otpadom, čime crnogorska ekonomija postaje bliža modelu niskokarbonskog, resursno-efikasnog i inkluzivnog razvoja.

3.6. OC.3.6. Podrška diverzifikaciji ponude industrijskog sektora

⁴⁵ UN program za životnu sredinu, <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1446>

⁴⁶ Veliki ekološki problem predstavljaju odlagališta industrijskog otpada, kao što su: baseni crvenog mulja i odlagalište industrijskog otpada u KAP-u, odlagalište pepela i šljake „Maljevac“ u Pljevljima i flotacijsko jalovište olova i cinka Gradac - rudnik „Šuplja stijena“ u Pljevljima, te lokacija na kojoj Željezara u Nikšiću odlaže otpad. Odlagalište industrijskog otpada – grit u jadranskom brodogradilištu Bijela prvi je dio velikog projekta sanacije hot spot lokacija u Crnoj Gori. Uz podršku Svjetske banke (kredit), a koji realizuje francuska kompanija „Valgo“, projekat obuhvata istraživanje akvatorijuma i područje bivšeg brodogradilišta. Tretiranje i eliminacija ovog industrijskog otpada omogućuje revitalizaciju tla za buduće korišćenje. Ukupan ugovoreni posao ove (prve) faze koštaće 22,9 miliona eura, a biće okončan do marta 2020. godine. (Izveštaj o sprovođenju AP Nacionalne strategije integralnog upravljanja obalnim područjem Crne Gore do 2030. godine, za period 2016—2018. godine).

U cilju podsticanja **lokalnog razvoja kroz diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima**, posebnu pažnju potrebno je usmjeriti na ulaganja u valorizaciju resursa u funkciji razvoja poljoprivrede, prije svega prerade hrane i povezanih usluga. Stoga, potrebno je podsticati one aktivnosti koje doprinose aktiviranju i razvoju specifičnih lokalnih prirodnih i ekonomskih resursa, što, posljedično, doprinosi povećanju dodate vrijednosti, očuvanju postojećih i stvaranju novih (zelenih) radnih mjesta na seoskom području, posebno u Sjevernom regionu zemlje. Dodatno, fokusiranje na proizvodnju koja je ekološki prihvatljivija i uključivanje poljoprivrednika u šeme kvaliteta može biti atraktivna tržišna prilika za poljoprivredna gazdinstva.

Kako bi se poboljšala tržišna orijentacija i povezanost u industrijskim sektorima, neophodno je dalje raditi posebno na transferu znanja, unapređenju vještina, kao i podsticanju razvoja lokalnih tržišta i kratkih lanaca snabdijevanja.

Uz investicije u infrastrukturu i **turizam** koje uključuju valorizaciju do sada neiskorišćenih prirodnih i ekonomskih resursa zemlje, poseban prostor za ekonomski razvoj javlja se i kroz jačanje tzv. **“industrije u nastajanju”** i to posebno **industrije zasnovane na iskustvu i kreativnih industrija**. Upravo razvoj industrija u nastajanju u značajnoj mjeri može doprinijeti unapređenju kvaliteta usluge i iskustva turističkih posjetilaca, kao i proširenju turističke ponude i rekreativnih aktivnosti, čime bi se ujedno omogućio pristup finansiranju projekata i podstaklo bolje korišćenje dostupnih programa. Dakle, pored sektora u kojima Crna Gora već ima već određene komparativne prednosti, važno je identifikovati industrijske sektore za razvoj u narednom periodu. Na ovaj način, u značajnoj mjeri dopriniće se razvoju novih proizvoda i diverzifikaciji industrije.

Ključna pitanja u oblasti podrške diverzifikaciji ponude industrijskog sektora:

- Valorizacija resursa i diverzifikacija razvoja industrije u ruralnim sredinama;
- Dalje unapređenje turističke ponude kroz investicije u nove turističke lokacije i infrastrukturu i kreiranje mjera podrške za razvoj industrije zasnovane na iskustvu (veza turizam, kultura) i kreativnih industrija (kultura i umjetnost, dizajn, zanatstvo i dr.).

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti stvaranja uslova za diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti u ruralnim sredinama kroz realizaciju različitih programa podrške, kreiranje podsticajnih mjera u oblasti turizma, podsticanje razvoja u ruralnim područjima kroz organizaciju različitih sajмова i drugih promotivnih aktivnosti, realizacija projekata koji podstiču diverzifikaciju turističke ponude na Sjeveru, razvoj kreativnih industrija kroz realizaciju različitih programskih aktivnosti, uključujući podršku za razvoj zanatstva i druge povezane aktivnosti.

Realizacijom navedenih aktivnosti podstaci će se investicije u osnovnu infrastrukturu i opremu za preradu hrane, nove turističke lokacije i raznolikost turističke ponude, osigurati veća podrška razvoju ruralnih područja i lokalnih proizvoda, doprinijeti smanjenju regionalnih dispariteta, kao i omogućiti kreiranje novih i bolju prepoznatljivost crnogorskih tradicionalnih proizvoda u zemlji i šire.

3.7. OC.3.7. Podsticanje digitalne transformacije preduzeća

Digitalna ekonomija je ekonomija znanja, kreativnosti i inovativnosti i karakteriše je proces ukidanja posrednika (dezintermedijacija), kao i proces konvergencije različitih tehnologija, koje omogućavaju izuzetnu brzinu razmjene informacija. Digitalizacija je izvršila pritisak na preduzeća da neprestano preispituju svoju trenutnu poslovnu strategiju i sistemski istražuju nove poslovne mogućnosti u ranim fazama. Preduzeće može inicirati niz projekata digitalizacije, od automatizacije procesa do prekvalifikacije radnika i većeg korišćenja računara. Nasuprot tome, digitalna transformacija se odnosi na stratešku poslovnu transformaciju koja zahtijeva višeslojne organizacione promjene, kao i primjenu digitalnih tehnologija. Digitalna ekonomija uključuje i nove poslovne modele preduzeća koji dovode do novih ponuda proizvoda i usluga, kao i novih oblika odnosa s klijentima i zaposlenima.

Znanja i vještine menadžmenta preduzeća u Crnoj Gori da razumiju i prihvate nova digitalna rješenja i mijenjaju poslovne modele svog poslovanja nijesu na dovoljnom nivou, odnosno postoji nedostatak

inicijative u preduzećima za proces digitalne transformacije, nedovoljna ekspertska znanja za vođenje procesa digitalizacije u pojedinim sistemima, nisko povjerenje u mrežu i elektronsko trgovanje, kao i nedovoljna digitalna pismenost i vještine, te propuštene prilike u bavljenju društvenim izazovima i rješavanju aktuelnih razvojnih problema na inovativan način. Trend usvajanja digitalnih tehnologija u MMSP preduzećima u EU je takođe na niskom nivou.

Međutim, posljednjih godina na tržištu Informatičnih tehnologija (IT) u Crnoj Gori javlja se sve veći broj **malih kompanija koje se bave razvojem softvera i softverskih proizvoda**. Softversko inženjerstvo je doživjelo značajan razvoj uz povećanje broja samozaposlenih softver inženjera, „freelancera“, menadžera digitalnih projekata, menadžera digitalnog marketinga, dizajnera i ostalih profila, koji nalaze angažovanje na globalnom ICT tržištu. Takođe, u Crnoj Gori postoje visokoobrazovne institucije na državnom i na privatnim univerzitetima koje edukuju ICT kadrove u oblasti softverskog inženjerstva. ICT se razvija u kontekstu unapređivanja informacionih sistema u javnim upravama, obrazovanju, industriji i zdravstvu, a sve u skladu sa savremenim tehnološkim trendovima i konceptom Industrija 4.0.⁴⁷

Imajući u vidu navedeno očekuje se pomak po pitanju transformacije svijesti i modela poslovanja preduzeća u pravcu digitalizacije biznisa i povećanja broja preduzeća koja koriste sisteme e-trgovine, specifične softver sisteme za internu komunikaciju, edukacija kadrova, i sl.

Ključna pitanja u oblasti podsticanja digitalne transformacije preduzeća:

- Razvoj svijesti o značaju digitalizacije u poslovanju preduzeća;
- Razvoj sistema digitalne transformacije i njihova primjena u preduzećima.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične različite mjere i aktivnosti digitalizacije crnogorskih preduzeća sa fokusom na preduzeća industrijskih sektora u segmentu savjetodavne podrške za unapređenje biznisa primjenom digitalne transformacije, organizaciju različitih događaja u cilju podrške startup biznisima u pravcu digitalizacije, pripremu različitih analitičkih i strateških dokumenata u oblasti digitalizacije crnogorske privrede i ostale povezane aktivnosti.

Realizacijom navedenih aktivnosti daće se doprinos povećanju stepena automatizacije u poslovanju, unaprijediti veze i komunikacija, skratiti vrijeme obrade podataka i ojačati interni kapaciteti preduzeća u pravcu digitalnog poslovanja.

4. Strateški cilj 4: UNAPREĐENJE PRISTUPA TRŽIŠTU

Kao što je prethodno identifikovano, postojeća struktura izvoza **crnogorske industrije** ukazuje na proizvodnju u kojoj uglavnom dominiraju proizvodi niže faze prerade, sirovine i repromaterijali. Sa druge strane, u strukturi uvoza dominiraju proizvodi široke potrošnje i to prevashodno proizvodi iz prehrambene industrije. Upravo kao rezultat niske konkurentnosti crnogorske privrede i visoke uvozne zavisnosti, ekonomiju Crne Gore danas karakteriše visok spoljnotrgovinski deficit. Navedeno ukazuje na neophodnost preorijentacije crnogorske industrije ka efikasnijem korišćenju svih potencijala, koji je pretpostavka snažnijeg prisustva na domaćem tržištu koje postaje sve konkurentnije, kao i veće orijentacije na izvoz industrijskih proizvoda gdje komparativne prednosti treba pretvoriti u konkurentne prednosti. To se posebno odnosi na agro industriju, koja može u velikoj mjeri da supstituiše uvoz i zadovolji potrebe turizma, ali i sa značajnim razvojem kapaciteta usmjerenih ka izvozu.

Imajući u vidu veličinu i strukturu crnogorskih preduzeća, ključni izazov predstavlja potreba za uvođenjem novih tehnologija, povećanje kapaciteta i zadovoljavanje standarda i sertifikata. Time bi se osigurao stabilan kvalitet proizvodnje na dugi rok i obezbijedilo veće učešće na domaćem i stranom tržištu. To se posebno odnosi na proces organizovanja preduzeća u klastere, kako bi se

⁴⁷ Izvor: Smjernice Strategije pametne specijalizacije 2018-2024, str. 42.

pojedine faze poslovanja učinile efikasnijim i jeftinijim, posebno u pripremi proizvodnje, nastupu na stranom tržištu i uključivanju u globalne lance vrijednosti⁴⁸. Shodno tome, preduzeća treba da prepoznaju izvoz kao svoj prioritet u poslovanju, kao i da obezbijede neophodne uslove i odgovore konkurenciji na domaćem tržištu i istovremeno izazovima tržišta Evropske unije i NATO.

U narednom periodu neophodno je obezbijediti dalju institucionalnu podršku kako bi se obezbijedila bolja informisanost o tržištima, potencijalnim kupcima i partnerima, kao i pojednostavila procedura spoljnotrgovinskog poslovanja i usaglašavanja sa tehničkim propisima i standardima na izvoznim tržištima.

Ključna pitanja u oblasti unapređenja pristupa tržištu:

- Pojednostavljenje procedura u procesu trgovine i smanjenje troškova međunarodnog poslovanja za izvoznike uz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja;
- Povećanje međunarodne konkurentnosti kroz udruživanje u klustere i integraciju u globalne lance vrijednosti;
- Dalja podrška za bolji pristup i internacionalizaciju preduzeća i njihova veća uključenost na tržište regiona i EU.

Polazeći od ključnih pitanja prepoznatih u okviru strateškog cilja unapređenja pristupa tržištu, **obuhvat planiranih intervencija** uključuje aktivnosti na planu pojednostavljenja trgovinskih procedura, unapređenje implementacije međunarodnih standarda poslovanja, podsticajne mjere u oblasti uvođenja i sertifikacije sistema upravljanja kvalitetom i bezbjednosti hrane, kao i uključivanje poljoprivrednih proizvođača u registrovane šeme kvaliteta. Takođe, radiće se na daljem unapređenju sistema infrastrukture kvaliteta i prihvatanja EU standarda i donošenje eurokodova, kao i stvaranje preduslova za učešće na NATO tržištu. Dodatno, biće obezbijedena dalja podrška za unapređenje koncepta organizovanosti preduzeća u klustere i njihovo uključivanje u međunarodne lance vrijednosti. U cilju daljeg jačanja izvoznih performansi preduzeća, biće realizovane aktivnosti na planu jačanja ekonomske diplomatije kroz uspostavljanje kontakata sa potencijalnim poslovnim partnerima, pružanje informacija, organizaciju treninga, poslovnih susreta i sajmova.

Ovim aktivnostima treba dodati i značajnu podršku koja će se u periodu 2019-2020. godine ostvariti kroz sprovođenje Sektorskog operativnog programa za konkurentnost i inovacije (IPA 2014 i IPA 2016).

Ostvarenje strateškog cilja 4. Unapređenje pristupa tržištu, pratiće se stepenom ostvarenosti sljedećih indikatora:

Tabela 15. Indikatori uspjeha za SC 4, Unapređenje pristupa tržištu

UTICAJ	INDIKATOR	POČETNA VRIJEDNOST 2018	CILJNA VRIJEDNOST 2020	CILJNA VRIJEDNOST 2023
Rast robnog izvoza u industriji (B-E)	Učešće izvoza industrije u ukupnom izvozu roba (Monstat)	91,7%	Povećanje učešća izvoza industrije na 92%	Povećanje učešća izvoza industrije na 92,5%
Rast spoljnotrgovinske razmjene sa EU i CEFTA kroz ekonomsku integraciju	Veći obim trgovine sa EU i CEFTA zemljama u strukturi ukupne trgovine	2,3 mil € spoljnotrgovinska razmjena sa EU i CEFTA (77,9% ukupne spoljnotrgovinske razmjene) ⁴⁹	3% veći obim trgovine sa EU i CEFTA zemljama	5% veći obim trgovine sa EU i CEFTA zemljama

Na osnovu identifikovanih pitanja i potreba definišu se sljedeći **operativni ciljevi**:

Operativni cilj 4.1. Pojednostavljenje trgovinskih procedura i smanjenje tehničkih barijera trgovini

⁴⁸Lanac vrijednosti u industriji se može definisati kao faze kreiranja vrijednosti od strane preduzeća i drugih organizacija kao proces dizajniranja i proizvodnje roba i usluga za posrednike i krajnje korisnike.

⁴⁹<https://www.monstat.org/cg/page.php?id=1520&pageid=172>

Operativni cilj 4.2.	Unapređenje povezivanja u klustere i međunarodne lance vrijednosti
Operativni cilj 4.3.	Jačanje izvoznih performansi preduzeća

4.1. OC.4.1. Pojednostavljenje trgovinskih procedura i smanjenje tehničkih barijera trgovini

Pristupanje Evropskoj uniji i integracije u multilateralne i regionalne trgovinske tokove za Crnu Goru predstavljaju strateško opredjeljenje, koje podrazumijeva prihvatanje i implementaciju usvojenih vrijednosti i standarda u čitavom nizu oblasti. Navedeno uključuje i **prekograničnu trgovinu**, kako poljoprivrednim, tako i nepoljoprivrednim, tj. **industrijskim proizvodima**. To opredjeljenje potvrđeno je članstvom Crne Gore u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (**STO**), kao i Sporazumom o slobodnoj trgovini (**CEFTA**) koji Crna Gora primjenjuje u cilju stvaranja povoljnijih uslova za izvoz crnogorskih proizvoda i usluga, kroz smanjenje tarifnih i netarifnih barijera u trgovini. Važno je napomenuti da je sa poslednjim izmjenama Sporazuma iz 2015. godine, trgovina robama u potpunosti liberalizovana. Takođe, u cilju promovisanja investicija i trgovine na regionalnom nivou, zaključen je **Dodatni Protokol 5 (AP5)** kojim se uređuju inspeksijske i carinske procedure. Dodatno, u cilju otklanjanja administrativnih barijera u prekograničnom prometu roba koje utiču na konkurentnost zemlje, kontinuirano se realizuju aktivnosti u okviru **Strategije trgovinskih olakšica Crne Gore za period 2018-2022. godine**.⁵⁰ Punopravnim članstvom Crne Gore u **NATO-u** otvaraju se nove poslovne mogućnosti za crnogorska preduzeća, gdje ista kroz učešće na tenderima i veća ulaganja u rast i razvoj mogu u značajnoj mjeri povećati svoje prihode i profit, kao i unaprijediti konkurentnost.

Slično kao i EU, Crna Gora shvata **olakšavanje trgovine** kao kombinaciju pojednostavljenja, usklađivanja i standardizacije procesa izvoza i uvoza kako bi se olakšalo kretanje robe preko granica. Olakšavanje trgovine fokusira se na poboljšanje procedura i kontrole koja reguliše kretanje roba preko nacionalnih granica kako bi se smanjila povezana opterećenja troškova i povećala efikasnost uz očuvanje legitimnih regulatornih ciljeva. Dodatno, u cilju smanjenja tehničkih barijera trgovini, neophodno je da preduzeća svoje poslovne aktivnosti obavljaju u skladu sa tehničkim propisima i međunarodnim standardima poslovanja i kvaliteta, kako bi osigurali veću uključenost i na domaćem i međunarodnom tržištu.

Ključna pitanja u oblasti pojednostavljenja trgovinskih procedura i smanjenja tehničkih barijera trgovini:

- Smanjenje troškova i pojednostavljenje procedure u domaćem i međunarodnom prevozu, kao i povećanje stepena uvezanosti carinskih i inspeksijskih službi u jedinstven informacijski sistem;
- Dalje usaglašavanje tehničkih propisa i prihvatanje EU standarda u cilju unapređenja konkurentnosti preduzeća i njihovog učešća na NATO tržištu.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti implementacije procedura pojednostavljenog i ubrzanog puštanja roba kroz Implementaciju programa ovlašćenih privrednih subjekata (OPS); digitalizaciju uvoznih i izvoznih transakcija kroz uspostavljanje Novog kompjuterizovanog tranzitnog sistema (NCTS); implementaciju programskih aktivnosti za uvođenje međunarodnih standarda; podsticanje uvođenja i sertifikacije sistema upravljanja kvalitetom i bezbjednošću hrane, kao i uključivanje poljoprivrednih proizvođača u registrovane šeme kvaliteta kroz agrobudžet; realizaciju aktivnosti na planu FSC sertifikacije gazdovanja šumama; razvoj informacionog sistema u šumarstvu; dalje jačanje sistema infrastrukture kvaliteta u cilju daljeg unapređenja konkurentnosti preduzeća; prihvatanje EU standarda; donošenje eurokodova; izrada i usvajanje pravilnika i akcionih planova u oblastima kodifikacije i osiguranja kvaliteta proizvoda za potrebe odbrane; obezbjeđenje savjetodavne podrške preduzećima na polju kodifikacije sa ciljem stvaranja preduslova za učešće na NATO tržištu/tenderima.

⁵⁰ Navedenom Strategijom predviđa se da će se do 31. decembra 2022. godine, vrijeme kretanja robe preko crnogorskih granica smanjiti za 50% u odnosu na vrijeme izmjereno u početnoj Studiji mjerenja prosječnog vremena puštanja roba iz 2016. godine, dok će se prateći troškovi smanjiti za 20%.

Realizacijom navedenih aktivnosti nastaviće se sa aktivnostima na kreiranju boljeg ambijenta za trgovinu kroz unapređenje logistike, povećaće se broj preduzeća sa uvedenim potrebnim standardima i sertifikatima, povećaće se dodata vrijednost prerađivačke industrije u ukupnoj industrijskoj proizvodnji i izvozu, osigurati bolja valorizacija i upravljanje resursima posebno u šumarstvu, kao i obezbijediti veća mogućnost za učešće na NATO tržištu.

4.2. OC.4.2. Unapređivanje povezivanja u klasterne i međunarodne lance vrijednosti

Postojanje socio-ekonomskih razlika među regionima u Crnoj Gori, uslovalo je **kreiranje politike regionalnog razvoja**, kao i mehanizama kojima bi se navedene razlike prevazišle. Iako Crna Gora bilježi pozitivan trend kada je u pitanju broj malih i srednjih preduzeća, evidentno je da značajan broj preduzeća ima prilično ograničene kapacitete, nedovoljno razvijen stepen saradnje, što ukazuje na to da postoji jaka konkurencija među preduzećima na domaćem tržištu. Kao takva, mala i srednja preduzeća teško mogu odgovoriti zahtjevima i standardima EU tržišta, a **klasteri** upravo predstavljaju način da se udruženim kapacitetima prevaziđu individualna ograničenja. Takođe, klasteri su prepoznati upravo kao mehanizam kojim bi se pozitivno uticalo na ubrzan razvoj manje razvijenih djelova zemlje i unapređenje saradnje privrednika iz svih regiona.

Imajući u vidu da je za uspostavljanje klastera i njihovo uspješno funkcionisanje potreban duži vremenski period, u prethodnom periodu realizovan je niz aktivnosti u dijelu mapiranja klastera, kada su definisani prioritetni sektori, i to poljoprivreda/proizvodnja hrane, turizam i drvoprerađivačarstvo, kao i značajno unaprijeđena finansijska podrška za razvoj klastera. Kako bi na što efikasniji način odgovorili sve većim tržišnim zahtjevima i konkurenciji, neophodno je dalje raditi na podsticanju udruživanja preduzeća u klasterne, kao i na formiranje vertikalnih klastera i uspostavljanje saradnje sa naučnoistraživačkim institucijama. Kao nastavak aktivnosti koje su u prethodnom periodu realizovane, treba dodati i značajnu podršku koja će se u periodu 2019-2020. godine ostvariti kroz sprovođenje IPA 2014 Akcijskog dokumenta "Unapređenje poslovnog okruženja i konkurentnosti privatnog sektora", odnosno izradu nove Strategije razvoja klastera i definisanje instrumenata buduće finansijske podrške.

Ključna pitanja u oblasti unapređenja povezivanja u klasterne i međunarodne lance vrijednosti:

- Podsticanje saradnje preduzeća kroz klasterne u cilju unapređenja proizvodnje, razvoja novih proizvoda i nastupa na novim tržištima;
- Kreiranje uslova za uspostavljanje vertikalnih klastera i uključivanje u EU inicijative klastera.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti sprovođenja programskih aktivnosti za razvoj klastera, podrška razvoju klastera kroz jačanje kapaciteta za upravljanje klasterima i promocija razvoja novih klastera, kao i njihovo uključivanje u lance vrijednosti, realizacija različitih projekata koji imaju za cilj unapređenje stepena povezanosti preduzeća u klasterne, kao i regionalno umrežavanje.

Realizacijom navedenih aktivnosti biće obezbijeđena kontinuirana finansijska i tehnička podrška razvoja klastera, unaprijediti njihovi kapaciteti (posebno u pogledu marketinga, nabavke opreme), kao i ostvariti veća vidljivost klastera, stvoriti uslovi za sticanje novih partnerstava i ojačati kapaciteti institucija podrške.

4.3. OC.4.3. Jačanje izvoznih performansi preduzeća

U cilju podsticanja snažnijeg pristupa tržištu crnogorskih preduzeća i rasta njihove konkurentnosti, važan dio aktivnosti odnosi se i na jačanje izvoznih performansi preduzeća.

Naime, kako bi crnogorska preduzeća bila u prilici da značajnije povećaju konkurentnost na domaćem tržištu i da se bolje pozicioniraju na stranom tržištu, neophodno je obezbijediti

kontinuirano prisustvo preduzeća na međunarodnim sajmovima, pružiti savjetodavne usluge za uspostavljanje potencijalne saradnje sa poslovnim partnerima, kao i za plasiranje proizvoda ili usluga na novo tržište. Takođe, učešće preduzeća na raznim domaćim i međunarodnim događajima, okruglim stolovima i poslovnim susretima, doprinijeće unapređenju njihovih kapaciteta, povećanju konkurentnosti i posebno boljeg pristupa tržištu. Dodatno, značajna podrška internacionalizaciji MMSP ostvaruje se kroz aktivnosti koje sprovodi Evropska mreža preduzetništva (EEN Montenegro), posebno u dijelu informisanosti MMSP, institucija javnog i privatnog sektora o EU temama kao i uslovima i kriterijumima apliciranja za finansiranje iz EU fondova.

Dodatno, daljem stimulanju izvoznih kapaciteta i povećanju konkurentnosti domaćih izvoznika na ino tržištima, doprinijeće donošenje propisa koji definišu postupak i način obavljanja poslova osiguranja izvoza u cilju podrške podsticanju konkurentnosti i internacionalizacije izvozno orijentisanih privrednih subjekata, u skladu sa međunarodno prihvaćenim uslovima i pravilima.

Ključna pitanja u oblasti jačanja izvoznih performansi preduzeća:

- Obezbeđenje bolje informisanosti preduzeća i podrške usmjerene ka poslovnom povezivanju sa inostranim partnerima;
- Povećanje konkurentne sposobnosti domaćih proizvoda i usluga, kao i njihovo bolje pozicioniranje na stranom tržištu.

Aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja obuhvataju specifične aktivnosti jačanja ekonomske diplomatije u funkciji uspostavljanja kontakata sa potencijalnim poslovnim partnerima i povezane aktivnosti podsticanja izvoza u tom kontekstu, podsticanje internacionalizacije domaćih preduzeća kroz pružanje informacija, organizaciju poslovnih susreta, sajmova, misije za razvoj aktivnosti Evropske mreže preduzetništva (EEN), obezbjeđenje podrške preduzećima u cilju promovisanja domaćih proizvoda i usluga, kao i stimulanje njihovog korišćenja, obezbjeđenje usluga poslovne podrške preduzećima u oblasti zaštite prava intelektualne svojine (informisanje, konsalting, promotivne kampanje) i druge povezane djelatnosti.

Realizacijom navedenih aktivnosti omogućiće se veća povezivanje, potpisivanjem ugovor o poslovnoj saradnji i time ostvariti veći promet u industrijskim preduzećima, kreirati dodata vrijednost, ostvariti veća produktivnost rada u industrijskim sektorima, što vodi i do rasta izvoza industrijskih proizvoda.

IV. IMPLEMENTACIJA INDUSTRIJSKE POLITIKE 2019-2023. GODINE

Sprovođenje IP 2023 ostvariće se kroz dva akciona plana od kojih prvi akcioni plan pokriva period 2019-2020. godine, koji je sastavni dio ovog dokumenta, dok će se drugi akcioni plan odnositi na period 2021-2023. godine.

Sprovođenje Industrijske politike odlikuje složenost i višedimenzionalnost, koja uslovljava poštovanje principa podjele nadležnosti između resornih institucija i njihovu koordinaciju. Takođe, proces implementacije podrazumijeva i neophodnost stalnog dijaloga i saradnje javnog sa privatnim sektorom i stručnom javnošću.

Osnovna usmjerenja za efikasnu i efektivnu implementaciju politike su:

- **Značaj industrije:** Industrija mora biti u fokusu implementacije relevantnih politika
- **Pravac Industrijske politike:** Integrativna Industrijska politika je u tijesnoj vezi sa nacionalnim i politikama EU koje imaju uticaja na konkurentnost industrije
- **Potreba za koordinacijom i saradnjom:** Implementacija Industrijske politike treba biti podržana u okviru koordinacije između Crne Gore i Evropske Komisije
- **Industrijska revitalizacija i modernizacija:** Utvrđivanje mjera politike koje treba da ukažu na potrebu za tehnološkom modernizacijom industrije i podsticanjem razvoja novih sektora sa potencijalom rasta, uključujući oblasti kao što su digitalizacija, cirkularna i niskokarbonska ekonomija
- **Povezanost:** Industrijska politika treba da podrži razvoj međusobno povezanih ekonomskih sektora koji imaju uticaja na konkurentnost industrije, kao što su finansijsko tržište, energetika, saobraćaj i informaciono-komunikacione tehnologije.

1. Koordinaciona struktura za implementaciju Industrijske politike

Proces kreiranja i implementacije Industrijske politike zahtijevao je saradnju i koordinaciju aktivnosti različitih institucija i aktera, javnog i privatnog sektora i neophodnost uspostavljanja institucionalnog osnova i okvira za njegovo efikasno odvijanje. Sa aspekta obuhvata implementacije politike, efikasna koordinacija na realizaciji svih utvrđenih aktivnosti od ključnog je značaja za ostvarivanje očekivanih rezultata utvrđenih politikom. Od početka procesa koordinacije sprovođenja IP 2020, Ministarstvo ekonomije je, shodno Zaključku Vlade Crne Gore br. 08-1808 od 7. jula 2016. godine formiralo **Koordinaciono tijelo za implementaciju Industrijske politike Crne Gore do 2020. godine**. U cilju obezbjeđivanja odgovarajućeg odlučivanja, kao i neophodnog nivoa saradnje relevantnih institucija sa privatnim sektorom, struktura Koordinacionog tijela na nivou strateškog upravljanja i odlučivanja, je oformljena u sastavu predstavnika Kabineta predsjednika Vlade, potpredsjednika Vlade, relevantnih ministarstava i predstavnika udruženja privatnog sektora (Privredna komora Crne Gore, Montenegro Biznis Alijansa, Unija poslodavaca Crne Gore).

Za usvajanje, sprovođenje i izvještavanje o godišnjim Akcionim planovima IP 2020, unutar samog Koordinacionog tijela ustanovljen je funkcionalan model institucionalne strukture na dva nivoa, **upravljačke i operativne strukture**, za koordinaciju cjelokupnog procesa. Tokom realizacije tri godišnja plana IP 2020, za 2016., 2017. i 2018. godinu, kontinuirano se radilo na jačanju kapaciteta i uloge formiranog Koordinacionog tijela, koje je imalo mandat da usvaja godišnje Akcione planove, te da priprema izvještaje za Vladu o praćenju i evaluaciji ostvarenosti Industrijske politike, i na tim osnovama, predlaže njenu reviziju za naredni period.

Tokom cijelog procesa implementacije, monitoringa i evaluacije Industrijske politike, ključna je bila uloga Ministarstva ekonomije za koordinaciju implementacije Industrijske politike i saradnje sa

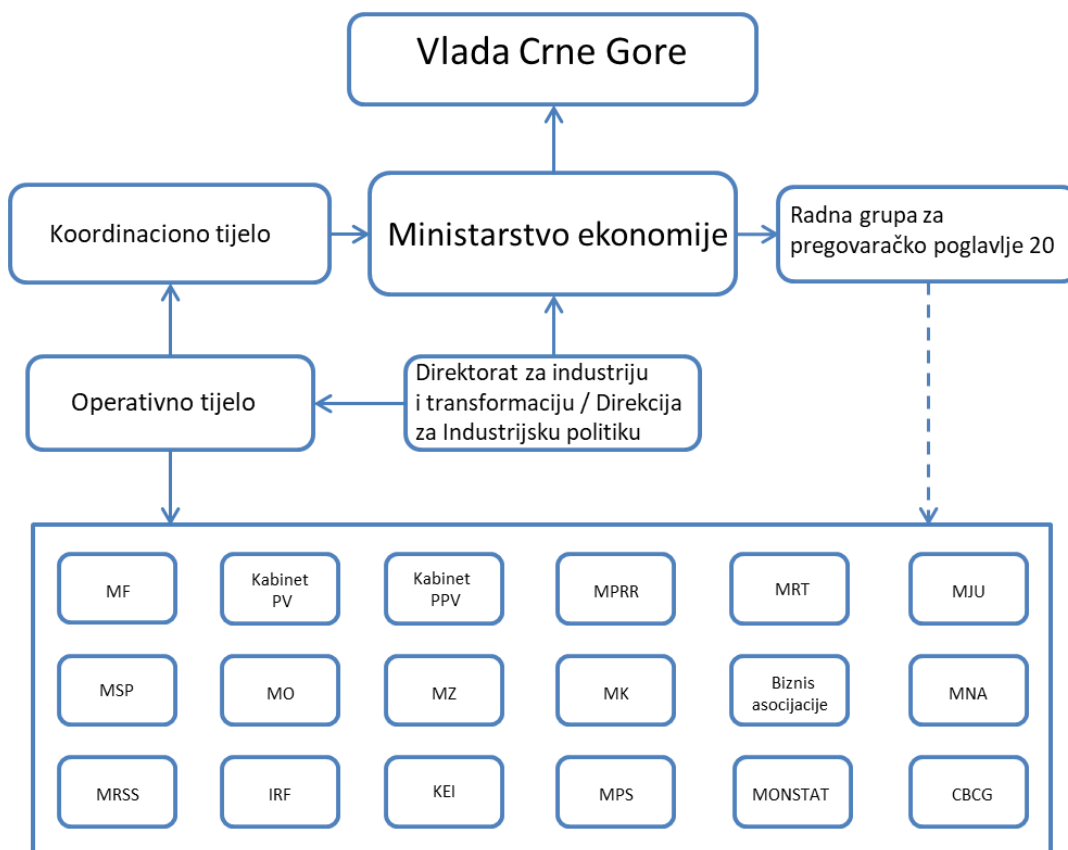
nadležnim ministarstvima, institucijama, odnosno uspostavljanje principa **usmjeravanja industrijske politike u druge relevantne politike**. Ministarstvo ekonomije koordiniralo je i operativnim aktivnostima u okviru Koordinacionog tijela, čime je obezbijeđeno uspostavljanje novih i jačanje postojećih veza između svih aktera u procesu, iz nadležnosti realizacije konkretnih mjera i aktivnosti, utvrđenih Akcionim planovima za sprovođenje Industrijske politike.

Uključivanjem **biznis asocijacija** u rad Koordinacionog tijela, tokom cijelog procesa implementacije mjere za realizaciju razvijane su u bližoj saradnji sa privredom i ostalim ključnim partnerima važnim za kontinuiranu efikasnu implementaciju politike.

Imajući u vidu kompleksnost implementacije Industrijske politike, funkcionisanje međuresorskog Koordinacionog tijela sa zadatkom obezbijeđenja efikasne koordinacije na kreiranju i implementaciji svih utvrđenih aktivnosti je od ključnog značaja za ostvarivanje očekivanih rezultata utvrđenih Industrijskom politikom Crne Gore 2019-2023, u kontekstu stvaranja preduslova za privremeno zatvaranje pregovaračkog poglavlja 20. Kako se predloženi model koordinacije pokazao vrlo efikasnim, predložena je ista koordinaciona struktura i za praćenje dokumenta IP 2019-2023.g.

Da bi se izazovi za industrijsku politiku djelotvorno rješavali, moraju biti jasno definisani akteri koji učestvuju u svakoj fazi ciklusa donošenja i sprovođenja industrijske politike, kao i krajnji korisnici ključnih operativnih ciljeva i aktivnosti, što je predstavljeno narednom šemom:

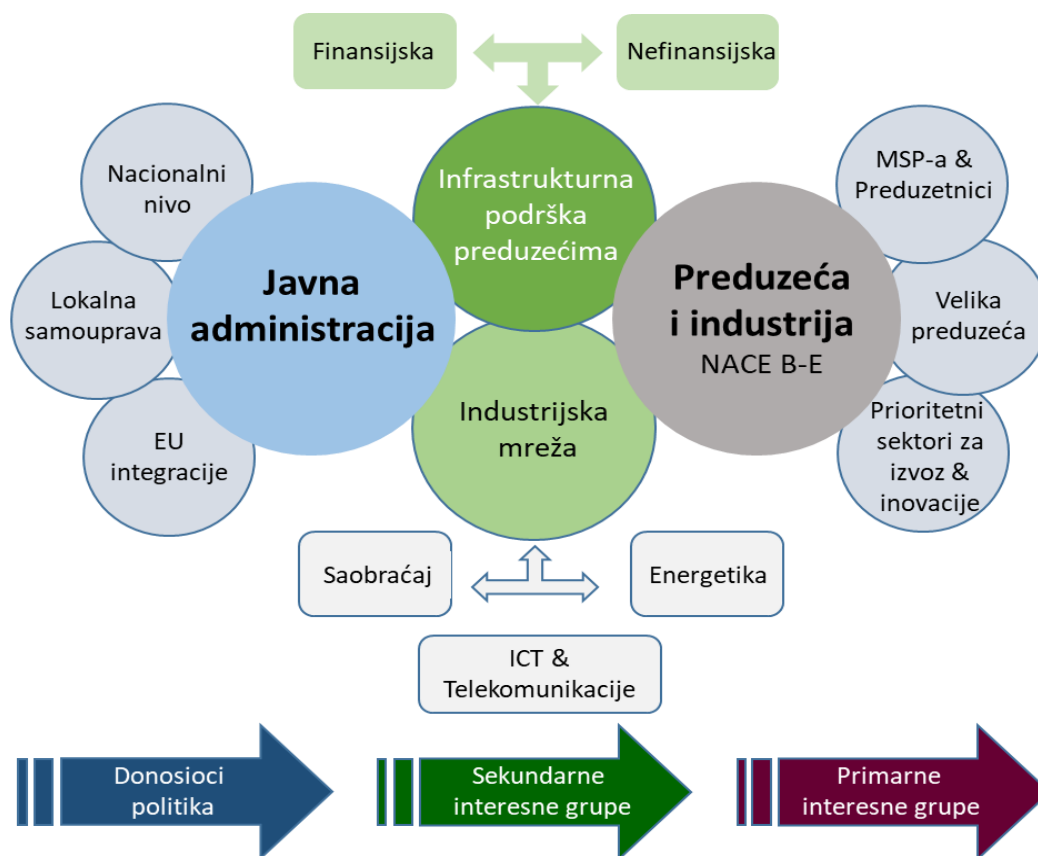
Grafik 9. Koordinaciona struktura za implementaciju Industrijske politike 2019-2023.g.

Drugi važan institut koordinacije i praćenja sprovođenja IP 2020, a takođe i buduće IP 2023, jesu sve institucije uključene u rad **Radne grupe za pregovaračko poglavlje 20**.

Prepoznate su tri glavne grupe zainteresovanih strana, kao ključni partneri za realizaciju industrijske politike, kao što je prikazano na sljedećem grafiku:

Grafik 10. Ciljne grupe Industrijske politike 2019-2023

Ključni partneri za realizaciju industrijske politike:

- **primarne zainteresovane strane** – glavni korisnici mjera i aktivnosti podrške (privredna društva iz ključnih sektora industrije, koji će neposredno i na dugoročnoj osnovi unapređivati konkurentnost Crne Gore)
- **sekundarne zainteresovane strane** – industrijske mreže koje pružaju infrastrukturnu podršku kompanijama (energetika, saobraćaj, ICT) i institucije koje pružaju finansijsku i nefinansijsku podršku poslovanju u cilju inovativnosti, modernizacije i uslova finansiranja
- **donosioci politika** – donosioci politika na nacionalnom i lokalnom nivou, sa upravljanjem u sprovođenju i praćenju realizacije politike, realizaciji aktivnosti koje uključuju uzajamno djelovanje privrednih subjekata i države (npr. kroz nabavke, e-vladu, itd), kao i finansijskom i logističkom podrškom primarnim i sekundarnim zainteresovanim stranama u sprovođenju mjera industrijske politike.

2. Monitoring i evaluacija

Implementacija Industrijske politike je zasnovana na sljedećim elementima:

- Akcioni planovi - kao osnov za izvještavanje o sprovođenju politike
- Upravljanje - definisane i uspostavljene upravljačke strukture i uloge
- Nadležne institucije - usaglašena jasna podjela odgovornosti za implementaciju
- Realni planovi finansiranja - procjena sveukupnog finansijskog okvira i godišnjih budžeta za predložene mjere
- Monitoring i evaluacija - analiza ostvarenih rezultata i efekata kao osnov za inoviranje i unapređenje politike.

Sistem za praćenje sprovođenja Industrijske politike, je zasnovan na objektivno provjerljivim pokazateljima ostvarenosti i uspješnosti. Akcioni planovi polaze od strateških i operativnih ciljeva, koje prate definisani indikatori učinka u skladu sa **Uredbom o načinu i postuku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata** (Sl.list CG, br. 54/18), kao i pratećom **Metodologijom**. Svaki operativni cilj dalje se razrađuje kroz aktivnosti, koje imaju definisan opis aktivnosti, nadležnu instituciju, period sprovođenja, indikator rezultata, planirana i stvarno potrošena sredstva za sprovođenje određene aktivnosti, kao i izvor finansiranja za istu.

U okviru **Ministarstva ekonomije**, zaduženog za koordinaciju praćenja ostvarenosti Industrijske politike, razvijen je **mehanizam monitoringa**, koji se koristi u okviru Koordinacionog tijela na operativnom nivou, za regularno prikupljanje svih neophodnih informacija za sprovođenje Akcionog plana. Na tim osnovama, Koordinaciono tijelo će razmatrati godišnje izvještaje o ostvarenosti Akcionog plana Industrijske politike, sa svim neophodnim elementima i predlozima za realizaciju u narednom periodu. Pored godišnjih izvještaja o sprovođenju Akcionog plana, radiće se i završni izvještaj po isteku vremenskog roka važenja strateškog dokumenta sa pratećom evaluacijom, a čiji će se nalazi i preporuke uzeti u obzir tokom narednog ciklusa planiranja politike.

Ocjena uspješnosti realizacije Industrijske politike, pored informacija iz izvještaja o ostvarivanju Akcionog plana, oslanja se na zvanične statističke podatke i podatke sadržane u međunarodnim izvještajima. Pravovremena 'informaciona infrastruktura praćenja' je osnovno sredstvo za implementaciju efikasne industrijske strategije/politike. Pojedini indikatori praćenja realizacije Industrijske politike, posebno na nivou sektora, su već uspostavljeni ali u cilju povećanja analitičkih kapaciteta za ocjenu uspješnosti ostvarivanja politike i njenog poređenja sa adekvatnim ostvarenim rezultatima u drugim zemljama i na nivou EU, potrebno je kontinuirano usklađivanje. Značajan dio indikatora treba da budu prikupljen u skladu sa obavezama iz pravnih načela EU kroz poglavlje 18-Statistika, a dodatno je potrebno i u okviru pregovaračkog poglavlja 20 izvršiti neophodno usklađivanje sa indikatorima na nivou industrijske politike EU, koje donosi i ažurira EK. U kontekstu navedenog, ministarstva-nosioci imlementacije Industrijske politike u saradnji sa nadležnim statističkim zavodom u kontinuitetu rade na jačanju administrativnih kapaciteta za proizvodnju i analitiku statističkih pokazatelja/indikatora potrebnih za ocjenu progressa implementacije i međunarodno poređenje.

Imajući u vidu brojne indikatore koji su neophodni za praćenje uspješnosti ostvarivanja, potrebno je dalje **unapređenje statističkog i metodološkog praćenja parametara Industrijske politike**.

3. Finansijski okvir

Finansijski okvir Akcionog plana 2019. – 2020. godine obuhvata aktivnosti koje se realizuju unutar četiri strateška cilja i 18 operativnih ciljeva koji uključuju veći broj aktivnosti, kako je detaljno razrađeno u akcionom planu, koji je sastavni dio dokumenta Industrijska politika Crne Gore za period 2019 – 2023. godine.

Tabela 16. Finansijski okvir Akcionog plana Industrijske politike za period 2019-2020.godine

Aktivnosti	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti u 2019	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti u 2020	IZVOR FINANSIRANJA				
			Nacionalni budžet	Javni sektor	IPA	Donatori	Privatni sektor
SC 1	UNAPREĐENJE OKVIRA ZA EFIKASNJI INDUSTRIJSKI RAZVOJ						
OC 1.1	Unapređenje i dalji razvoj energetske i saobraćajne infrastrukture						
OC 1.2	Unapređenje ICT infrastrukture za rast konkurentnosti preduzeća						
OC 1.3	Podsticati održivo upravljanje resursima						
OC 1.4	Razvoj ljudskog kapitala kroz obrazovanje i sticanje vještina za konkurentnost industrije u skladu sa potrebama tržišta rada						
OC 1.5	Unapređenje regulatornog okvira i poslovnog ambijenta						
	2019	2020	Nac. budžet	Javni sektor	IPA	Donatori	Priv. sektor
SC 1	173,703,717.00	161.495.653,00	2,603,964	98,393,006	325,000	31,396,000	202.481.400
40%	335.199.370,00		1%	29%	0%	9%	60%
SC 2	INVESTICIJE I FINANSIJE ZA MODERNIZACIJU INDUSTRIJE						
OC 2.1	Unaprijeđenje pristupa finansiranju za konkurentna i inovativna preduzeća						
OC 2.2	Kreiranje regulatornog okvira i implementacija novih finansijskih instrumenata						
OC 2.3	Podsticanje investicija u modernizaciju prerađivačke industrije						
	2019	2020	Nac. budžet	Javni sektor	IPA	Donatori	Priv. sektor
SC 2	196,513,806.24	189,700,000.00	8,235,000	318,070,000	17,908,806	0	42,000,000
48%	386,213,806.24		2%	82%	5%	0%	11%
SC 3	PODSTICATI INOVACIJE, TRANSFER TEHNOLOGIJE I RAZVOJ PREDUZETNIŠTVA						
OC 3.1	Razvoj inovacione infrastrukture u skladu sa potrebama preduzeća						
OC 3.2	Unapređenje inovacionih aktivnosti kroz saradnju naučnoistraživ. institucija i preduzeća						
OC 3.3	Jačanje kapaciteta za pristup EU fondovima						
OC 3.4	Razvoj institucionalne infrastrukture i usluge podrške za razvoj preduzetništva						
OC 3.5	Podsticanje razvoja zelene ekonomije						
OC 3.6	Podrška diverzifikaciji ponude industrijskog sektora						
OC 3.7	Podsticanje digitalne transformacije preduzeća						
	2019	2020	Nac. budžet	Javni sektor	IPA	Donatori	Priv. sektor
SC 3	46,623,438.50	39,518,442.00	78,874,907	235,000	4,994,407	1,836,567	201,000
11%	86,141,880.50		92%	0%	6%	2%	0%
SC 4	UNAPREĐENJE PRISTUPA TRŽIŠTU						
OC 4.1	Pojednostavljenje trgovinskih procedura i smanjenje tehničkih barijera trgovini						
OC 4.2	Unaprijediti povezivanje u klastere i međunarodne lance vrijednosti						
OC 4.3	Jačanje izvoznih performansi preduzeća						
	2019	2020	Nac. budžet	Javni sektor	IPA	Donatori	Priv. sektor
SC 4	2,141,307.19	1,584,103.00	2,044,562	0	1,450,666	8,000	222,182
1%	3,725,410.19		55%	0%	39%	0%	6%
Total	418.982.268,93	392.298.198,00	90.758.433	416.698.006	25.678.879	33.240.567	244.904.582
Ukupno 2.g.	811.280.466,93		11%	51%	3%	4%	31%

Agregirani finansijski okvir predložen je na nivou od 811.280.466,93 €, odnosno 418,982,268.93 € u 2019. godini i 392.298.198,00 € u 2020. godini. SC1 obuhvata 40% ukupnih ulaganja, dok SC2 predstavlja najveći investicioni zahvat na nivou od 48% ukupnih ulaganja. SC3 obuhvata 11% ukupnih ulaganja, dok SC4 obuhvata svega do 1% ukupnih ulaganja. Struktura ulaganja po izvorima data je za svaki strateški cilj, a na nivou Akcionog plana za dvije godine, najviše ulaganja ide iz javnog sektora (51%), dok su ulaganja privatnog sektora 31%. Ulaganja iz nacionalnog budžeta projektovana su na

nivou od 11%. Istovremeno, ulaganja donatora i sredstva IPA II kreću se na nivou od 3% i 4% respektivno.

U periodu sprovođenja IP 2019-2023 ne očekuje se značajniji rast ulaganja na godišnjem nivou, tako da se okvirne projekcije za naredne tri godine sprovođenja, kreću na istom nivou kao i za prve dvije godine, pa bi okvirni budžet za IP 2023 mogao biti projektovan kao što je predstavljeno u sljedećem tabelarnom prikazu (uz indeksiranje od 2%).

Tabela 17. Finansijski okvir IP 2023

	GODIŠNJI BUDŽET
2019	418,982,268.93
2020	392,298,198.00
2021	413,753,038.13
2022	422,028,098.90
2023	430,468,660.87
Ukupno	2,077,530,264.84

Ukupna ulaganja u sprovođenju aktivnosti Industrijske politike u navedenom petogodišnjem periodu okvirno bi se mogla kretati na nivou od 2,077 miliona €. Trend rasta ulaganja može se očekivati od strane privatnog sektora, ali i iz sredstava IPA III, a što će biti poznato tek nakon usvajanja novog finansijskog okvira EU za period 2021. – 2027. godine.

4. Komunikaciona strategija za usmjeravanje Industrijske politike

Naglasak na komunikaciji, koja predstavlja ključni alat u uspostavljanju principa ‘usmjeravanja’ Industrijske politike u drugim relevantnim politikama, je važan preduslov uspješne implementacije Industrijske politike. U tom smislu, efikasan sistem komunikacije za uspostavljanje sistema monitoringa politike je važan element za kreiranje neophodnih instrumenata praćenja ostvarivanja politike i ocjene ostvarenih efekata tokom svih godina realizacije Industrijske politike.

U narednoj tabeli je dat plan implementacije Industrijske politike 2019-2023. godine.

Tabela 18. Plan implementacije i monitoringa Industrijske politike Crne Gore 2019-2023. godine

Plan implementacije i monitoringa Industrijske politike Crne Gore 2019-2023		
Godina	Aktivnosti	Monitoring aktivnosti
2019	- Usvajanje Industrijske Politike Crne Gore 2019-2023.g. sa dvogodišnjim Akcionim planom za implementaciju politike u periodu 2019-2020.g	- Identifikovani ciljevi, prioriteti i nadležne institucije na nivou resora obuhvaćenih Industrijskom politikom - Uspostavljen sistem komunikacije i monitoringa - Periodični sastanci Koordinacionog tijela za izradu i implementaciju Industrijske politike Crne Gore 2019-2023.g.
2020	- Monitoring sprovođenja Akcionog plana Industrijske politike za 2019. g.	- Izvještaj o implementaciji AP 2019-2020.g., za 2019. godinu
2021	- Monitoring sprovođenja Akcionog plana Industrijske politike za 2020.g. - Priprema i usvajanje Akcionog plana Industrijske politike za 2021-23. g.	- Izvještaj o implementaciji AP 2019-2020.g., za 2020.g.
2022	- Monitoring sprovođenja Akcionog plana Industrijske politike	- Izvještaj o implementaciji AP 2021-2023., za 2021.g.
2023	- Monitoring sprovođenja Akcionog plana Industrijske politike	- Izvještaj o implementaciji AP 2021-2023, za 2022.g.
2024	Monitoring sprovođenja Akcionog plana Industrijske politike i finalna evaluacija ⁵¹	- Završni izvještaj o sprovođenju Industrijske politike za 2023. godinu, uz evaluaciju.

⁵¹ Prema Metodologiji razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata, evaluacija se obično sprovodi nakon završetka trajanja strateškog dokumenta i evidentira se u okviru završnog izvještaja o njegovom sprovođenju.

Spisak tabela i grafika

Tabela 1. Učešće industrijske proizvodnje u BDP-u u periodu od 2010. do 2017. godine	16
Tabela 2. Indeks industrijske proizvodnje u Crnoj Gori 2011.-2018. godine (prosječne godišnje stope).....	16
Tabela 3. Izabrani ekonomski indikatori u dokumentu Industrijske politike do 2020. godine.....	20
Tabela 4. Izabrani indikatori konkurentnosti u dokumentu Industrijske politike do 2020. godine.....	20
Tabela 5. Pregled planiranih i realizovanih aktivnosti IP 2020 po izvorima finansiranja za period 2016-2018. godine.....	21
Tabela 6. Stepen realizacije aktivnosti u dokumentu IP 2020	22
Tabela 7. Pregled ostvarenih rezultata po strateškim ciljevima	23
Tabela 8. Izabrani indikatori za zemlje regiona	26
Tabela 9. Indeks lakoće poslovanja – regionalni pregled Doing business izvještaj 2019.....	26
Tabela 10. SWOT analiza industrijskog razvoja Crne Gore	27
Tabela 11. Matrica logičke intervencije.....	31
Tabela 12. Indikatori uspjeha za SC 1. Unapređenje okvira za efikasniji industrijski razvoj	34
Tabela 13. Indikatori uspjeha za SC 2. Investicije i finansije za modernizaciju industrije.....	40
Tabela 14. Indikatori uspjeha za SC 3, podsticati inovacije, transfer tehnologije i razvoj preduzetništva	45
Tabela 15. Indikatori uspjeha za SC 4, Unapređenje pristupa tržištu	52
Tabela 16. Finansijski okvir Akcionog plana Industrijske politike za period 2019-2020.godine	60
Tabela 17. Finansijski okvir IP 2023	61
Tabela 18. Plan implementacije i monitoringa Industrijske politike Crne Gore 2019-2023. godine	61
Grafik 1. Pregled povezanosti strateških politika	8
Grafik 2. Industrijski eko-sistem	11
Grafik 3. Crna Gora 1990 – 2018: Indeks industrijske proizvodnje i realna stopa rasta BDP	15
Grafik 4. Bruto dodata vrijednost prerađivačke industrije per capita (€, stalne cijene).....	16
Grafik 5. Struktura Bruto dodate vrijednosti 2006-2017. i projekcije do 2021. godine	17
Grafik 6. Zaposlenost u industriji 2006-2018. (%)	17
Grafik 7. Investicije u osnovna sredstva u sektoru industrije	18
Grafik 8. Struktura industrije u ukupnom robnom izvozu	18
Grafik 9. Koordinaciona struktura za implementaciju Industrijske politike 2019-2023.g.	57
Grafik 10. Ciljne grupe Industrijske politike 2019-2023	58